

જય ગુરુ નાના

શ્રી મહાવીરાય નમઃ

જય ગુરુ રામ

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ

ભાગ - ૪

સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ

પ્રકાશક :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
બીકાનેર

નમસ્કાર મહામંત્ર

લામો અરિહંતાણં

લામો સિદ્ધાણં

લામો આચરિયાણં

લામો ઉવજ્જાયાણં

લામો લોએ સવ્વસાહૂણં

એસો પંચ લામોક્કારો, સવ્વપાવપ્પલાસણો

મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં

॥ श्री महावीराय नमः ॥

॥ जय नानेश ॥

॥ जय रामेश ॥

जैन संस्कार पाठ्यक्रम

भाग-४

: प्रकाशक :

श्री अजित भारतवर्षीय साधुमार्गी जैन संघ
बीकानेर

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ ભાગ-૪

આવૃત્તિ - (ગુજરાતી આવૃત્તિ-૧) મે ૨૦૧૭

કોપી - ૧૦૦૦

કીંમત - રૂપીયા : ૫/-

અર્થ સૌજન્ય :

શ્રીમતી મંગલીદેવી ધર્મપત્ની સ્વ. શ્રી ઝૂમરમલજી છલ્લાણી
અસાવરી/નઈ દિલ્હી.

પુસ્તક તથા પરીક્ષા ફોર્મ પ્રાપ્તિ સ્થાન :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
સમતા ભવન, આચાર્ય શ્રી નાનેશ માર્ગ, નોખા રોડ, ગંગાશહેર, બીકાનેર (રાજ.)
ફોન. ૦૧૫૧-૩૨૯૨૧૭૭, ૨૨૭૦૨૬૨

આચાર્ય શ્રી નાનેશ ધ્યાન કેન્દ્ર

પશ્ચિમી માર્ગ, રાણા પ્રતાપ નગર રોડ, ઉદયપુર (રાજ.)
ફોન. ૦૨૯૪-૨૪૯૦૩૦૬, ૨૪૯૦૭૧૭

પ્રકાશક :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
સમતા ભવન, આચાર્ય શ્રી નાનેશ માર્ગ, નોખા રોડ,
ગંગાશહેર, બીકાનેર (રાજ.)
ફોન. ૦૧૫૧-૩૨૯૨૧૭૭, ૨૨૭૦૨૬૨

મુદ્રક :

જયંત પ્રિન્ટરી એલએલપી, મુંબઈ - ૨.

ફોન : ૦૨૨-૪૩૬૬ ૭૧૭૧

ભૂમિકા

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ દ્વારા અનેક ધાર્મિક તથા સમાજિક ગતિવિધિઓ ચલાવવામાં આવી રહી છે, જેમાં ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ પણ એક છે. સન ૧૯૭૪ થી આ પરીક્ષાઓ નિરન્તર ચાલી રહી છે. જેના માધ્યમે જ્ઞાનાર્જન કરવા વાળા ભાવિકો માટે પાઠ્યક્રમ નિર્ધારિત કરી પરીક્ષાઓ લેવામાં આવે છે. વિભિન્ન પ્રસંગો પર પરમાગમ રહસ્યજ્ઞાતા, વ્યસનમુક્તિ પ્રાણેતા ૧૦૦૮ શ્રદ્ધેય ગુરુવર આચાર્ય શ્રી રામલાલ જી મ.સા. થી તત્ત્વ ચર્ચાનો અવસર પ્રાપ્ત થતો રહ્યો છે. તે તત્ત્વ ચર્ચાઓના સમય બદલતા પરિવેશ અનુરૂપ નવા પાઠ્યક્રમની આવશ્યકતા અનુભૂત થઈ.

તેથી જ જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમના નામથી નવીન પાઠ્યક્રમ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે. જેમાં ભાગ ૧ થી ૧૨ સુધી પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે. જે વર્ષ ૨૦૦૩ થી નિરન્તર ગતિમાન છે. આમાં જૈન ધર્મના મૂલ સિદ્ધાન્તોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તથા વિશેષ જ્ઞાનાર્જન પ્રાપ્ત કરી જીવનમાં કંઈક મેળવી શકાય તેવો ઉદ્દેશ છે. પાઠ્યક્રમને સુસ્વીપૂર્ણ તથા સુબોધ બનાવા માટે સાહિત્યના વિવિધ પ્રકારો થી સમ્પન્ન બનાવામાં આવેલ છે. આમાં ૨૦૧૧ સુધીના સંશોધનો સમાહિત છે.

ઘણા સમયથી ગુજરાતના ભાવિકો તરફથી માંગ હતી કે આ પાઠ્યક્રમનું ગુજરાતીમાં પ્રકાશન થાય તો ગુજરાતના અધ્યયનાર્થીઓ પણ તેનો સારી રીતે લાભ લઈ શકે. આ ભાવનાને ધ્યાનમાં રાખી ગુજરાતીમાં પાઠ્યક્રમનું પ્રકાશન કરવામાં આવી રહ્યું છે.

પાઠ્ય ક્રમના સંકલનમાં પ્રત્યક્ષ તથા પરોક્ષ રૂપે જેમનો પણ માર્ગદર્શન તથા સહયોગ મળેલ છે, તે તમામ નો ખરા હૃદય થી આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

તમામ શ્રી સંઘો, ચાતુર્માસિક ક્ષેત્રો તથા ભાવિક ભાઈ-બહેનોને અનુરોધ છે કે વધુમાં વધુ આ પરીક્ષાઓ માં ભાગ લઈને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરે એજ શુભેચ્છા સાથે.

: વિનીત :

સંયોજક - ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

બીકાનેર

પરીક્ષાના નિયમો

પરીક્ષા માં ભાગ લેવા વાળા વિદ્યાર્થીઓએ ફોર્મ ભરવા ફરજિયાત છે. ઓછા માં ઓછા ૧૦ પરીક્ષાર્થી થશે ત્યાં પરીક્ષા કેન્દ્ર ખોલી શકાશે.

૧. પાઠ્યક્રમ - ભાગ ૧ થી ૧૨ સુધી
૨. યોગ્યતા - જ્ઞાનાર્જનની અભિલાષા
૩. પરીક્ષાનો સમય - આસો મહિનાનું કૃષ્ણપક્ષ
૪. શ્રેણી નિર્ધારણ -
  - ફ. પ્રથમ શ્રેણી - ૭૫ % થી વધુ
  - બ. બીજી શ્રેણી - ૫૦ % થી ૭૫ %
૫. પરીક્ષા ફલ - પરીક્ષા ફલનું પ્રકાશન શ્રમણોપાસક પત્રિકામાં તથા પરીક્ષા કેન્દ્રો પર ઉપલબ્ધ થશે
૬. પ્રમાણ પત્ર - સમ્બન્ધિત પરીક્ષા કેન્દ્રો પર પ્રમાણ પત્ર મોકલવામાં આવશે.
૭. પારિતોષિક - પ્રત્યેક પરીક્ષા માં પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય તથા અન્ય પ્રોત્સાહન પુરસ્કાર.
  - ૧૮ વર્ષ થી ઓછી વયના વિદ્યાર્થીઓ માટે ૭૧ % થી ૧૦૦ % પ્રથમ શ્રેણી.
  - ૩૫ % થી ૭૦ % દ્વિતીય શ્રેણી.

પરીક્ષાર્થી ધ્યાન આપે

આ ધાર્મિક પરીક્ષા જ્ઞાનાર્જન તથા જીવન વિકાસ માટે છે. આમાં નકલ કરવી અથવા પુસ્તક આદિ જોઈને લખવું કે પૂછીને ઉત્તર લખવા નિયમ વિરુદ્ધ છે. આ માટે પરીક્ષા નિરીક્ષક અનુશાસનાત્મક કાર્યવાહી માટે અધિકૃત છે.

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિભાગ પાના નં.	માર્ક્સ	૧૦૦
૧.	સૂત્ર વિભાગ		૩૫
	(૧) સામાયિક પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (અર્થ-ભાવાર્થ સહિત).....	૬	
	(૨) પ્રતિક્રમણ સંબંધી ધ્યાતવ્ય બિંદુ.....	૭૯	
	(૩) પ્રતિક્રમણ પ્રશ્નોત્તર.....	૮૦	
૨.	તત્ત્વ વિભાગ.....		૨૫
	(૧) સમક્રિતના ૬૭ બોલ.....	૮૨	
	(૨) તીર્થકર પદ પ્રાપ્તિના ૨૦ બોલ.....	૮૮	
	(૩) પુણ્યવાનને પ્રાપ્ત ઉત્તમ સામગ્રી	૮૯	
૩.	કથા વિભાગ		૧૦
	(૧) ભગવાન ઋષભદેવ.....	૯૦	
	(૨) અર્જુનમાળી.....	૯૬	
	(૩) ઢંઢણ મુનિવર.....	૯૯	
૪.	કાવ્ય વિભાગ		૧૫
	(૧) ભક્તામર સ્તોત્ર (૩૨ ગાથા).....	૧૦૧	
	(૨) રત્નાકર પરચીશી (૧૩ ગાથા).....	૧૦૭	
	(૩) અરિહંત જય જય.....	૧૦૯	
	(૪) કર્મો કા ખેલ.....	૧૦૯	
	(૫) વીર વંદના.....	૧૧૦	
૫.	સામાન્ય જ્ઞાન વિભાગ.....		૧૫
	(૧) લેશ્યાનું સ્વરૂપ.....	૧૧૧	
	(૨) સંથારો (સમાધિ-મરણ)	૧૧૫	
	(૩) આત્મહત્યા અને સંથારામાં અંતર	૧૧૭	
	(૪) સમય.....	૧૨૦	
	નમૂનાનું પ્રશ્નપત્ર	૧૨૧	

૧. સૂત્ર વિભાગ

॥ શ્રી વીતરાગાય નમઃ ॥

(૧) શ્રાવક - પ્રતિક્રમણ સૂત્ર

(અર્થ ભાવાર્થ સહિત)

સ્થાનકમાં મહારાજ સાહેબ બિરાજતા હોય તો, તેને તિક્ષ્ણુતોના પાઠથી ત્રણ વાર વંદના કરવી. જો મહારાજ સાહેબ બિરાજમાન ન હોય તો ઉત્તર અથવા પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને ત્રણવાર વંદના કરવી. આચાર્ય ભગવાન (પોતે-પોતાના ધર્માચાર્યજીનું નામ લઈને)ની આજ્ઞા લઈને ચંડવીસત્થય[■] કરવો. જેવી રીતે-આચાર્ય પ્રવર પૂજ્ય ૧૦૦૮ શ્રી રામલાલજી મહારાજ સાહેબની આજ્ઞાથી દેવસિય પ્રતિક્રમણ તેમ જ ચંડવીસત્થો કરું છું/કરીએ છીએ. ચંડવીસત્થોમાં નવકાર મંત્ર, ઈચ્છાકારણું, તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ બોલીને કાયોત્સર્ગ* કરવો. કાયોત્સર્ગમાં બે લોગસ્સ મનમાં કહેવા. ‘નમો અરિહંતાણું’ કહીને કાયોત્સર્ગ પારવો. ફરીથી નવકારમંત્ર અને કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ (કાયોત્સર્ગમાં આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયું હોય અને ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાન ન ધ્યાયું હોય, મન, વચન, કાયાના યોગથી ચલિત થયો હોઉં તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં) બોલવો અને એક લોગસ્સ પ્રગટપણે બોલવો. આસન છોડીને ડાબો

■ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૯મા અધ્યયન તેમ જ અનુયોગ દ્વાર સૂત્ર અનુસાર ચંડવીસત્થવની બદલે ચંડવીસત્થય છે.

* કાયોત્સર્ગ કરવાની વિધિ-

(અ) ઊભા રહીને કાયોત્સર્ગ કરવાની વિધિ

- (૧) બન્ને પગોના અગ્રભાગમાં ચાર આંગુલ અને પાછળના ભાગમાં કાંઈક ઓછું અંતર રાખીને ઘૂંટણો વાળ્યા વિના સીધા ઊભા રહેવું.
- (૨) આંખોને બંધી રાખીને અથવા થોડી ખુલ્લી રાખીને નાસિકાગ્ર પર ધ્યાન કરવું.
- (૩) ગરદનને થોડી ઝૂકાવીને રાખવી.
- (૪) હથેળીઓને તણાવ વગર ખુલ્લી રાખવી. હાથોને નીચે લટકતા રાખવા.
- (૫) તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ બોલતા ધ્યાનની મુદ્રા કરવી. ‘અપ્પાણું વોસિરામિ’ મનમાં બોલીને કાયાને સ્થિર કરવી.
- (૬) જેનું ધ્યાન કરતા હો (લોગસ્સ, ૯૯ અતિચાર વગેરે) તેનું ધ્યાન કરવું. નમો અરિહંતાણું બોલીને ધ્યાન પારવું.

(બ) બેસીને કાયોત્સર્ગ કરવાની વિધિ.

સુખાસનમાં બેસીને કરોડરજ્જુને સીધી રાખીને, નાભિ પાસે ડાબી હથેળી પર જમણી હથેળી (Right palm on the left palm) રાખીને કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ.

ઘૂંટણ ઊભો કરીને બે નમોત્યુણું* બોલવા. બીજા નમોત્યુણુંમાં ‘સંપત્તાણું’ના સ્થાન પર ‘સંપાવિઉકામણું’ કહેવું. બે નમોત્યુણું પછી “ધર્મગુરુ ધર્માચાર્યનો સ્તુતિપાઠ” કહેવો* - “નમોત્યુણું રામરસ ગણિવરસ* મમ ધર્માચાર્યરસ ધર્મોવએસગરસ” અને પછી ઊભા રહીને ત્રણવાર તિક્ષ્ણુતોના પાઠથી વંદના કરીને ‘ઈચ્છામિણું ભંતે’ નો પાઠ બોલવો.

૧. ઈચ્છામિ ણું ભંતેનો પાઠ

(પ્રતિક્રમણ - અનુજ્ઞા - સૂત્ર)

ઈચ્છામિ ણું ભંતે ! તુભેહિં અબભણુણુણુએ સમાણે દેવસિયં* પડિક્રમણું ઠાએમિ દેવસિયં■ -ણાણ-દંસણ-ચરિતાચરિત-તવ-અઈચાર ચિંતણત્યં કરેમિ કાઉસગ્ગં.

નોંધ : પુરુષોએ ઊભા રહીને જ કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ. શારીરિક અનુકૂળતા ન હોવી આદિ કારણોથી જેઓ ઊભા-ઊભા કાયોત્સર્ગ ન કરી શકે તે બેસીને પણ કાયોત્સર્ગ કરી શકે છે.

❁ નમોત્યુણું (શકસ્તવ) કરવાની વિધિ :-

(અ) આસનથી નીચે ઉતરીને ડાબો ઘૂંટણ ઊંચો કરીને બન્ને કોણીઓ પેટ પર લગાવીને, હાથ જોડીને, મસ્તક નમાવીને, મસ્તક પર બન્ને હાથ રાખવા જોઈએ.

(ર) વિરામ સ્થળનું ધ્યાન રાખતા, ભાવસહિત બે વાર નમોત્યુણુંનો પાઠ બોલવો. બીજા નમોત્યુણુંમાં ‘ઠાણું-સંપત્તાણું’ ના સ્થાન પર ‘ઠાણું સંપાવિઉકામણું’ કહેવું.

(૩) બે નમોત્યુણું પછી પોતાના ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યનો સ્તુતિ પાઠ કહેવો..

* શ્રી રાજપ્રશનીય વગેરે અનેક આગમોમાં પ્રસંગોપાત સિદ્ધ તેમ જ અરિહંત પછી, પોતાના ધર્માચાર્યને નમસ્કાર કરવાનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. બે નમોત્યુણું પછી શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ દ્વારા પણ પોતાના ધર્માચાર્યની સ્તુતિ કરવી આગમિક વિધિ છે. આથી સર્વત્ર બે નમોત્યુણું પછી ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યને સ્તુતિ પાઠ ઉચ્ચારણીય હોવાના કારણે આ પાઠને અહીં લેવામાં આવ્યો છે.

❖ અહીંયા પોત-પોતાના ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યના નામ લઈ શકાય છે.

* અહીંયા રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં ‘રાઈયં’, પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં ‘પદ્મિયં’, ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં ‘ચાઉમ્માસિયં’, સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં ‘સંવચ્છરિયં’ શબ્દ બોલવો જોઈએ.

■ અહીં રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં રાઈયં, પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં ‘પદ્મિયં’, ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં ‘ચાઉમ્માસિયં’, સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં ‘સંવચ્છરિયં’ શબ્દ બોલવો જોઈએ.

ઈચ્છામિ	- હું ઈચ્છું છું.
ણં	- આ અવ્યવ છે, વાક્ય અલંકારમાં વપરાય છે.
ભંતે	- હે પૂજ્ય ! હે ભગવાન !!
તુભેહિં	- આપની
અભભણુણાએ સમાણે	- આજ્ઞા મળવા પર
દેવસિયં પડિક્કમણં	- દિવસ સંબંધી પ્રતિક્રમણ
ઠાએમિ	- કરવાની
દેવસિય	- દિવસ સંબંધી
ણાણ-દંસન	- જ્ઞાન-દર્શન (શ્રદ્ધા)
ચરિત્તાચરિત્ત	- ચારિત્રાચારિત્ર (શ્રાવક ધર્મ)
તવ	- તપ (એના)
અઈચાર	- અતિચારો (દોષો)નું
ચિંત્તણત્થં	- ચિંતન કરવા માટે.
કરેમિ	- કરું છું.
કાઉસગ્ગં	- કાયોત્સર્ગ

ભાવાર્થ : - હે ભગવાન ! હું આપની આજ્ઞા લઈને, દિવસમાં લાગેલા દોષોથી નિવૃત્ત થવા ઈચ્છું છું. દિવસમાં જે જ્ઞાન, દર્શન, શ્રાવક વ્રત તથા તપમાં અતિચાર લાગ્યા હોય, તેનું ચિંતન કરવા માટે કાયોત્સર્ગ કરું છું.

વિધિ :- તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને પ્રથમ સામાયિક આવશ્યકની આજ્ઞા છે, એમ કહીને ઊભા ઊભા નવકારમંત્ર, કરેમિ ભંતેનો પાઠ બોલીને, ઈચ્છામિ ઠાઈઉંનો પાઠ.

૨. ઈચ્છામિ ઠાઈઉંનો પાઠ

(આત્મ-વિશુદ્ધિ-સૂત્ર)

ઈચ્છામિ ઠાઈઉં કાઉસગ્ગં જો મે દેવસિઓ* અઈચારો કઓ કાઈઓ વાઈઓ

* અહીં રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં 'રાઈઓ', પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં 'પક્ષિઓ', ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં 'ચાઉમ્માસિઓ', સાવત્સંરિક પ્રતિક્રમણમાં 'સવંચ્છરિઓ' શબ્દ બોલવો જોઈએ.

માણસિઓ ઉસ્સુત્તો ઉમ્મગ્ગો અકપ્પો અકરણિજ્જો દુજ્જાઓ દુલ્લિચિંતિઓ
 અણાચારો અણિચિંચવો અસાવગ પાઉગ્ગો નાણે* દંસણે ચરિતાચરિત્તે સુએ
 સામાઈએ* ચઉણ્હં કસાયાણં પંચણ્હ મણુલ્લયાણં તિણ્હં ગુણલ્લયાણં ચઉણ્હં
 સિક્ખાવયાણં બારસ વિહરસ સાવગ ધમ્મસસ જં ખંડિયં જં વિરાહિયં તરસ
 મિચ્છામિ દુક્કં.

- ઈચ્છામિ કાઈઉં - હું કરવાની ઈચ્છા કરું છું.
 કાઉસસગ્ગં - એક સ્થાનમાં સ્થિર રહેવા રુપ કાયોત્સર્ગ.
 જો મે - જો મેં.
 દેવસિઓ - દિવસ સંબંધી.
 અઈચારો કઓ - અતિચાર (દોષ) કર્યા હોય.
 કાઈઓ - કાયા સંબંધી.
 વાઈઓ - વચન સંબંધી.
 માણસિઓ - મન સંબંધી.
 ઉસ્સુત્તો - સૂત્ર વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરી હોય.
 ઉમ્મગ્ગો - ઉન્માર્ગ (જૈન માર્ગથી વિપરીત) પ્રવૃત્તિ કરી હોય.
 અકપ્પો - અકલ્પનીય (નહિ કરવા યોગ્ય) કર્યું હોય.
 અકરણિજ્જો - નહિ કરવા યોગ્ય કાર્ય કર્યું હોય.
 દુજ્જાઓ - દુષ્ટ ધ્યાન કર્યું હોય.
 દુલ્લિચિંતિઓ - દુષ્ટ ચિંતન કર્યું હોય.
 અણાચારો - અનાચારનું સેવન કર્યું હોય. નિયમોનો સર્વથા ભંગ કર્યો
 હોય.
 અણિચિંચવો - નહિ ઈચ્છવા કાર્ય કર્યું હોય.

● હરિભદ્રીય આવશ્યકવૃત્તિ, આવશ્યક નિર્યુક્તિ, આવશ્યક ચૂર્ણિ, આવશ્યકાવચૂરિમાં 'તહ' શબ્દનો ઉલ્લેખ નથી. આથી શુદ્ધ મૂળ પાઠનું અનુસરણ કરતા 'તહ' શબ્દ આ પાઠમાં નથી રાખ્યો.

* શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્ર સ્થાન ૩ ઉદ્દેશક એક (૧) માં ત્રણ ગુપ્તિ સંયમી મનુષ્યની બતાવી છે, આથી ત્રણ ગુપ્તિ સંબંધી પ્રતિક્રમણ શ્રાવકો માટે ન હોવાથી તિણ્હં ગુત્તીણં પાઠ રાખવામાં નથી આવ્યો. સમ્મેલનમાં વિભિન્ન સંપ્રદાયોની પારસ્પારિક ચર્ચાઓની નિષ્કર્ષમાં પણ તિણ્હં ગુત્તીણં નો પાઠ નથી એવો ઉલ્લેખ છે.

- અસાવગ પાઉગ્ગો - શ્રાવક વૃત્તિથી વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું હોય.
- નાણે - જ્ઞાનમાં.
- દંસણે - દર્શનમાં.
- ચરિત્તાચરિતે - ચારિત્રા-ચારિત્ર (શ્રાવક વ્રત)માં.
- સુએ - સૂત્ર સિદ્ધાંતમાં.
- સામાઈએ - સમતાભાવરૂપ સામાયિકમાં.
- ચઉણહું કસાયાણું - ચાર કષાય (ક્રોધ-માન-માયા-લોભ)માં.
- પંચાણહ મણુવ્વયાણું - પાંચ અણુવ્રત (સ્થૂલ હિંસાનો ત્યાગ, સ્થૂલ મૃષાવાદ - અસત્યનો ત્યાગ, સ્થૂલ અદત્તાદાન - ચોરીનો ત્યાગ, સ્થૂલ મૈથુન સેવનનો ત્યાગ, સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણના.
- તિણહું ગુણવ્વયાણું - ત્રણ ગુણુવ્રત (દિશાવ્રત, ઉપભોગ-પરિભોગ પરિમાણ વ્રત, અનર્થદંડ ત્યાગ વ્રત)ના.
- ચઉણહું સિક્ખાવયાણું - ચાર શિક્ષાવ્રત (સામાયિક, દેશાવકાશિક વ્રત, પૌષ્ઠોપવાસ વ્રત, અતિથિ સંવિભાગ વ્રત) ના.
- બારસ વિહરસસ - એ બાર પ્રકારના.
- સાવગ ધમરસસ - શ્રાવકધર્મનું.
- જં ખંડિયં - જે કાંઈ ખંડન કર્યું હોય (અલ્પ દોષ લગાડવા).
- જં વિરાહિયં - જે કાંઈ વિરાધના કરી હોય (અધિક દોષ) લગાડવા.
- તરસ મિચ્છામિ દુકકકં - તેનું મારું પાપ નિષ્કળ થાઓ.

ભાવાર્થ - હું સ્થિર ચિત્ત થઈને કાયોત્સર્ગ કરવાની ઈચ્છા કરું છું, મેં મન-વચન-કાયાથી કોઈ અતિચાર કર્યા હોય, સૂત્ર વિરુદ્ધ કર્યું હોય, જૈનધર્મ પ્રતિકૂળ આચરણ કર્યું હોય, અકલ્પનીય કામ કર્યું હોય, નહિ કરવા યોગ્ય કામ કર્યું હોય, આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયું હોય, મારી આત્મામાં દુષ્ટ વિચાર ઉત્પન્ન થયા હોય, શ્રાવકધર્મથી વિપરીત કામ કર્યું હોય, જ્ઞાન-દર્શન-શ્રાવકવ્રત-સૂત્ર તથા સામાયિક વગેરેમાં અતિચારનું સેવન કર્યું હોય, મન-વચન અને કાયાને વશમાં ન રાખ્યા હોય, ક્રોધ-માન-માયા-લોભ આ ચાર કષાયોનું દમન ન કર્યું હોય, પાંચ અણુવ્રત, ત્રણ

ચિંતન કરતા જ્ઞાન અને જ્ઞાનવંત પુરુષોનો અવિનય અશાતના કરી હોય તો જો મે દેવસિયો* અઈયારો કઓ તસ્સ મિરઘામિ દુક્કંડં.

આગમે	- આગમ.
તિવિહૈ	- ત્રણ પ્રકારે.
પન્નતે	- કદ્યા છે.
તં જહા	- જેમ કે.
સુતાગમે	- મૂળ પાઠ રૂપ આગમ.
અત્યાગમે	- અર્થરૂપ આગમ.
તદુભયા તદુભયાગમે	- મૂળ અને અર્થ આ બન્ને રૂપ આગમ.
જં	- જે.
વાઈદ્યં	- સૂત્રના અક્ષર આઘા-પાછા ભાણ્યા હોય.
વચ્યામેલિયં	- *એક જ શાસ્ત્રમાં અલગ અલગ સ્થાનો પર આવેલા સમાન અર્થવાળા પાઠો અથવા અસ્થાનમાં વિરામ લીધો હોય અથવા પોતાની બુદ્ધિથી શાસ્ત્ર સમાન સૂત્ર બનાવી આચારાંગ વગેરે સૂત્રોમાં લખીને વાંચ્યું હોય.
હીણકખરં	- અક્ષર ઓછો ભણાયો હોય.
અચ્યકખરં	- અધિક અક્ષર ભણાયો હોય.
પયહીણં	- પદહીન ભણાયું હોય.
વિણયહીણં	- વિનય - રહિત ભણાયું હોય.
ઘોસહીણં	- ઉદાત્ત* આદિ સ્વર રહિત ભણાયું હોય.
જોગહીણં	- યોગહીન (મન-વચન-કાયા આ ત્રણે યોગની એકાગ્રતા રહિત) ભણાયું હોય.
સુટ્ટુદિન્નં	- શિષ્યમાં શાસ્ત્ર ગ્રહણ કરવાની જેટલી શક્તિ હોય તેનાથી વધારે અપાયું હોય.

* અહીં અને આગળ પણ જ્યાં જ્યાં દેવસિઓ શબ્દ છે, ત્યાં ત્યાં રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં રાઈઓ વગેરે પૂર્વાનુસાર સમજી લેવું.

જી શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર - ૧૩ મલધારી શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટીકાનુસાર આ અર્થ છે.

* સ્વરના ત્રણ ભેદ છે - ઉદાત્ત અનુદાત્ત, સ્વરિત.

ઉચ્ચૈરુપલભ્યમાન ઉદાત્તઃ નોચૈરનુદાત્તઃ સમવૃત્યા સ્વરિતઃ અર્થાત્ ઊંચા સ્થાનથી બોલવાવાળા ઉદાત્ત અને નીચા સ્થાનથી બોલવાવાળા અનુદાત્ત તથા સમાન સ્થાનથી બોલવાવાળા સ્વરિત સ્વર કહેવાય છે. જે સ્વર જે સ્થાનથી બોલવો જોઈએ તેને તે સ્થાનથી ન બોલાય તો ઘોષહીણં અતિચાર લાગે.

- દુટ્ટુપડિચિયં - આગમને દુષ્ટભાવથી ગ્રહણ કર્યું હોય.
- અકાલે કઓ - જે સૂત્રોના જે કાળ શાસ્ત્રમાં સ્વાધ્યાય.
- સજ્જાઓ - માટે કહ્યા હોય તે કાળમાં ન કરતા બીજા કાળમાં તે સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કર્યો હોય.
- કાલે ન કઓ સજ્જાઓ - કાળમાં સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય.
- અસજ્જાઈએ સજ્જાઈયં - અસ્વાધ્યાયિક સ્થાનમાં સ્વાધ્યાય કર્યો હોય.
- સજ્જાઈએ ન સજ્જાઈયં - સ્વાધ્યાય સ્થાનમાં સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય.
- તરસ - તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલું.
- મિચ્છામિ દુક્કં - મારું પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

ભાવાર્થ - મૂળપાઠ રૂપ, અર્થ રૂપ અને મૂળપાઠ - અર્થરૂપ આવી રીતે ત્રણ પ્રકારના આગમ-જ્ઞાનના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય, હું તેની આલોચના કરું છું. જો સૂત્રના અક્ષર આઘા પાછા ભણાયા હોય, એક જ શાસ્ત્રમાં અન્યાન્ય સ્થાનો પર આપેલા એકાર્થક સૂત્રોને એક સ્થાન પર લાવીને ભણાયા હોય અથવા અસ્થાનમાં વિરામ લીધો હોય અથવા આચારાંગ આદિ સૂત્રોમાં સ્વમતિ રચિત સૂત્ર બનાવીને, પ્રક્ષેપ કરી વાંચ્યા હોય, હીનાધિક અક્ષર વાંચ્યા હોય, કેટલાક પદ ઓછા ભણાયા હોય, વિનય રહિત ભણાયા હોય, ઉદાત્તાદિ સ્વરરહિત ભણાયા હોય, શક્તિથી વધારે ભણાયું હોય, આગમ દુષ્ટભાવથી ગ્રહણ કર્યા હોય, અકાળમાં સ્વાધ્યાય કર્યો હોય, કાળમાં સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય, અસ્વાધ્યાયના સ્થાને સ્વાધ્યાય કર્યો હોય, સ્વાધ્યાયના સ્થાને સ્વાધ્યાય ન કર્યો હોય તથા વાંચતા, મનન કરતા, વિચારતા જ્ઞાન તથા જ્ઞાનવંત પુરુષોનો અવિનય, આશાતના કરી હોય તો મારા આ બધા પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

૪. દર્શન સમ્યક્ત્વનો પાઠ

(સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિનો પાઠ)

અરિહંતો મહદેવો, જાવક્ષીવંએ* સુસાહુણો ગુરુણો ।
જિણપણાત્તં તત્તં, ઈઅ સમ્મત્તં મએ ગહિયં ॥૧ ॥

* આવશ્યક સંબંધી પ્રાચીન ગ્રંથોમાં 'જાવક્ષીવાએ'ના સ્થાન પર 'જાવક્ષીવં' શબ્દ છે, જાવક્ષીવાએ શબ્દ બોલવાથી ઇંદનો ભંગ થાય છે.

પરમત્થસંથવો વા સુદ્ધિટ્ઠ પરમત્થસેવણા વાવિ ॥

વાવણણ કુદ્દંસણ વજ્જણા, ય સમ્મત્ત સદ્દહણા ॥૨ ॥

ઈય સમ્મત્તસ્સ પંચ અઈચારા પેયાલા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા સંકા કંખા વિતિગિચ્છા પરપાસંડ પસંસા પરપાસંડ સંથવો આ પ્રકારે શ્રી સમકિત રત્ન પદાર્થના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તં જહા (૧) જિનવચનમાં શંકા કરી હોય (૨) પરદર્શનની આકાંક્ષા કરી હોય. (૩) ધર્મના ફળમાં સંદેહ કર્યો હોય. (૪) પરપાંખડીની પ્રશંસા કરી હોય. (૫) પરપાંખડીનો પરિચય કર્યો હોય. મારા સમ્યક્ત્વ રુપ રત્ન વિષે મિથ્યાત્વરૂપી રજ - મેલ લાગ્યો હોય તો જો મે દેવસિઓ અઈચારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

અરિહંતો	- અરિહંત ભગવાન
મહુ	- મારા
દેવો	- દેવ છે.
જાવજ્જીવં	- જીવન પર્યંત
સુસાહુણો	- ઉત્તમ (નિગ્રન્થ) સાધુ
ગુરુણો	- ગુરુ છે.
જિણ પાણાત્તં	- જિનેન્દ્ર પ્રરૂપિત
તત્તં	- તત્ત્વ (ધર્મ) છે.
ઈઅ	- આ પ્રકારે
સમ્મત્તં	- સમ્યક્ત્વ
મએ	- મેં
ગહિયં	- ગ્રહણ કર્યું છે.
પરમત્થસંથવો વા	- જીવાદિ નવ તત્ત્વોનું સમ્યક્ જ્ઞાન.
સુદ્ધિટ્ઠ પરમત્થ સેવણા	- જેણે સારી રીતે જીવાદિ તત્ત્વોને
વા વિ	- જાણ્યા છે તેના સેવા તથા ગુણકીર્તન કરવા.
વાવણણ કુદ્દંસણ	- તથા સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ
વજ્જણા ય	- જીવોની સંગતિનો ત્યાગ કરવા રુપ.

સમ્મત સદ્ગુણ	- સમક્તિની શ્રદ્ધા.
ઈઅ	- આ પ્રકારે
સમ્મતસ્સ	- સમ્યક્ત્વના
પંચ	- પાંચ
અઈચારા	- અતિચારો
પેચાલા	- પ્રધાન.
જાણિયવ્વા	- જાણવા યોગ્ય, પરંતુ
ન સમાચરિયવ્વા	- આચરણ કરવા યોગ્ય નથી.
તં જહા	- તે અતિચાર આ પ્રકારે છે.
સંકા	- વીતરાગના વચનમાં શંકા કરવી.
કંખા	- જે માર્ગ વીતરાગ કથિત નથી, તેની કાંક્ષા (ઈચ્છા) કરવી.
વિતિગિચ્છા	- ધર્મક્રિયાના ફળમાં સંદેહ કરવો.
પરપાંસડપસંસા	- પરપાંખડીની પ્રશંસા કરવી.
પરપાંસડ સંથવો	- પરપાંખડીનો પરિચય કરવો.

ભાવાર્થ - જીવનપર્યન્ત અરિહંત મારા દેવ છે, ઉત્તમ સાધુ મારા ગુરુ છે. તથા વીતરાગ કથિત તત્ત્વ જ ધર્મ છે. આ પ્રકારે હું સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરું છું. મને જીવાદિ પદાર્થોનો પરિચય છે. ભલી પ્રકારે જીવાદિ તત્ત્વોને તથા સિધ્ધાંતના રહસ્યને જાણવાવાળા સાધુની સેવા પ્રાપ્ત થાય સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ તથા મિથ્યાત્વી જીવોની સંગતિ ક્યારે પણ ન થાય, એવા સમ્યક્ત્વ વિશે મારી શ્રદ્ધા દૃઢ રહે. જો મેં વીતરાગના વચનમાં શંકા કરી હોય, જે માર્ગ વીતરાગ કથિત નથી, તેની કાંક્ષા-ઈચ્છા કરી હોય, ધર્મક્રિયાના ફળમાં સંદેહ કર્યો હોય, પરપાંખડીની પ્રભાવના જોઈને તેની પ્રશંસા કરી હોય તથા પરપાંખડી સાથે પરિચય કર્યો હોય તો, હું તેની આલોચના કરું છું. મારા તે બધા પાપ નિષ્કળ થાઓ.

૫. બાર વ્રતોના અતિચાર

પહેલા સ્થૂલ-પ્રાણાતિપાત-વેરમણ વ્રતના વિષયમાં જ કોઈ અતિચાર લાગ્યા

હોય તો તં જહા* (૧) ગુસ્સાથી ત્રસ જીવોને ગાઠે બંધન બાંધ્યા હોય, (૨) ત્રસ જીવોને લાકડી પ્રમુખના પ્રહાર કર્યા હોય, (૩) નાક, કાનાદિ અવયવો (ચામડી આદિ) છેદ્યાં હોય, (૪) અધિક ભાર ભર્યો હોય, (૫) આહાર-ભાત-પાણીની અંતરાય આપી હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈપણ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

બીજા સ્થૂલ - મૃષાવાદ - વેરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તં જહા* (૧) સહસાકાર* કોઈના પર ખોટો આરોપ લગાડ્યો હોય, (૨) એકાન્તમાં ગુપ્ત વાતચીત કરતા હોય, તે વ્યક્તિઓ પર ખોટો આરોપ લગાડ્યો હોય, (૩) પોતાની સ્ત્રીના* મર્મ (ગુપ્ત વાત) પ્રકાશિત કરી હોય, (૪) મૃષા (ખોટો) ઉપદેશ આપ્યો હોય, (૫) ખોટા લેખ લખ્યા હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈપણ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

ત્રીજા સ્થૂલ - અદત્તાદાન - વેરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તં જહાં (૧) ચોરની ચોરાઉ વસ્તુ લીધી હોય, (૨) ચોરને સહાયતા કરી હોય, (૩) રાજ્ય વિરુદ્ધ કામ કર્યું હોય, (૪) ખોટો તોલા, ખોટા માપ રાખ્યા હોય, (૫) વસ્તુમાં ભેળસેળ કરી હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈપણ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

જી પ્રતિક્રમણના પાઠોના આરંભમાં આલોઉ શબ્દનું કોઈ પ્રયોજન નથી. પાઠના અંતમાં યથાસ્થાન તસ્સ આલોઉ (પ્રથમ આવશ્યકમાં કાયોત્સર્ગમાં ૯૯ અતિચારોનું ચિંતન કરતી વખતે) અને તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં કહેવામાં આવે છે. કાયોત્સર્ગમાં તસ્સ આલોઉ દ્વારા દોષોની આલોચના કરતા તેમ જ ચતુર્થ આવશ્યકમાં દોષોને તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં આપતા પ્રતિક્રમણના પાઠોના આરંભમાં આલોઉ બોલવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી, તેથી આગમે તિવિહૈ, ૧૨ વ્રતોના અતિચાર અને ૧૮ પાપસ્થાનોના પાઠ આદિના આરંભમાં આવવાવાળા આલોઉ શબ્દને નિષ્પ્રયોજન કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે.

* પ્રતિદિન દિવસના પ્રતિક્રમણમાં દિવસ સંબંધી, રાત્રિના પ્રતિક્રમણમાં રાત્રિ સંબંધી, પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં પક્ષી સંબંધી, ચૌમાસી પ્રતિક્રમણમાં ચૌમાસી સંબંધી અને સંવત્સરી પ્રતિક્રમણમાં સંવત્સરી સંબંધી બોલવું જોઈએ.

❖ સમજ્યા વિચાર્યા વિના કરેલી પ્રવૃત્તિ.

* સ્ત્રીએ પોતાનો પુરુષ કહેવું જોઈએ.

■ મૂળ પાઠમાં સદારમંતભેએ પાઠ અનુસાર અહીંયા પોતાની સ્ત્રીના મર્મ પ્રકાશિત કરેલા હોય એવો અર્થ કર્યો છે. ઉપલક્ષણથી કોઈપણ વ્યક્તિના મર્મ પ્રકાશિત કરવા અતિચાર છે, એવું સમજવું જોઈએ.

ચોથા સ્વદાર* સંતોષ પરહાર વિવર્જન રૂપ સ્થૂલ મૈથુન વેરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યા હોય તો તં જહા - (૧) ઈતરિય પરિગ્ગાહિયા*થી ગમન કર્યું હોય, (૨) અપરિગ્ગાહિયાથી ગમન કર્યું હોય, (૩) અનંગકીડા કરી હોય, (૪) પરના વિવાહ કરાવ્યા હોય, (૫) કામભોગની તીવ્ર અભિલાષા કરી હોય, આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તરસ મિચ્છામિ દુક્કડં.

પાંચમા-સ્થૂલ - પરિગ્રહ - વેરમણ (પરિગ્રહ પરિમાણ) વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યા હોય તો તં જહા - (૧) ખેત* - વત્યું *ના પરિમાણનું અતિક્રમણ (ઉલ્લંઘન) કર્યું હોય, (૨) હિરાણ્ય-સુવાર્ણના પરિમાણનું અતિક્રમણ કર્યું હોય, (૩) ધન-ધાન્યના પરિમાણનું અતિક્રમણ કર્યું હોય, (૪) દુપદ-ચઉપદના પરિમાણનું અતિક્રમણ કર્યું હોય. (૫) કુપ્ય (કાંસા, પીત્તળ, તાંબું, લોખંડ વગેરે ધાતુ તથા તેનાથી બનેલા વાસણ અને શય્યા, આસન, વસ્ત્ર વગેરે ઘર સંબંધી વસ્તુઓ) ના પરિમાણનું અતિક્રમણ કર્યું હોય, આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તરસ મિચ્છામિ દુક્કડં.

છઠ્ઠા દિશાવ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યા હોય તો તં જહા - (૧) ઊંચી દિશાના પરિમાણનું અતિક્રમણ કર્યું હોય, (૨) નીચી દિશાના પરિમાણનું અતિક્રમણ કર્યું હોય, (૩) તિચ્છી દિશાના પરિમાણનું અતિક્રમણ કર્યું હોય, (૪) ક્ષેત્ર વધાર્યું હોય, (૫) ક્ષેત્રનું પરિમાણ ભૂલી જવાથી, રસ્તાનો સંદેહ થવા છતાં આગળ

* સ્ત્રીએ સ્વપતિ સંતોષ પરપુરુષ વિવર્જન બોલવું જોઈએ.

● અપરિગ્ગાહિયા - અપરિગૃહિતાની સાથે ગમન કર્યું હોય, એવું પુરુષે બોલવું જોઈએ. સ્ત્રીને ઈતરિયપરિગ્ગાહિય ઈત્વરપરિગૃહિત (થોડા સમય માટે પ્રતિરૂપથી સ્વીકાર કરેલ) અને અપરિગ્ગાહિય અપરિગૃહિત (પ્રતિરૂપથી સ્વીકાર નહિ કરેલ જાર વગેરે) પુરુષ સાથે ગમન કર્યું હોય એવું બોલવું જોઈએ.

ચોથા સ્થૂલની ટિપ્પણી - જે શ્રાવકોએ જીવન પર્યન્ત સંપૂર્ણ મૈથુનનો પરિત્યાગ કરી દીધો હોય તેનું ચોથું વ્રત સ્વદાર સંતોષ પરદાર વિવર્જન ન થઈને સર્વ મૈથુન વેરમણ રૂપ હોય છે, પરંતુ પાઠમાં પરિવર્તન કરવું શક્ય નથી કારણ કે સર્વ મૈથુન વેરમણની પ્રતિજ્ઞાવાળા શ્રાવકે સ્વસ્ત્રી ગમન સંબંધી અતિયારનું પ્રતિક્રમણ પણ કરવું જોઈએ. સ્વસ્ત્રીગમનને પાંચ અતિયારોમાં નથી લેવાયા. આથી તેમને માટે અતિયારોના પાઠમાં પણ ભિન્નતા આવશે. જો કે પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં અગાર ધર્મના વ્રતો તેમ જ અતિયારો સંબંધી સમુચ્ચય પાઠ ગ્રહણ કરેલા છે, છતાં પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિની પ્રતિજ્ઞામાં જ ન્યૂનાધિકતા છે તેનો સમાવેશ પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં સંભવ નથી.

જી ખુલ્લી જમીન.

* નિર્મિત મકાન, દુકાન આદિ.

ચલાયું હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

સાતમા ઉપભોગ પરિભોગ - પરિમાણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તે જહા (૧) પરચ્યક્રમાણ ઉપરાંત સચેત વસ્તુઓનો આહાર કર્યો હોય, (૨) સચેત પ્રતિબદ્ધ આહાર કર્યો હોય, (૩) અપકવ આહાર કર્યો હોય. (૪) દુષ્પકવ આહાર કર્યો હોય, (૫) તુચ્છૌષધિ *આહાર કર્યો હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈપણ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

પંદર કર્માદાન* સંબંધી જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તો તે જહા (૧) ઈંગાલ કમ્મે (૨) વણ કમ્મે (૩) સાડી કમ્મે, (૪) ભાડી કમ્મે (૫) ફોડી કમ્મે (૬) દંત વાણિજ્જે (૭) લક્ષ્મ - વાણિજ્જે, (૮) રસ વાણિજ્જે, (૯) કેસ વાણિજ્જે (૧૦) વિસ વાણિજ્જે (૧૧) જંતપીલણ કમ્મે (૧૨) નિલંછણકમ્મે (૧૩) દવગ્ગિદાવણયા (૧૪) સર* - દહ - તલાગ પરિસોસણયા (૧૫) *અસઈ - પોસણયા, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

- (૧) **ઈંગાલ કમ્મે** - (અંગાર કર્મ) જંગલને ખરીદીને તેમ જ ઠેકો લઈને, કોલસા બનાવવા અને વેચવાનો ધંધો કરવો. ઈંટ, ભટ્ટી વગેરે લગાવવા અંગારકર્મ છે. એમાં છકાયની હિંસા થાય છે.
- (૨) **વણકમ્મે** - (વન કર્મ) જંગલને ખરીદીને, વૃક્ષોને કાપીને વેચવા તથા તેનાથી આજીવિકા ચલાવવી તે વન કર્મ છે.
- (૩) **સાડીકમ્મે (શાકટિક કર્મ)** - ગાડી, રથ, જહાજ આદિ વાહન બનાવવા અને વેચવાનો વ્યાપાર કરી, આજીવિકા ચલાવવી શાકટિક કર્મ છે.
- (૪) **ભાડીકમ્મે (ભાટિ કર્મ)** - ગાડી આદિથી બીજાનો સામાન ભાડા પર લઈ જવો તથા બળદ, ઘોડા આદિને ભાડે આપવા આ પ્રકારે ભાડાથી આજીવિકા ચલાવવી ભાટી કર્મ છે.

* જેમાં ખાવા યોગ્ય અંશ થોડા હોય અને ફેંકવા યોગ્ય વધારે હોય, તેને તુચ્છૌષાધિ કહે છે. જેવી રીતે મૂંગાની કાચ્યી ફળી, સીતાફળ, શેરડી વગેરે.

❁ અધિક હિંસાવાળા વ્યાપારથી આજીવિકા ચલાવવી કર્માદાન છે અથવા જે વ્યાપારથી ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મોનો બંધ થાય છે, તેને કર્માદાન કહે છે. આ શ્રાવકને જાણવા યોગ્ય છે. પરંતુ આચરણ કરવા યોગ્ય નથી.

* શ્રી ભગવતી સૂત્ર હારિભદ્રીયાવશ્યક વૃત્તિ, હસ્તલિખિત આવશ્યકાવયૂરિમાં પરિસોસણયા પાઠ છે.

❖ શ્રી ભગવતી સૂત્ર વગેરે ઉપર્યુક્ત ગ્રંથો તેમ જ નિર્યુક્તિ, દિપીકા, આવશ્યક ચૂર્ણિમાં અસઈજણ પોષણયા પાઠની બદલે અસઈ-પોષણયા પાઠ છે.

- (૫) ફોડીકમ્મે (સ્ફોટક કર્મ) - સુરંગ આદિથી પૃથ્વીને ફોડવી અને ખાણમાંથી નીકળેલા પત્થર, માટી, ધાતુ વગેરે ખનીજ પદાર્થોને વેચીને આજીવિકા ચલાવવી અથવા જમીન ખરીદીને અથવા ઠેકો લઈને જમીન ખોદવી અને આ પ્રકારે આજીવિકા ચલાવવી સ્ફોટક કર્મ છે. ખેતી કરવી કર્મદાનમાં નથી આવતી.
- (૬) દંતવાણિજ્યજે (દન્ત વાણિજ્ય) - હાથીદાંત, શંખ, ચામડા, ફર, હાડકા, શીંગડા આદિ ખરીદી-વેચવાનો વ્યાપાર કરી, આજીવિકા ચલાવવી દન્ત વાણિજ્ય કર્મ છે. આ વ્યાપાર કરવાવાળા લોકો હાથીદાંત વગેરે કાઢવાવાળાને પહેલાં જ રૂપિયા આપી દે છે અને તે લોકો હાથી આદિની હિંસા કરી, હાથીદાંત લાવીને આપે છે. આ પ્રકારનો વ્યાપાર પણ હિંસાકારી છે.
- (૭) લક્ષ્મવાણિજ્યજે (લાક્ષા વાણિજ્ય) - લાખનો ક્ય-વિક્રય કરી આજીવિકા ચલાવવી તે લાક્ષા વાણિજ્ય છે. તેમાં ત્રસ જીવોની મોટા પ્રમાણમાં હિંસા થાય છે.
- (૮) રસવાણિજ્યજે (રસ વાણિજ્ય) - મદિરા આદિ બનાવીને વેચવાનો ધંધો કરી, આજીવિકા ચલાવવી રસ વાણિજ્ય છે. મદિરા બનાવવામાં હિંસા તો થાય જ છે, પરંતુ તેને પીવાથી ઘણા બધા દોષોની સંભાવના પણ છે.
- (૯) કેસવાણિજ્યજે (કેશ વાણિજ્ય) - કેશવાળી સ્ત્રીને ખરીદીને બીજી જગ્યાએ વધારે મૂલ્યમાં વેચવાનો ધંધો કરવો અથવા ફર વગેરેનો વ્યાપાર કરવો કેશ વાણિજ્ય છે.
- (૧૦) વિસવાણિજ્યજે (વિષ વાણિજ્ય) - વિષ, અફીણ વગેરે વેચવાનો ધંધો કરવો, કીડી-ઉંદર વગેરેને મારવાની દવા, પાવડરનો આદિનો વ્યાપાર વિષ-વાણિજ્ય છે. તેમાં ઘણાં બધા જીવોની હિંસા થાય છે.
- (૧૧) જંતપીલણ કર્મ (યંત્ર પીડન કર્મ) - તલ, શેરડી વગેરે પીલવાના યંત્ર, સંખા ચરખા આદિથી તલ, શેરડી વગેરે પીલવાના ધંધા કરવા યંત્ર પીડન કર્મ છે. તે સમયમાં પ્રાય : આ જ યંત્ર પ્રસિધ્ધ હતા. આજના યુગમાં મહાઆરંભ કરવાવાળા જેટલા પણ યંત્ર છે.... તેને પણ ઉપલક્ષણથી યંત્ર પીડન કર્મમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે.
- (૧૨) નિલંછણકમ્મે (નિલ્લંચન કર્મ) - બળદ, ઘોડા વગેરેને નપુંસક બનાવવાનો ધંધો કરવો નિલ્લંચન કર્મ છે.

- (૧૩) દવગ્નિદાવણ્યા - (દાવાગ્નિદાપનતા) - ક્ષેત્રાદિ સાફ કરવા માટે જંગલમાં આગ લગાડવી દાવાગ્નિ - દાપનતા છે. એમાં લાખો જીવોની હિંસા થાય છે.
- (૧૪) સર-દહુ-તલાય-પરિસોસણ્યા (સરોહદતડાગ પરિશોષણતા) ઘઉં વગેરે અનાજ વાવવા માટે સરોવર, કૂવા, તળાવ, આદિ ને ઉલેચવા સરોહદાતડાગ પરિશોષણતા છે.
- (૧૫) અસઈ - પોષણ્યા (અસતી પોષણતા) - આજીવિકા માટે દુશ્ચરિત્ર સ્ત્રીઓનું પોષણ કરવું અસતી પોષણતા છે.

આઠમા અનર્થદંડ (વેરમણ) વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તે જહા (૧) કામવિકાર ઉત્પન્ન થાય તેવી કથા કહેવી, (૨) ભંડ-કુચેષ્ટા કરી હોય, (૩) મુખરી વચન બોલ્યા હોય, (૪) અધિકરણ એટલે હિંસાકારી ઉપકરણો વસાવ્યા હોય, (૫) ઉપભોગ-પરિભોગમાં અતિ આસક્તભાવ રાખ્યો હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

નવમા સામાયિક વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તે જહા - (૧-૩) મન-વચન અને કાયાના અશુભ યોગ પ્રવર્તાવ્યા હોય (૪) સામાયિકની સ્મૃતિ ન રાખી હોય (૫) સમય પૂર્ણ થયા પહેલા સામાયિક પારી લીધી હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

દસમા દેશાવકાસિક વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તે જહા - (૧) મર્યાદા બહારથી વસ્તુ મંગાવી હોય, (૨) મોકલાવી હોય, (૩) અવાજ કરીને મર્યાદાના બહારથી કોઈ બોલાવેલ હોય, (૪) રૂપ બતાવીને પોતાનો ભાવ પ્રગટ કરેલ હોય, (૫) પથ્થરો વગેરે ફેંકીને મર્યાદા બહારથી કોઈને બોલાવેલ હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો આજના દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

અગિયારમા પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તે જહા (૧) પૌષધમાં શય્યા-સંથારા ન જોયા હોય અથવા સારી રીતે ન જોયા હોય, (૨) પ્રમાર્જન ન કર્યું હોય અથવા સારી રીતે ન કર્યું હોય, (૩) ઉચ્ચાર-પાસવાણ ભૂમિને જોઈ ન હોય અથવા સારી રીતે જોઈ ન હોય, (૪) પૂંજી ન હોય અથવા સારી રીતે પૂંજી ન હોય, (૫) ઉપવાસયુક્ત પૌષધનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન ન કર્યું હોય,

સુખની આકાંક્ષા કરી હોય, પ્રશંસા થવા પર ઘણા સમય સુધી જીવવાની ઈચ્છા કરી હોય, દુઃખમાં વ્યાકુળ થઈને જલ્દી મરવાની અભિલાષા કરી હોય તથા કામભોગની અભિલાષા કરી હોય તો હું તેની અલોચના કરું છું મારા તે બધા પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

૭. અઢાર પાપસ્થાનનો પાઠ

અઢાર પાપસ્થાન - (૧) પ્રાણાતિપાત (૨) મૃષાવાદ (૩) અદત્તાદાન (૪) મૈથુન (૫) પરિગ્રહ (૬) ક્રોધ (૭) માન (૮) માયા (૯) લોભ (૧૦) રાગ (૧૧) દ્વેષ (૧૨) કલહ (૧૩) અભ્યાખ્યાન (૧૪) પૈશુન્ય (૧૫) પરપરિવાદ (૧૬) રતિ અરતિ (૧૭) માયા - મૃષાવાદ (૧૮) મિથ્યાદર્શન શલ્ય - આ અઢાર પાપસ્થાનોમાંથી કોઈનું સેવન કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય અને કરતાને અનુમોદન આપ્યું હોય તો અરિહંત અનંત સિદ્ધ કેવલી ભગવાનની સાક્ષીએ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

પ્રાણાતિપાત	- જીવહિંસા, પ્રાણીઓનો વધ.
મૃષાવાદ	- અસત્ય, ખોટું.
અદત્તાદાન	- ચોરી (આપ્યા વિના ગ્રહણ કરવું.)
મૈથુન	- અપ્રત્યયર્થ , કુશીલ
પરિગ્રહ	- મૂર્છા, મમત્વ, ધનાદિ દ્રવ્ય.
ક્રોધ	- રોષ, ગુસ્સો, કોપ.
માન	- અહંકાર, ધમંડ.
માયા	- છળ, કપટ.
લોભ	- લાલચ, તૃષ્ણા.
રાગ	- રાગ, માયા અને લોભજન્ય આત્માના વિભાવ પરિણામ.
દ્વેષ	- દ્વેષ, ક્રોધ અને માનજન્ય આત્માના વિભાવ પરિણામ.
કલહ	- કલેશ, ઝઘડા.
અભ્યાખ્યાન	- ખોટું આળ મૂકવું, કલંક લગાડવું.
પૈશુન્ય	- બીજાની યુગલી કરવી, દોષ પ્રગટ કરવો.
પરપરિવાદ	- બીજાની નિંદા કરવી, બીજાનું વાંકું બોલવું.
રતિ	- ખરાબ કાર્યોમાં ચિત્તને લગાવવું, પાપના કામમાં ખુશ થવું.
અરતિ	- ધ્યાન, સંયમ આદિમાં ચિત્તને ન લગાવવું, ધર્મના કામમાં નાખુશ થવું.

- માયા-મૃષાવાદ - કપટ સહિત ખોટું બોલવું.
 મિથ્યાદર્શનશાલ્ય - અતત્ત્વમાં તત્ત્વ અને તત્ત્વમાં અતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરવી.
 શ્રદ્ધાથી વિપરીત કરવું.

વિધિ :- કાયોત્સર્ગ પૂરો થવા પર ‘નમો અરિહંતાણું’ બોલીને કાયોત્સર્ગ પારીને પછી નવકારમંત્ર તેમ જ કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ બોલવો. પછી ત્રણવાર તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી વંદના કરીને બીજા ચઉવીસત્થય આવશ્યકની આજ્ઞા છે, એવું કહીને ઊભા ઊભા લોગસ્સ બોલવો. પછી ત્રણવાર તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી વંદના કરીને ‘ત્રીજા વંદના આવશ્યકની’ આજ્ઞા છે, એવું કહીને બે વાર ‘ઈચ્છામિ ખમાસમણા’નો પાઠ બોલવો.

૮. ઈચ્છામિ ખમાસમણોનો પાઠ

ઈચ્છામિ ખમાસમણો વંદિઉ જાવણિજજાએ નિસીહિયાએ અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહું નિસીહિ અહો કાય કાય સંકાસં ખમણિજજો ભે કિલામો અપ્પકિલંતાણું બહુસુભેણું ભે દિવસો વઈકકંતો^૧ જત્તા ભે જવણિજજં ચ ભે ખામેમિ ખમાસમણો દેવસિયં વઈકકમં^૨ આવસ્સિયાએ પડિક્કમામિ, ખમાસમણાણું દેવસિયાએ આસાયણાએ^૩ તિત્તીસન્નયરાએ જં કિં ચિ મિચ્છાએ મણદુક્કડાએ વચ્છુક્કડાએ કાયદુક્કડાએ કોહાએ માણાએ માયાએ લોહાએ સવ્વકાલિયાએ સવ્વમિચ્છોવયારાએ સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ આસાયણાએ જો મે દેવસિઓ અઈયારો^૪ કઓ તસ્સ ખમાસમણો પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણું વોસિરામિ.

નોટ - રાઈય પ્રતિકમણામાં - દિવસો વઈકકંતોના સ્થાન પર “રાઈય વઈકકંતો^૧” દેવસિયં વઈકકમંના સ્થાન પર ‘રાઈયં વઈકકમં’^૨ દેવસિયાએ આસાયણાએના સ્થાન પર રાઈયાએ આસાયણાએ^૩ દેવસિઓ અઈયારોના સ્થાન પર ‘પર રાઈઓ અઈયારો’^૪ બોલવું.

પાક્ષિક પ્રતિકમણામાં દિવસો વઈકકંતોના સ્થાન પર પક્ષિખઓ વઈકકંતો^૧, દેવસિયં વઈકકમંના સ્થાન પર પક્ષિખયં વઈકકમં^૨, દેવસિયાએ આસાયણાએના સ્થાન પર પક્ષિખયાએ આસાયણાએ^૩ દેવસિઓ અઈયારોના સ્થાન પર પક્ષિખઓ અઈયારો^૪ બોલવું.

ચાતુર્માસિક પ્રતિકમણામાં દિવસો વઈકકંતોના સ્થાન પર ચાઉમ્માસઓ વઈકકંતો^૧, દેવસિયં વઈકકમંના સ્થાન પર ‘ચાઉમ્માસિયં વઈકકમં’^૨, દેવસિયાએ આસાયણાએના સ્થાન પર ચાઉમ્માસિયાએ આસાયણાએ^૩, દેવસિઓ અઈયારોના સ્થાન પર ચાઉમ્માસિઓ અઈયારો^૪ તેમ જ સંવત્સરી પ્રતિકમણામાં દિવસો વઈકકંતોના સ્થાન પર ‘સંવચ્છરો વઈકકંતો’^૧ દેવસિયં વઈકકમંના સ્થાન પર ‘સંવચ્છરો વઈકકમં’^૨, દેવસિયાએ આસાયણાએના સ્થાન પર ‘સંવચ્છરો આસાયણાએ’^૩ દેવસિયો અઈયારોના સ્થાન પર ‘સંવચ્છરિઓ અઈયારો’^૪ પાઠ બોલવો જોઈએ.

ઈચ્છામિ	- હું ઈચ્છું છું.
ખમાસમણો	- હે ક્ષમાવાન શ્રમણ!
વંદિઉં	- વંદના કરવા માટે
જાવણિજજાએ	- શક્તિ અનુસાર.
નિસીહિયાએ	- પાપ ક્રિયાથી નિવૃત્ત થયેલા શરીરથી.
અણુજાણહું	- આજ્ઞા આપો.
મે	- મને
મિઉગ્ગહું	- પરિમિત ભૂમિ (અવગ્રહ) માં પ્રવેશ કરવાની.
નિસીહિ	- પાપ ક્રિયાને રોકીને.
અહો કાયં	- (આપના) ચરણોને.
કાય સંકાસં	- મસ્તકથી સ્પર્શ કરું છું. મારા સ્પર્શથી.
ખમણિજજો	- ક્ષમાને યોગ્ય છું.
ભે	- આપને
કિલામો	- બાધા પીડા થઈ હોય.
અપ્પકિલંતાણં	- અલ્પ દેહ ગ્લાનિવાળા
બહુસુભેણં	- ખૂબ શુભ ક્રિયાઓથી
ભે	- આપનો.
દિવસો	- દિવસ
વઈકકંતો	- વ્યતીત થયો છે ?
જત્તા	- સંયમ યાત્રા
ભે	- આપની (નિર્બાધ છે ?)
જવણિજજં	- મન તથા ઈન્દ્રિયોના દોષ શાંત હોવાથી સ્વસ્થ છે. ?
ચ	- અને
ભે	- આપને
ખામેમિ	- ખમાવું છું.
ખમાસમણો	- હે ક્ષમાશ્રમણ !

નોટ - બીજા ખમાસમણોમાં આવસ્થિયાએ બોલવું નહીં.

દેવસિયં	- દિવસ સંબંધી
વઈકકમં	- અપરાધની
આવસ્સિયાએ	- આવશ્યક ક્રિયા કરતા જે પણ વિપરીત અનુષ્ઠાન થયા હોય તો તેનાથી.
પડિક્કમામિ	- નિવૃત્ત થાઉં છું.
ખમાસમણાણં	- આપ શ્રમાશ્રમણની
દેવસિયાએ	- દિવસ સંબંધી.
આસાયણાએ	- આશાતના દ્વારા.
તિત્તીસન્નયરાએ	- તેત્રીસમાંથી કોઈપણ
જં કિંચિ	- જે કાંઈપણ.
મિચ્છાએ	- મિથ્યા ભાવથી કરેલી.
મણ દુક્કડાએ	- દુષ્ટ મનથી કરેલી.
વય દુક્કડાએ	- દુર્વચનથી કરેલી.
કાય દુક્કડાએ	- શરીરની દુષ્ટ ચેષ્ટાથી કરેલી.
કોહાએ	- ક્રોધથી કરેલી.
માણાએ	- માનથી કરેલી.
માયાએ	- માયાથી કરેલી.
લોહાએ	- લોભથી કરેલી.
સવ્વકાલિયાએ	- સર્વકાળમાં કરેલી. (સંબંધી)
સવ્વમિચ્છોવયારાએ	- સર્વ મિથ્યા આચારથી પૂર્ણ.
સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ	- પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુણિ અષ્ટ પ્રવચન ધર્મોનું ઉલ્લંઘન કરવાવાળા.
આસાયણાએ	- આશાતનાથી
જો	- જો
મે	- મેં
દેવસિઓ	- દિવસ સંબંધી
અઈચારો	- અતિચાર
કઓ	- કર્યા હોય.

તસ્સ	- તેનું
બમાસમણો	- હે ક્ષમાશ્રમણ
પડિક્કમામિ	- પ્રતિક્કમણ કરું છું.
નિંદામિ	- (તેની) નિંદા કરું છું.
ગરિહામિ	- ગુરુ સાક્ષીએ વિશેષ નિંદા કરું છું.
અપ્પાણં	- (આશાતના કરવાવાળા) પોતાના આત્માને.
વોસિરામિ	- ત્યાગ કરું છું અર્થાત્ પાપ વ્યાપારોથી અલગ કરું છું.

ભાવાર્થ - હે ક્ષમાવાન શ્રમણ ! હું પોતાના શરીરને પાપક્રિયાથી દૂર કરીને, શક્તિ અનુસાર વંદના કરવા ઈચ્છું છું, માટે મને પરિમિત ભૂમિ (અવગ્રહ)માં પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા આપો. પાપક્રિયાને રોકીને હું આપના ચરણોને પોતાના મસ્તકથી સ્પર્શ કરું છું. મારો સ્પર્શ કરવાથી આપને બાધા થઈ હોય તો મને ક્ષમા કરજો. આપને અલ્પ ગ્લાન અવસ્થામાં રહીને, ખૂબ શુભ ક્રિયાઓમાં દિવસ વિતાવ્યો છે? આપની સંયમ યાત્રા નિર્બાધ (બાધા-પીડા રહિત) છે? અને આપનું શરીર મન તથા ઈન્દ્રિયોના દોષો શાંત થવાથી સ્વસ્થ છે? હે ક્ષમાવાન શ્રમણ ! હું આપને દિવસ સંબંધી અપરાધ માટે બમાવું છું અને આવશ્યક ક્રિયા કરવામાં જો વિપરીત અનુષ્ઠાન થયું હોય તો તેનાથી નિવૃત્ત થાઉં છું. આપ ક્ષમાશ્રમણની આજના દિવસમાં તેત્રીસમાંથી કોઈપણ આશાતના દ્વારા મારાથી જો અતિચારનું સેવન થયું હોય તો, તેનું હું પ્રતિક્કમણ કરું છું તથા મિથ્યાત્વથી કરેલી, દુષ્ટ મન-વચન- અને કાયાથી કરેલી, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી કરેલી આશાતના દ્વારા જો મેં દિવસ સંબંધી અતિચારનું સેવન કર્યું હોય તેનું હું પ્રતિક્કમણ કરું છું તથા સર્વકાળ સંબંધી, સર્વ મિથ્યા આચરણોથી પરિપૂર્ણ અને બધા પ્રકારના ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરવાવાળી આશાતનાથી જો મેં દિવસ સંબંધી અતિચાર કર્યો હોય, હે ક્ષમાશ્રમણ ! તેનાથી હું નિવૃત્ત થાઉં છું. તેની હું નિંદા કરું છું, ગુરુની સામે ગર્હા કરું છું અને આત્માને પાપ સંબંધી વ્યાપારોથી નિવૃત્ત કરું છું.

વિધિ :- ઊભા રહીને ત્રણવાર તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી વિધિપૂર્વક વંદના કરીને ‘ચોથા પ્રતિક્કમણ આવશ્યકની આજ્ઞા છે.’ એવું બોલીને ઊભા થઈને ધ્યાનમાં કહેલા બધા પાઠ પ્રગટ બોલવા.

તેના પછી પાઠ નં. ૯ “સમુચ્ચય પાઠ” તથા પાઠ નં. ૧૦ “તસ્સ સવ્વસ્સ”નો પાઠ બોલવો.

ખમાસમણોની વિધિ

ઊભા થઈને આસનથી નીચે ઉતરીને, બન્ને હાથ જોડીને, ઈચ્છામિ ખમાસમણોનો પાઠ પ્રારંભ કરવો.

“અણુજાણુહ મે મિઉગ્ગહું” શબ્દ આવે ત્યાં થોડું નમીને, થોડુંક આગળ જઈને નિસીહિ શબ્દ બોલતા ઉત્કુટક આસને (બન્ને ઘૂંટણો ઊભા કરીને) બેસવું. પછી બન્ને કોણીઓને ઘૂંટણની વચ્ચે રાખીને, બન્ને હાથ જોડી, મસ્તક નમાવી ‘અહો’ ‘કાયં’ ‘કાય’ આ છ અક્ષરોના ઉચ્ચારણ કરતા સમયે ત્રણ આવર્તન કરવા. ચરણ સ્પર્શની ભાવનાથી દસ આંગળીઓને ભૂમિ પર લગાડીને મંદ સ્વરથી ‘અ’ અક્ષરનું ઉચ્ચારણ કરવું, પછી દસ આંગળીઓને મસ્તક પર લગાડતા ‘હો’ અક્ષર ઊંચા સ્વરથી બોલું. આ પહેલું આવર્તન થયું. આ વિધિથી ‘કા’ અને ‘યં’ બંને અક્ષરોના ઉચ્ચારણથી બીજું આવર્તન કરવું. આ વિધિથી ‘કા’ અને ‘યં’ બન્ને અક્ષરોના ઉચ્ચારણથી ત્રીજું આવર્તન કરવું. તેના પછી સંક્રાસં બોલતા બન્ને હાથ લાંબા કરી દસ આંગળીઓથી ગુરુ મહારાજના ચરણ સ્પર્શ કરી અથવા ચરણ સ્પર્શ કરવાની ભાવના મનમાં લાવવી. પછી ખમણિજજોથી લઈને દિવસો વઈકકંતો સુધીનો પાઠ બોલવો. ત્યારપછી જતા ભે જ વ ણિ જજં ય ભે અક્ષરોનું ઉચ્ચારણ કરતા ત્રણ આવર્તન કરવા. ચરણ સ્પર્શની ભાવનાથી દસ આંગળીઓ ભૂમિ પર લગાવીને મંદ સ્વરથી ‘જ’ નો ઉચ્ચારણ, હાથોને મસ્તક તરફ લઈ જતા ‘તા’ ને મધ્યમ સ્વરથી તેમ જ દસ આંગળીઓ મસ્તક પર લગાડતા ઉચ્ચ સ્વરથી ‘ભે’ નો ઉચ્ચારણ કરે. આ પ્રકારે અન્ય બે આવર્તન કરવા. તેના પછી “ખામેમિ ખમાસમણો” બોલતા બન્ને હાથ લાંબા કરી દસ આંગળીઓથી ગુરુ મહારાજના ચરણ સ્પર્શ કરે અથવા ચરણ સ્પર્શની ભાવના મનમાં લાવવી. પછી બન્ને હાથોને જોડીને મસ્તક પર લગાવી, ‘દેવસિયં વઈકકમં’ બોલવું અને આવસ્થિયાએ બોલતા ઊભા થવું અને શેષ પાઠ પૂરો કરવો. આ વિધિથી ઈચ્છામિ ખમાસમણોનો પાઠ બીજી વાર બોલવો.

ઉપર લખેલા અનુસાર જ છ આવર્તન કરવા, પરંતુ આ વખતે આવસ્થિયાએ શબ્દ ન બોલવો. તથા આવસ્થિયાએ શબ્દ આવતા ઊભા થવાને બદલે બેઠા-બેઠા જ ગુરુના અવગ્રહમાં પૂરો પાઠ બોલવો.

૯. સમુચ્ચય પાઠ

આ પ્રકારે ૧૪ જ્ઞાનના, ૫ દર્શન (સમ્યક્ત્વ) ના, ૬૦ ૧૨ વ્રતોના, ૧૫ કર્માદાનના, ૫ સંલેખનાના આ ૯૯ અતિચારોમાંથી કોઈપણ અતિચારનું જાણતા-અજાણતા મન, વચન, કાયાથી સેવન કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય અને કરવાવાળાનું ભલું જાણ્યું હોય તો અનંત સિદ્ધ કેવળી, ભગવાનની સાક્ષીએ તરસ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

૧૦. તસ્સ સવ્વસ્સનો પાઠ

તસ્સ સવ્વસ્સ *દેવસિયસ્સ અઈચારસ્સ દુબ્ભાસિય દુચ્ચિંતિય દુચ્ચિદ્ધિયસ્સ આલોચન્તો પડિક્કમામિ.

તસ્સ	- તે
સવ્વસ્સ	- સર્વ
દેવસિયસ્સ	- દિવસ સંબંધી
અઈચારસ્સ	- અતિચારની
દુબ્ભાસિય દુચ્ચિંતિય	- દુર્વચન, દુષ્ટ વિચાર તથા કાયા દ્વારા
દુચ્ચિદ્ધિયસ્સ	- કરેલા દુષ્ટ વ્યવહારની
આલોચન્તો	- આલોચના કરતા
પડિક્કમામિ	- નિવૃત્ત થાઉં છું.

ભાવાર્થ :- દુર્વચન બોલીને, મનમાં ખરાબ વિચાર ઉત્પન્ન કરીને તથા કાયા દ્વારા દુષ્ટ વ્યવહાર (પ્રવૃત્તિ) કરીને, આજના દિવસ સંબંધી મને જે કોઈ અતિચાર લાગ્યા હોય, તેની આલોચના કરતા, તે પાપોથી નિવૃત્ત થાઉં છું.

વિધિ - તિક્કમ્પુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને શ્રાવકસૂત્રની આજ્ઞા છે. આ પ્રકારે કહીને બેસીને જમણો ઘૂંટણ ઊંચો કરીને નવકાર મંત્ર, કરેમિ ભંતે બોલવું. તેના પછી ઊભા થઈને ચત્તારિ મંગલનો પાઠ મહારાજ સાહેબ હોય તો તેની સાંભળવો. ન હોય તો મોટા શ્રાવકથી સાંભળવો, નહિતર પોતે બોલવો.

૧૧. ચત્તારિ મંગલનો પાઠ

ચત્તારિ મંગલં, અરિહંતા મંગલં, સિધ્ધા મંગલં, સાહુ મંગલં, કેવલિ પાણ્ણત્તો ધમ્મો મંગલં,

ચત્તારિ લોગુત્તમા, અરિહંતા લોગુત્તમા, સિધ્ધા લોગુત્તમા, સાહુ લોગુત્તમા, કેવલિ પાણ્ણત્તો ધમ્મો લોગુત્તમો.

ચત્તારિ શરણં પવજ્જમિ, અરિહંતે શરણં પવજ્જમિ, સિધ્ધે શરણં પવજ્જમિ, સાહુ શરણં પવજ્જમિ, કેવલિ પાણ્ણત્તં ધમ્મં શરણં પવજ્જમિ.

* અહીં રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં 'રાઈયસ્સ', પાખી પ્રતિક્રમણમાં પક્કિખયસ્સ, ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં 'ચાઉમાસિયસ્સ', સંવત્સરી પ્રતિક્રમણમાં 'સંવચ્છરિયસ્સ' પાઠ બોલવો.

અરિહંતોં કા શરણા, સિધ્ધોં કા શરણા, સાધુઓં કા શરણા, કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ કા શરણા.

ચાર શરણા, દુઃખ હરણા, ઔર ન શરણા હોયા
જો ભવિ પ્રાણી આદરે, અક્ષય અમર પદ હોયા।

ચત્તારિ મંગલં	- ચાર મંગલ છે.
અરિહંતા મંગલં	- અરિહંત મંગલ છે.
સિધ્ધા મંગલં	- સિધ્ધ મંગલ છે.
સાહુ મંગલં	- સાધુ મંગલ છે.
કેવલિપણ્ણત્તો ધમ્મો મંગલં	- કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ મંગલ છે.
ચત્તારિ લોગુત્તમા	- ચાર લોકમાં ઉત્તમ છે.
અરિહંતા લોગુત્તમા	- અરિહંત લોકમાં ઉત્તમ છે.
સિધ્ધા લોગુત્તમા	- સિધ્ધ લોકમાં ઉત્તમ છે.
સાહુ લોગુત્તમા	- સાધુ લોકમાં ઉત્તમ છે.
કેવલી પણ્ણત્તો ધમ્મો લોગુત્તમો	- કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ લોકમાં ઉત્તમ છે.
ચત્તારિ શરણં પવજ્જામિ	- ચાર શરણા ગ્રહણ કરું છું.
અરિહંતે શરણં પવજ્જામિ	- અરિહંત ભગવાનનું શરણું ગ્રહણ કરું છું.
સિધ્ધે શરણં પવજ્જામિ	- સિધ્ધ ભગવાનનું શરણું ગ્રહણ કરું છું.
સાહુ શરણં પવજ્જામિ	- સાધુઓનું શરણું ગ્રહણ કરું છું.
કેવલિ પણ્ણત્તં ધમ્મં શરણં પવજ્જામિ	- કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મનું શરણું ગ્રહણ કરું છું.

ભાવાર્થ :- આ લોકમાં અરિહંત, સિધ્ધ, સાધુ અને કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ એ ચાર મંગલ છે તથા લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે. હું આ ચારેના શરણા લઉં છું.

વિધિ :- જમણો ઘૂંટણ ઊંચો રાખીને બેઠા-બેઠા ઈચ્છામિ પરિક્કમિઉં* (પાઠ નં. ૨) ઈચ્છાંકારેણં, આગમે તિવિહે, દસંણ સમકિત ૧૨ વ્રતોના પાઠ (પાઠ નં. ૧૩) બોલે.

* પ્રથમ સામાયિક આવશ્યક તથા પાંચમો કાયોત્સર્ગ આવશ્યક કરતા પહેલા પાઠ નં.-૨ 'ઈચ્છામિ ઠાઈઉં કાઉસ્સઙ્ગં' બોલાય છે, પરંતુ ચોથા આવશ્યકમાં માંગલિક પછી ઈચ્છામિ 'ઠાઈઉં કાઉસ્સઙ્ગં'ના બદલે 'ઈચ્છામિ પરિક્કમિઉં' બોલવો જોઈએ.

૧૨. દંસણ સમકિતનો પાઠ

દંસણ સમ્મત પરમત્થસંથવો વા, સુદ્દિટ્ઠપરમત્થ - સેવાણા વાવિ વાવન્ન
કુદંસણ - વજ્જણા ય સમ્મત - સદ્દહણા

એવં સમાણોવાસએણં સમ્મતસ્સ પંચ અઈયારા પેયાલા જાણિયવ્વા ન
સમાયરિયવ્વા તં જહા - સંકા કંખા વિતિગિચ્છા પરપાસંડ પસંસા પરપાસંડ સંથવો
જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

દંસણ સમ્મત	- સમ્યક્ દર્શન
એવં	- આ પ્રકારે
સમાણોવાસએણં	- શ્રમાણોપાસક દ્વારા
સમ્મતસ્સ	- સમ્યક્ત્વના
પંચ અઈયારા	- પાંચ અતિયાર
પેયાલા	- પ્રધાન
જાણિયવ્વા	- જાણવા યોગ્ય છે.
ન સમાયચ્ચિવ્વા	- આચરણ કરવા યોગ્ય નથી.

૧૩. બાર વ્રતોના અતિયાર સહિત પાઠ

પહેલું અણુવ્રત થૂલાઓ પાણાઈવાયાઓ વેરમણં ત્રસ જીવ બેઈદિય, તેઈદિય,
ચઉરિંદિય, પંચિદિય જાણીને ઓળખીને સંકલ્પ કરીને તેમાં સ્વસંબંધી શરીરની અંદર
પીડાકારી સઅપરાધીને છોડી નિરપરાધીને આકુટ્ટી (હણવાની) બુદ્ધિથી હણવાના
પચ્ચક્રમાણ જાવજજીવાએ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ માણસા, વયસા,
કાયસા એવા પહેલા થૂલ પ્રાણાતિપાત વેરમણં વ્રતના પંચ અઈયારા પેયાલા જાણિયવ્વા
ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં-બંધે વહે છવિચ્છેએ અઈત્તારે ભત્તપાણ વોચ્છેએ
જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

અણુવ્રત	- મહાવ્રતની અપેક્ષા નાના વ્રત.
થૂલાઓ	- સ્થૂલ મોટા

* વિચ્છેએ પાઠ અણુદ્ધ હોવાથી 'વોચ્છેએ' કર્યું છે.

પાણાઈવાયાઓ	- પ્રાણાતિપાતથી-જીવહિંસાથી
વેરમણં	- નિવૃત્ત થવું. અલગ થવું
પચ્ચક્ષ્માણ	- ત્યાગ
પેયાલા	- પ્રધાન
બંધે	- બાંધવું.
વહે	- નિર્દયતાથી પીટવું, ઊંડો ઘા આપવો.
છવિચ્છેએ	- શરીરની ચામડીનું છેદન કરવું.
અઈભારે	- અધિક ભાર ભરવો.
ભત્તપાણ-વોચ્છેએ	- ખાવા પીવામાં અંતરાય પાડવી.

ભાવાર્થ : - હું સ્વસંબંધી, શરીરમાં પીડાકારી તથા અપરાધી જીવોને છોડીને બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય ત્રસ જીવોની હિંસાનો સંકલ્પ કરીને મન-વચન અને કાયાથી કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ અને જો મેં કોઈ જીવને બંધનમાં બાંધ્યા હોય, ચાબુક, લાકડી આદિથી માર્યા હોય, પીટ્યા હોય, કોઈ જીવની ચામડીનું છેદન કર્યું હોય, અધિક ભાર ભર્યો હોય તથા અન્ન-પાણીમાં અંતરાય પાડી હોય તો તે મારા બધા પાપ નિષ્ફળ થાય.

બીજું અણુવ્રત-થૂલાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણં - કન્નાલીએ ગવાલીએ* ભોમાલીએ નાસાવહારો (થાપણમોસો) કૂડસક્ષિખજે (કૂડી સાખ) ઈત્યાદિ મોટું જૂઠું બોલવાના પચ્ચક્ષ્માણ, જાવજજીવાએ દુવિહું તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વચસા કાયસા એવા બીજા સ્થૂલ મૃષાવાદ વેરમણં વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં - સહસબ્ભક્ષ્માણે રહસસબ્ભક્ષ્માણે સદારમંતભેએ+ મોસોવએસે કૂડલેહકરણે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

મુસાવાયાઓ	- મૃષાવાદથી
કન્નાલીએ	- કન્યા, વર આદિ મનુષ્ય સંબંધી જૂઠ.
ગવાલીએ	- ગાય, ભેંસ વગેરે પશુ સંબંધી જૂઠ.
ભોમાલીએ	- ભૂમિ સંબંધી જૂઠ.

* હારિભદ્રીયાવશ્યકવૃત્તિ, આવશ્યક ચૂર્ણિ આદિ આવશ્યક સંબંધી પ્રાચીન ગ્રંથ અનુસાર ગોવાલીએ શુદ્ધ નથી ગવાલીએ શુદ્ધ છે.

+ શ્રાવિકાઓએ સદારમંતભેએ'ના સ્થાને 'સભત્તાર મંતભેએ' બોલવું.

નાસાવહારો	-
(થાપણમોસો)	થાપણ ઓળવવા સંબંધી જૂઠ.
કૂડસક્ષિખજે	- જૂઠી સાક્ષી આપવી.
સહસબ્મક્રખાણે	- વિચાર્યા વિના કોઈ પર ખોટો આરોપ લગાડવો.
રહસસબ્મક્રખાણે	- એકાંતમાં મંત્રણા (સલાહ) કરતા વ્યક્તિઓ પર ખોટો આરોપ લગાવવો.
સદારમન્તભેએ	- પોતાની સ્ત્રીની ગુપ્ત વાત પ્રગટ કરવી.
મોસોવએસે	- ખોટા ઉપદેશ આપવા.
કુડલેહકરણે	- ખોટા લેખ લખવા.

ભાવાર્થ :- હું જન્મપર્યંત મન-વચન-કાયાથી સ્થૂલ જૂઠ બોલીશ નહિ, બોલાવીશ નહિ. કન્યા-વરના સંબંધમાં, ગાય, ભેંસ આદિ પશુઓના વિષયમાં તથા ભૂમિના વિષયમાં ક્યારે પણ અસત્ય નહિ બોલું. કોઈની પણ રાખેલી થાપણ ઓળવીશ નહિ અને થાપણ ઓછી-વધારે આપીશ નહિ. કોઈને ખોટી ગવાહી (સાક્ષી) આપીશ નહિ. જો મેં કોઈના પર ખોટું કલંક લગાડ્યું હોય, એકાંતમાં મંત્રણા કરતા વ્યક્તિ પર ખોટો આરોપ લગાડ્યો હોય, પોતાની સ્ત્રીની ગુપ્ત વાત પ્રગટ કરી હોય, મિથ્યા ઉપદેશ આપ્યા હોય, ખોટા લેખ લખ્યા હોય તો મારા તે બધા પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

ત્રીજું અણુવ્રત થૂલાઓ અદિન્નાદાણાઓ વેરમણં - ખાતરખણી ગાંઠડી છોડી તાળા પર કુંચીએ કરી માર્ગમાં ચાલતાને લૂંટી પડી વસ્તુ ધણિયાતી જાણીને લેવી ઈત્યાદિ મોટા અદત્તાદાનના પરચક્રખાણ સગાસંબંધી વ્યાપાર સંબંધી તથા નભરમી વસ્તુ ઉપરાંત અદત્તાદાનના પરચક્રખાણ જાવજજીવાએ દુવિહું - તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ માણસા વચસા કાયસા એવા ત્રીજા થૂલ અદત્તાદાન વેરમણં વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં તેનાહુડે, તકકરપ્પઓગે વિરુદ્ધરજજાઈક્કમે *કુડતુલ કુડમાણે તપ્પડિરુવગવહારે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તરસ મિરઘામિ દુકકડં.

અદિન્નાદાણાઓ	- અદત્તાદાનથી, સ્વામીની આજ્ઞા વિના વસ્તુ લેવી
નભરમી	- શંકા રહિત

* આવશ્યક ચૂર્ણિ આદિ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં 'તુલ્લ' શબ્દની જગ્યાએ તુલ શબ્દ છે.

તેનાહડે	- ચોર પાસેથી ચોરેલી વસ્તુ લેવી.
તકકરપ્પઓગે	- ચોરને મદદ કરી હોય.
વિરુદ્ધરજજાઈકકમે	- રાજ્ય વિરુદ્ધ અતિક્રમણ (ઉલ્લંઘન) કરવું. યુદ્ધના સમયે રાજ્યમાં આજ્ઞા વિના આવવું-જવું.
કુડતુલ કુડમાણે	- ખોટા તોલ રાખવા તથા ખોટા ગજ આદિ માપ રાખવા.
તપ્પડિરુવગવહારે	- વધારે મૂલ્યની વસ્તુમાં ઓછા મૂલ્યની વસ્તુ ભેળવવી. ઉત્તમ વસ્તુ બતાડીને નરસી વસ્તુ આપવી.

ભાવાર્થ :- હું કોઈના મકાનમાં બાકારું પાડીને અર્થાત્ ભીંત તોડીને, ગાંઠડી ખોલીને, તાળા પર કુંચી લગાવીને અથવા તાળા તોડીને કોઈની પણ વસ્તુ લઈશ નહિ, માર્ગમાં ચાલતા કોઈને લૂંટીશ નહિ ઈત્યાદિ રુપથી, સગાં-સંબંધી, વ્યાપાર સંબંધી, તથા પોલી વસ્તુ શંકારહિત ઉપરાંત, સ્થૂલ ચોરીને મન-વચન-કાયાથી કરીશ નહિ, કરાવીશ નહિ, જો મેં ચોરીની વસ્તુ લીધી હોય, ચોરને સહાયતા કરી હોય અથવા ચોરી કરવાના ઉપાય બતાવ્યા હોય, યુદ્ધના સમયે રાજ્ય વિરુદ્ધ રાજ્યની સીમામાં આવ-જા કરી હોય, ખોટા તોલ અથવા માપ રાખ્યા હોય, અધિક મૂલ્યની વસ્તુમાં ઓછા મૂલ્યની વસ્તુ નાખી હોય (ભેળસેળ કરી હોય) અથવા ઉત્તમ વસ્તુ બતાવીને નરસી વસ્તુ આપી હોય તો મારા આ કુકૃત્યો (ખરાબ કામો) ની આલોચના કરું છું અને ઈચ્છું છું કે મારા આ બધા પાપો નિષ્ફળ થાઓ.

ચોથું અણુવ્રત-થૂલાઓ-મેહુણાઓ વેરમણં - સદારસંતોષિએ* અવસેસ મેહુણાવિહિં પરચક્ર્યામિ જાવજ્જવાએ દેવ-દેવી સંબંધી દુર્વિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ માણસા વયસા કાયસા તથા મનુષ્ય તિર્યચ સંબંધી એગવિહં એગવિહેણં ન કરેમિ કાયસા એવા ચોથા સ્વદાર સંતોષ પરદાર વિવર્જન રુપ* સ્થૂલ મૈથુન વેરમણ વ્રતના પંચ અઈચારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં

● સ્ત્રીઓએ ‘સભતરિસંતોષિ’એ બોલવું જોઈએ.

* ‘સ્વદાર સંતોષ-પરદાર વિવર્જન’ એવું પુરુષે બોલવું જોઈએ અને સ્ત્રીને ‘સ્વપતિ સંતોષ - પરપુરુષ વિવર્જન’ એવું બોલવું જોઈએ.

ઈત્તરિયપરિગ્ગહિયાગમણે* અપરિગ્ગહિયાગમણે અનંતકીડા પરવિવાહકરણે, કામભોગતિવ્વાભિલાસા જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કંડં.

- સદારસંતોસિએ** - પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંતોષ રાખવો.
- અવસેસ મેહુણવિહિં** - અન્ય સમસ્ત પ્રકારના મૈથુનના સેવનનો.
- પરચ્ખામિ** - ત્યાગ કરું છું.
- એગવિહં એગવિહેણં** - એક કરણ, એક યોગથી.
- ઈત્તરિયપરિગ્ગહિયાગમણે** - કેટલાક સમય માટે આધીન કરેલી સ્ત્રીને ઈત્વરપરિગૃહિતા કહેવાય છે, તેની સાથે કીડા કરવા માટે આલાપ-સંલાપ આદિ કરવા. અથવા અલ્પવયવાળી અર્થાત્ જેની વય (ઉંમર) ભોગ યોગ્ય નથી થઈ, એવી પોતાની વિવાહિતા સ્ત્રી સાથે ગમન કરવા માટે આલાપ-સંલાપાદિ કરવા.
- અપરિગ્ગહિયાગમણે** - વેશ્યા, અનાથ કન્યા, વિધવા, પરિત્યક્તા વગેરે અપરિગૃહિતા કહેવાય છે. એની સાથે કીડા કરવાની માટે આલાપ-સંલાપાદિ કરવા અથવા જે કન્યાની સાથે સગાઈ થઈ ચૂકી છે, પરંતુ હજી વિવાહ નથી થયા, એવી કન્યા સાથે ગમન કરવા માટે આલાપ-સંલાપાદિ કરવા અતિચાર છે કારણ કે તે પોતાની હોવા છતાં પણ અગૃહિતા છે.
- અનંગકીડા** - કામ-સેવનના પ્રાકૃતિક અંગ સિવાય અન્ય અંગો કે જે કામ સેવન માટે અનંગ છે તેની સાથે કીડા કરવી અનંગકીડા છે. સ્વસ્ત્રી સિવાય અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે મૈથુનક્રિયા વર્જને અનુરાગથી તેનું આલિંગન આદિ કરવાવાળાના વ્રત મલિન થાય છે, માટે તેને અતિચાર માનવામાં આવ્યો છે.
- પરવિવાહકરણે** - પોતાના અને પોતાના સંતાન સિવાય બીજાના વિવાહ કરાવવા.
- કામભોગતિવ્વાભિલાષા** - કામભોગોની ઉત્કૃષ્ટ અભિલાષા કરવી.

● શ્રાવિકાઓ - ઈત્તરિય પરિગ્ગહિયાગમણે, અપરિગ્ગહિયાગમણે બોલવું જોઈએ.

ભાવાર્થ :- હું જન્મ પર્યંત પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીમાં જ સંતોષ રાખીને શેષ બધા પ્રકારના મૈથુન સેવનનો ત્યાગ કરું છું અર્થાત્ દેવ-દેવી સંબંધી મૈથુનનું સેવન મન-વચન-કાયાથી નહિ કરીશ અને નહિ કરાવીશ તથા મનુષ્ય અને તિર્યચ સંબંધી મૈથુન સેવન કાયાથી નહિ કરું. જો મેં ઈત્વરિક પરિગૃહિતા અથવા અપરિગૃહિતા સાથે ગમન કરવા માટે આલાપ-સંલાપ કર્યો હોય, પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ અંગોથી કામ-ક્રીડા કરવાની ચેષ્ટા કરી હોય, બીજાના વિવાહ કરાવવા માટે ઉદમ થયો હોઉં કામભોગની તીવ્ર અભિલાષા કરી હોય તો હું આ દુષ્કૃત્યોની આલોચના કરું છું કે મારા બધા પાપ નિષ્ફળ થાય.

પાંચમું અણુવ્રત થૂલાઓ પરિગ્ગહાઓ વેરમણં - ખેતવત્થુનું યથા પરિમાણ, હિરણ્ય સુવણ્ણનું યથા પરિમાણ ધન-ધાન્યનું યથા પરિમાણ દુપદ - ચઉપ્પદનું યથા પરિમાણ કુવિયનું યથા પરિમાણ જે પરિમાણ કર્યું છે તે ઉપરાંત પોતાનો પરિગ્રહ કરી રાખવાના પરચક્રખાણ જાવજીવાએ- એગવિહં તિવિહેણં ન કરોમિ મણસા વયસા કાયસા એવા પાંચમા સ્થૂલ પરિગ્રહ પરિમાણ વેરણમં વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં ખેતવત્થુ પમાણાઈકકમે હિરણ્ય સુવણ્ણ પચાણાઈકકમે, ધન ધાન્ય પમાણાઈકકમે દુપદ ચઉપ્પદ પમાણાઈકકમે કુવિય પમાણાઈકકમે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

- ખેતવત્થુ પમાણાઈકકમે** - ખેતર અને ઘર આદિના પરિમાણ (મર્યાદા)નું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.
- હિરણ્ય-સુવણ્ણ પમાણાઈકકમે** - સોના-ચાંદીના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.
- ધન-ધાન્ય પમાણાઈકકમે** - ધન-રૂપિયા અને ધાન્યના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.
- દુપદ - ચઉપ્પદ પમાણાઈકકમે** - દાસ-દાસી તથા ગાય-ઘોડા-હાથી આદિના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.
- કુવિય પમાણાઈકકમે** - કાંસા, પીત્તળ, તાંબું, લોખંડ આદિ ધાતુ તથા તેનાથી બનેલા વાસણો આદિ ઘર સંબંધી વસ્તુઓના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.

ભાવાર્થ : - ખેત, મહેલ, મકાન, સોના-ચાંદી, દાસ-દાસી, ગાય, હાથી, ઘોડા ચાર પગ આદિ ધન-ધાન્ય તથા તેના સિવાય કાંસા, પીત્તળ, તાંબું, લોખંડ આદિ ધાતુ તથા એનાથી બનેલા વાસણ અને શય્યા, વસ્ત્ર વગેરે ઘર સંબંધી વસ્તુઓનું મેં

જે પરિમાણ કર્યું છે, તે ઉપરાંત હું સંપૂર્ણ પરિગ્રહનો મન-વચન-કાયાથી જાવજીવ ત્યાગ કરું છું, જો મેં ખેતર, મહેલ, મકાનના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય, દાસ-દાસી વગેરે દ્વિપદ અને હાથી ઘોડા વગેરે ચોપગાની સંખ્યાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય, ધન-ધાન્યના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય, સોના-ચાંદીના સિવાય બીજી ધાતુના બનેલા વાસણો તથા શય્યા, આસન, વસ્ત્ર આદિની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય, તો હું તેની આલોચના કરું છું અને ઈચ્છું છું કે મારા બધા પાપ નિષ્કળ થાઓ.

છઠ્ઠું દિસિ વ્રત - ઉડ્ઢદિસિનું યથા પરિમાણ અહોદિસિનું યથા પરિમાણ તિરિયદિસિનું યથા પરિમાણ એ યથા પરિમાણ કીધું છે તે ઉપરાંત સ્વેચ્છાએ કાયાએ જઈને પાંચ આશ્રવ સેવવાના પરચક્રખાણ જાવજીવિવાએ એગવિહું* - તિવિહેણું - ન કરેમિ - મણસા વયસા કાયસા તેમ જ છઠ્ઠા દિશા વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં ઉડ્ઢદિસિ પમાણાઈકકમે અહોદિસિપમાણાઈકકમે તિરિયદિસિપમાણાઈકકમે ખેતવુડ્ઢી સઈઅંતરદ્ધાએ જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તરસ મિચ્છામિ દુકકકં.

- ઉડ્ઢદિસિ પમાણાઈકકમે** - ઉર્ધ્વ (ઊંચી) દિશાના પરિમાણ (મર્યાદા)નું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.
- અહોદિસિ પમાણાઈકકમે** - અધો (નીચી) દિશાના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.
- તિરિયદિસિ પમાણાઈકકમે** - તિર્યક્ દિશાના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય.
- ખેતવુડ્ઢી** - ક્ષેત્ર વધાર્યું હોય.
- સઈઅંતરદ્ધા** - ક્ષેત્ર પરિમાણમાં સંદેહ થવા છતાં પણ આગળ ચલાયું હોય.

ભાવાર્થ :- ઉર્ધ્વદિશા, અધોદિશા, તિર્યક્ દિશાનું પરિમાણ કર્યું છે, તેનાથી વધારે ગમનાગમન આદિ ક્રિયાઓ મન-વચન-કાયાથી કરીશ નહિ, મેં ઉર્ધ્વદિશા, અધોદિશા, તિર્યક્દિશાના પરિમાણનું ઉલ્લંઘન કર્યું હોય, ક્ષેત્રને વધાર્યું હોય, ક્ષેત્ર પરિમાણમાં સંદેહ પડ્યા છતાં પણ આગળ વધાયું હોય તો હું તેની આલોચના કરું છું કે મારા બધા પાપ નિષ્કળ થાઓ.

● ‘એગવિહું તિવિહેણું ન કરેમિની જગ્યાએ કોઈ કોઈ દુવિહું તિવિહેણું ન કરેમિ ન કારવેમિ બોલે છે.

ઊંચી-નીચી, તિરછી દિશાના ઉલ્લંઘનને અતિચાર કહે છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે મર્યાદા કરેલી ભૂમિની બહાર જવાની ઈચ્છા કરે છે પરંતુ બહાર ગયા નથી, ત્યાં સુધી અતિચાર છે, બહાર જવા પર અનાચાર છે.

સાતમું વ્રત - ઉવભોગ પરિભોગ વિહિં પરચક્રખાયમાણે (૧) ઉલ્લણિયાવિહિ (૨) **દંતવણવિહિ (૩) ફલવિહિ (૪) અભંગણવિહિ (૫) **ઉલ્લણવિહિ (૬) મજ્જણવિહિ (૭) વત્થવિહિ (૮) વિલેવણવિહિ (૯) પુષ્કવિહિ (૧૦) આભરણવિહિ (૧૧) ધૂવણવિહિ (૧૨) પેજ્જવિહિ (૧૩) **ભક્ષવિહિ (૧૪) ઓદણવિહિ (૧૫) સૂવવિહિ (૧૬) વિગયવિહિ (૧૭) સાગવિહિ (૧૮) **માહુરચવિહિ (૧૯) **તેમણવિહિ (૨૦) પાણીયવિહિ (૨૧) **મુહવાસવિહિ, (૨૨) વાહણવિહિ (૨૩) ઉવાણહવિહિ (૨૪) સયાણવિહિ (૨૫) સચિત્તવિહિ (૨૬) દલ્લવિહિ. આ ૨૬ બોલોનું યથા પરિમાણ કીધું છે એ ઉપરાંત ઉપભોગ પરિભોગ વસ્તુને ભોગ નિમિત્તે ભોગવવાના પરચક્રખાણ જાવજ્જવાએ એગવિહિં તિવિહેણું ન કરેમિ માણસા વયસા કાયસા એવા સાતમા ઉવભોગ પરિભોગ દુવિહે પાણુત્તે તં જહા - ભોયણાઓ ય કમ્મઓ ય ભોયણાઓ સમાણોવાસએણું પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં સચિત્તાહારે સચિત્ત પડિબદ્ધાહારે અપ્પઉલિઓસહિભક્ષખાણયા દુપ્પઉલિઓસહિભક્ષખાણયા તુચ્છોસહિભક્ષખાણયા કમ્મઓણું સમાણોવાસએણું પાણુરસ કમ્માદાણાઈ જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં - ઈગાલકમ્મે વણકમ્મે સાડીકમ્મે ભાડીકમ્મે ફોડીકમ્મે દંતવણણિજ્જે લક્ષખવાણિજ્જે રસવાણિજ્જે કેસવાણિજ્જે વિસવાણિજ્જે જંતપીલાણકમ્મે, નિહાંછણકમ્મે દવગ્ગિદાવણયા સરદહતલાયપરિસોસણયા અસઈ પોસણયા જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

(૧) **ઉલ્લણિયાવિહિ** - શરીર લૂંછવાના અંગૂછા, ટુવાલ આદિ વસ્ત્રોની મર્યાદા કરવી.

** શુદ્ધ મૂળ પાઠ અનુસાર સાતમા વ્રતના અનેક શબ્દોમાં પરિવર્તન કરવામાં આવ્યું છે જેમ- (૧) દંતવણવિહિના સ્થાને દંતવણવિહિ (૨) ઉલ્લણવિહિના સ્થાને ઉલ્લણવિહિ (૩) ધૂવણવિહિના સ્થાને ધૂવણવિહિ (૪) ભક્ષણવિહિના સ્થાને ભક્ષવિહિ (૫) સૂપવિહિના સ્થાને સૂવવિહિ (૬) માહુરવિહિના સ્થાને માહુરચવિહિ (૭) જમણવિહિના સ્થાને તેમણવિહિ (૮) મુખવાસવિહિના સ્થાને મુહવાસવિહિ.

- (૨) દંતવણવિહિ - દાંતાણી જાત-દાંતાણ ટૂથપેસ્ટ, બ્રશ વગેરે પદાર્થોની મર્યાદા કરવી.
- (૩) ફલવિહિ - આંબળા, અરીઠા આદિ ફળથી વાળ ધોવાની મર્યાદા કરવી.
- (૪) અબ્ભંગણવિહિ - શરીર પર માલિશ કરવા માટે તેલાદિ દ્રવ્યોની મર્યાદા કરવી.
- (૫) ઉવટ્ટણવિહિ - શરીર પર ઉબટન (પીઠી) આદિની મર્યાદા કરવી.
- (૬) મજજણવિહિ - સ્નાન માટે સ્નાનની સંખ્યા અને પાણીની મર્યાદા કરવી.
- (૭) વત્થવિહિ - વસ્ત્રની મર્યાદા કરવી.
- (૮) વિલેવણવિહિ - કીમ, પાવડર, ચંદન આદિના લેપ કરવાની મર્યાદા કરવી.
- (૯) પુફ્ફવિહિ - ફૂલો તથા ફૂલમાળાની મર્યાદા કરવી.
- (૧૦) આભરણવિહિ - આભૂષણોની મર્યાદા કરવી.
- (૧૧) ધૂવણ વિહિ - ધૂપના દ્રવ્યોની મર્યાદા કરવી.
- (૧૨) પેજજવિહિ - દૂધ, શરબત, ચા આદિ પીવાની વસ્તુઓની મર્યાદા કરવી.
- (૧૩) ભક્ષ્ખવિહિ - ઘેવર આદિ પકવાનની મર્યાદા કરવી.
- (૧૪) ઓદણવિહિ - રાંધેલા ચોખા (ભાત), ઘઉં (થૂલી) આદિની મર્યાદા કરવી.
- (૧૫) સૂવવિહિ - મગ, ચણા આદિ દાળની મર્યાદા કરવી.
- (૧૬) વિગયવિહિ - ઘી, તેલ, દૂધ, દહીં આદિની મર્યાદા કરવી.
- (૧૭) સાગવિહિ - બથુઆ, તુરિયા આદિ શાકની મર્યાદા કરવી.
- (૧૮) માહુરયવિહિ - મધુર ફળોની મર્યાદા કરવી.
- (૧૯) જેમણવિહિ - જમણના પદાર્થોની મર્યાદા કરવી.
- (૨૦) પાણીયવિહિ - પીવાના પાણીની મર્યાદા કરવી.

(૨૧) મુહવાસવિહિ	- લવિંગ, ઈલાયચી, સોપારી વગેરે મુખને સુગંધિત કરવાની વસ્તુઓની મર્યાદા કરવી.
(૨૨) વાહણવિહિ	- હાથી, ઘોડા, રથ, કાર, સ્કૂટર, બસ રેલ ગાડી આદિ વાહનોની મર્યાદા કરવી.
(૨૩) ઉવાણણ વિહિ	- જૂતા, મોજા આદિની મર્યાદા કરવી.
(૨૪) સયણવિહિ	- શય્યા, પલંગ આદિની મર્યાદા કરવી.
(૨૫) સચિત્તવિહિ	- સચેત વસ્તુઓની મર્યાદા કરવી.
(૨૬) દ્વવિહિ	- ખાવા-પીવામાં આવવાવાળા સચેત અથવા અચેત પદાર્થ, જે ઉપરના બોલોમાં નથી આવેલા તેની મર્યાદા કરવી. [ધર્મ સંગ્રહ અધિકાર - ૨, શ્લોક ૩૪ ટિકા]
ઉપભોગ*	- જે પદાર્થ એકવાર ભોગવવામાં આવે છે, જેવા અન્ન પાણી વગેરે.
પરિભોગ	- જે પદાર્થ વારંવાર ભોગવવામાં આવે છે જેમ કે વસ્ત્ર આભૂષણ ઈત્યાદિ.
દુવિહિ	- બે પ્રકારે
પન્નતે	- કદ્યા છે
તં જહા	- તે આ પ્રમાણે.
ભોયણાઓ	- ભોજનની અપેક્ષાથી
ય	- અને
કર્મઓ	- કર્મની અપેક્ષાથી
સમણોવાસઓણં	- શ્રાવકને

* ઉપભોગ - પરિભોગ શબ્દોના ઉપર્યુક્ત અર્થ શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક - ૭ ઉદ્દેશક ૨ માં તથા હરિભદ્રીયાવશ્યક અધ્યયન ૬ સૂત્ર ૭માં કરેલા છે અને આ પ્રકારે પણ કર્યો છે - વારંવાર ભોગવવાવાળા પદાર્થ ઉપભોગ અને અને એકવાર ભોગવવાવાળા પદાર્થ પરિભોગ કહેવાય છે.

પંચ અઈચારા	- પાંચ અતિચાર
જાણિયવ્વા	- જાણવા યોગ્ય છે
ન સમાચરિયવ્વા	- આચરવા યોગ્ય નથી
સચિત્તાહારે	- મર્યાદા* થી અધિક સચેત વસ્તુનું ભોજન કરવું.
સચિત્તપડિબધ્ધાહારે	- સચેત વૃક્ષ આદિ પર રહેલા ગુંદ, પાકા ફળ વગેરે ખાવા
અપ્પઉલિ	- અગ્નિ વિના પાકેલી વસ્તુનો આહાર કરવો
ઓસહિભક્ખણયા	- જેમાં જીવના પ્રદેશોની સંભાવના હોય એવી તત્કાલ પીસેલી અથવા મર્દન કરેલી વસ્તુનું ભોજન કરવું.
દુપ્પઉલિઓસહિભક્ખણયા	- અડધી પાકેલી વસ્તુનું ભોજન કરવું.
તુરછોસહિભક્ખણયા	- તુરછ ઔષધિ (જેમાં સાર ભાગ ઓછો છે તે વસ્તુ) નું ભોજન કરવું.

ભાવાર્થ :- હું શરીર લૂંછવાના અંગૂઠા આદિ વસ્ત્રોનો, દાંતણ કરવાનો, આમળા આદિ ફળથી વાળ ધોવાનો, તેલ આદિની માલિશ કરવાનો, ઉબટન કરવાનો, સ્નાનની સંખ્યા, પાણીનું પરિમાણ કરવાનો, વસ્ત્રનો, ચંદન આદિ લેપ કરવાનો, ફૂલ સૂંઘવાનો, આભૂષણ પહેરવાનો, ધૂપ કરવાનો, દૂધ વગેરે પીવાનો, ઘેવર આદિ પકવાનનો, ચોખા-ઘઉં વગેરેનો, મગ વગેરે દાળનો, ઘી, તેલ આદિનો, બથુઆ - તુવર વગેરે શાકનો, મધુર ફળોનો, જમવાના દ્રવ્યોનો, પીવાના પાણીનો, એલચી લવિંગ ઈત્યાદિ મુખને સુગંધિત કરવાવાળી વસ્તુઓનો, ઘોડા, હાથી, રથ આદિ સવારીનો, ચપ્પલ પહેરવાનો, પલંગ આદિ પર સૂવાનો, સચેત વસ્તુનું સેવન કરવાનો તથા બીજા બચેલા બાકી પદાર્થોના પરિમાણ (મર્યાદા) કર્યા હોય તે સિવાય ઉપભોગ તથા પરિભોગમાં આવવાવાળી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરું છું. જીવન પર્યંત તેનું મન-વચન-કાયાથી સેવન કરીશ નહિ, ઉપભોગ પરિભોગ બે પ્રકારના છે - ભોજન સંબંધી

* સચિત ત્યાગી શ્રાવકને સચિત વસ્તુ જેમ કે મીઠું, પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ આદિનો આહાર કરવા માટે ઉદત થવું અથવા સચેત વસ્તુનું પરિમાણ કરવાવાળા શ્રાવકે પરિમાણ કરેલા પદાર્થો ઉપરાંત સચેતા વસ્તુને ખાવા માટે ઉદત થવું સચિત્તાહાર અતિચાર છે.

અને કર્મ (ધંધા-વ્યાપાર) સંબંધી. ભોજન સંબંધી ઉપભોગ પરિભોગના પાંચ અને કર્મ સંબંધી ઉપભોગ - પરિભોગના પંદર આવી રીતે કુલ ૨૦ અતિયાર છે. તે નીચે પ્રકારે છે. તેની આલોચના કરું છું જો મેં (૧) મર્યાદાથી અધિક સચેત વસ્તુનો આહાર કર્યો હોય. (૨) સચેત વૃક્ષ આદિ સાથે લાગેલા ગુંદ, ફળ વગેરે પદાર્થોનો આહાર કર્યો હોય. (૩) અગ્નિ વિના પાકેલી વસ્તુનું ભોજન કર્યું હોય. (૪) અડધી પાકેલી વસ્તુનું ભોજન કર્યું હોય, (૫) તુચ્છ ઔષધિનું ભોજન કર્યું હોય તથા પંદર કર્માદાન, જેનું વર્ણન પહેલા કરવામાં આવ્યું છે, તેનું અહીં સેવન કર્યું હોય, તો હું તેની આલોચના કરું છું અને ઈચ્છું છું કે મારા બધા પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

આઠમું અણટ્ટાદંડ વેરમણ વ્રત - ચઉવ્વિહે અણતથા દંડે પાણુત્તે તંજહા-અવજઝાણાયરિએ પમાયાયરિએ હિંસપ્પયાણે પાવકમ્મોવએસે એવા આઠમા અણટ્ટાદંડ સેવવાના પરચક્ખાણ (જેમાં આઠ આગાર-આએ વા, રાએ વા, નાએ વા, પરિવરિએ વા, દેવે વા, નાગે વા, જકખે વા, ભૂએ વા, એત્તિએહિં આગરેહિં અણુણતથ) જાવજજીવાએ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ માણસા વયસા કાયસા એવા આઠમા અનર્થદંડ વરેમણં વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં-કંદખ્પે, કોક્કુઈએ, મોહરિએ, સંજુત્તાહિગરણે, ઉપભોગ-પરિભોગ અઈરિત્તે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં.

- અણતથાદંડે** - પ્રયોજન વિના એવા કામ કરવા જેમાં જીવોની હિંસા થતી હોય અથવા જીવોને પીડા થતી હોય.
- અવજઝાણાયરિએ** - આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનને વશ થઈને ઈષ્ટ સંયોગ, અનિષ્ટ વિયોગની ચિંતા કરવી તથા કોઈપણ પ્રાણીને હાનિ પહોંચાડવાનો વિચાર કરવો.
- પમાયાયરિએ⁺** - પ્રમાદપૂર્વક આચરણ કરવું અર્થાત્ મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથામાં રહેવું તથા પ્રમાદથી કામ કરવું, જેનાથી જીવોની હિંસા થાય છે-જેવી

● કુક્કઈએના સ્થાન પર કોક્કઈએ શુદ્ધ પાઠ છે-

+ મજ્જ વિસય કસાયા, નિદ્ધા વિકહાય પંચમી ભણિયા ।

એએ પંચ પમાયા, જીવા પાઉંતિ સંસારે ॥

ભાવાર્થ- મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા-એ પાંચ પ્રમાદ જીવને સંસારમાં પાડે છે.

રીતે-જોયા વિના ચાલવું, ફરવું, વસ્તુ ઉપાડવી, રાખવી, પાણી, તેલ, ઘી આદિના વાસણોને ખુલ્લા રાખવા.

હિંસાપ્પચાણે

- (પ્રયોજન વિના) જેમાં જીવોની ઘાત થાય છે-એવી તલવાર, બંદૂક જેવી વસ્તુઓ બીજાને આપવી.

પાવકમ્મોવએસે

- (પ્રયોજન વિના) જે કામોમાં જીવની હિંસા થાય છે એવા મકાન બનાવવા, વૃક્ષ કાપવા આદિના ઉપદેશ આપવા.

કંદપ્પે

- કામ-વિકાર ઉત્પન્ન કરવાવાળી કથાઓ કહેવી.

કોક્કુઇએ

- બીજાને હસાવવા માટે ભાંડની જેમ હસવું-કોઈની નક્કલ કરવી.

મોહરિએ

- જેમ-તેમ નિરર્થક બોલવું.

સંજુત્તાહિગરણે

- મૂસલ, શિલા, લોઢા, તલવાર વગેરે હિંસાકારી હથિયાર અથવા શસ્ત્રના પ્રયોજનથી વધારે સંગ્રહ કરવો.

ઉપભોગ-પરિભોગ અઈરિત્તે - ઉપભોગ અને પરિભોગમાં ખાવા-પીવા-પહેરવા આદિ વસ્તુઓમાં અતિ આસક્ત બનવું.

ભાવાર્થ- પ્રયોજન વિના દોષજનક કામ કરવાનું નામ અનર્થદંડ છે-અપધ્યાન, પ્રમાદચર્યા, હિંસાદાન અને પાપોપદેશ-ઇષ્ટ સંયોગો અને અનિષ્ટ વિયોગની ચિંતા કરવી તથા બીજાને હાનિ પહોંચાડવી વગેરે વિચાર કરવા અપધ્યાન છે-અસાવધાનીથી કામ કરવું, ધાર્મિક કાર્યોનો ત્યાગ કરી, બીજા પ્રમાદના કાર્યોમાં રહેવું તે પ્રમાદચર્યા છે. પ્રયોજન વિના બીજાને હળ, ઉખલ, મૂસલ, તલવાર, બંદૂક વગેરે હિંસાના ઉપકરણ આપવા હિંસાદાન છે. મકાન બનાવવા આદિ પાપકાર્યોના બીજાને ઉપદેશ આપવા પાપોપદેશ છે. હું આ ચાર પ્રકારના અનર્થદંડનો ત્યાગ કરું છું. આત્મરક્ષા માટે, રાજાની આજ્ઞાથી, પરિવાર-કુટુંબ માટે તથા દેવ, નાગ, યક્ષ, ભૂત આદિને વશીભૂત થઈને અનર્થદંડનું સેવન કરવું પડે તો તેનો આગાર રાખું છું. (આ આગારો સિવાય) હું જન્મપર્યંત અનર્થદંડનું મન, વચન, કાયાથી સ્વયં સેવન કરીશ નહીં અને કરાવીશ

નહીં. જો મેં કામ જાગૃત કરવાવાળી કથાઓ કરી હોય, ભાંડની જેમ બીજાને હસાવવા માટે હંસી-મજાક કરી હોય અથવા બીજાની નકલ કરી હોય, નિરર્થક બકવાસ કર્યો હોય, તલવાર, ઉખલ, મૂસલ વગેરે હિંસાકારી હથિયારોનો નિષ્પ્રયોજન સંગ્રહ કર્યો હોય, પોતાના તથા કુટુંબીઓની આવશ્યકતાઓ સિવાય અન્ન-વસ્ત્ર વગેરેનો સંગ્રહ કર્યો હોય તો, હું તેની આલોચના કરું છું અને હું ઇચ્છું છું કે મારા તે બધા પાપ નિષ્કળ થાઓ.

નવમું સામાયિક વ્રત - સાવજજં જોગં પરચક્રમામિ જાવનિયમં પજજુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા* એવી મારી સદ્દહણા, પ્રરૂપણા ફરસના છે.* એવા નવમા સામાયિક વ્રતના પંચ અંશારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં-મણદુપ્પણિહાણે વયદુપ્પણિહાણે કાયદુપ્પણિહાણે સામાઈયસ્સ સઈ અકરણયા સામાઈયસ્સ અણવટ્ઠિયસ્સ કરણયા જો મે દેવસિઓ અંશારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

સાવજજં	- પાપયુક્ત
જોગં	- મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ
પરચક્રમામિ	- ત્યાગ કરું છું.
જાવ નિયમં	- નિયમ પર્યત
પજજુવાસામિ	- ઉપાસના કરું છું-સેવન કરું છું.
સદ્દહણા	- શ્રદ્ધા-રુચિ
પ્રરૂપણા	- પ્રતિપાદન કરવું
ફરસના	- ફરસના (પાલન કરવું)
મણ દુપ્પણિહાણે	- મનમાં ખરાબ વિચાર કરવા.
વય દુપ્પણિહાણે	- કઠોર અથવા પાપજનક વચન બોલવા.
કાય દુપ્પણિહાણે	- જોયા વિના પૃથ્વી પર બેસવું-ઊભું થવું વગેરે.

● પ્રતિક્રમણ કરવાવાળા વધારે કરીને સામાયિક લીધેલા હોય છે, તેથી આવી લાઈન રાખી છે.

* જ્યારે સામાયિક વ્રતમાં ન હોય-ત્યારે બોલવું મારી સદ્દહણા પ્રરૂપણા છે-હું સામાયિકનો અવસર આવે, સામાયિક કરું ત્યારે ફરસના કરીને શુદ્ધ થાઉં.

સામાઈયરસ સઈ અકરણયા - સામાયિક કરવાનો સમય ભૂલી જવો.

સામાઈયરસ અણવટ્ટિકયરસ - સામાયિકનો સમય પૂર્ણ થાય પહેલા જ પારી લેવી કરણયા અથવા અનવસ્થિત રૂપથી સામાયિક કરવી.

ભાવાર્થ - હું મન, વચન અને કાયાની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરું છું. જેટલા સમયનો નિયમ કર્યો છે તે અનુસાર સામાયિક વ્રતનું પાલન કરીશ. મનમાં ખરાબ વિચાર ન કરવાથી, કઠોર યા પાપજનક વચન ન બોલવાથી, કાયાથી હલન-ચલન આદિ ક્રિયાઓને રોકવાથી, આત્મામાં જે શાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે તેને સામાયિક કહે છે- માટે હું નિયમ પર્યંત મન, વચન, કાયાથી પાપજનક ક્રિયા કરીશ નહિ અને બીજા પાસે કરાવીશ નહિ-જો મેં સામાયિકના સમયમાં ખરાબ વિચાર કર્યા હોય, કઠોર અથવા પાપજનક વચન બોલ્યા હોય, અયતનાપૂર્વક શરીરથી હલન-ચલન કર્યું હોય, હાથ-પગ ફેલાવવા અને સંકોચવા આદિ ક્રિયા કરી હોય, સામાયિક કરવાનો સમય યાદ ન રાખ્યો હાય તથા અલ્પકાળ સુધી અથવા અનવસ્થિત રૂપથી જેમ-તેમ સામાયિક કરી હોય, તો હું તેની આલોચના કરું છું અને ઈચ્છું છું કે મારા સંપૂર્ણ પાપ નિષ્કળ થાઓ.

દશમું દેશાવકાસિક વ્રત - દિન પ્રત્યે પ્રભાત થકી પ્રારંભીને પૂર્વાદિક છ દિશાઓ જેટલી ભૂમિકાની મર્યાદા રાખી છે, તે ઉપરાંત આગળ જવાના તથા બીજાને મોકલવાના પરચક્રમાણ જાવ અહોરત્તં દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા જેટલી ભૂમિકાની મર્યાદા રાખી છે એમાં જે દ્રવ્યાદિકની મર્યાદા કરી છે તે ઉપરાંત ઉવભોગ પરિભોગ નિમિત્તે ભોગવવાના પરચક્રમાણ જાવ અહોરત્તં એગવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ મણસા વયસા કાયસા એવા દશમા દેશાવકાસિક વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં - આણયણપ્પઓગે* પેસવણપ્પઓગે સદ્દાણુવાએ રુવાણુવાએ બહિયા પુગ્ગલપ્પખેવે જો મે દેવસિઓ- અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

જાવ અહોરત્તં - એક દિવસ - રાત પર્યંત

આણયણપ્પઓગે - મર્યાદા કરેલા ક્ષેત્રથી આગળની વસ્તુ મંગાવવી.

* આણવણપ્પઓગે પાઠ અશુદ્ધ હોવાથી આણયણપ્પઓગે પાઠ કર્યો છે.

- પેસવણાપ્પઓગે** - પરિમાણ કરેલા ક્ષેત્ર આગળની વસ્તુ મંગાવવા માટે અથવા લેન-દેન-કરવા માટે નોકર આદિને મોકલવા.
- સદાણુવાએ** - સીમાની બહારના મનુષ્યને ખાંસી અથવા કોઈ શબ્દ દ્વારા વસ્તુ મંગાવવી કે મોકલી હોય.
- રુવાણુવાએ** - સીમાની બહારના મનુષ્ય પોતાની પાસે બોલાવવા માટે પોતાનું અથવા પદાર્થનું રૂપ બતાવવું.
- બહિયા પુગ્ગલપક્ષે** - સીમા બહારના મનુષ્યને બોલાવવા માટે કાંકરો આદિ ફેંકવો.

ભાવાર્થ :- છટ્ટા દિશિવ્રતમાં હંમેશાં માટે જે દિશાઓનું પરિમાણ કર્યું છે. દેશાવકાશિક વ્રતમાં તેને અલ્પ કરવામાં આવે છે. મેં નક્કી કરેલા દિશાના પરિમાણથી બહારના ક્ષેત્રમાં જવાનો તથા બીજાને મોકલવાનો ત્યાગ કરું છું. એક દિવસ અને એક રાત સુધી પરિમાણ કરેલી દિશાઓથી આગળ મન-વચન-કાયાથી હું જઈશ નહિ અને બીજાને મોકલીશ નહિ. મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં દ્રવ્યાદિનું જેટલું પરિમાણ કર્યું છે તે પરિમાણ સિવાય ઉપભોગ-પરિભોગ નિમિત્તે ભોગવવાનો ત્યાગ કરું છું. મન-વચન-કાયાથી મેં તેનું સેવન ન કર્યું હોય, જો મેં મર્યાદાથી બહારની વસ્તુ મંગાવી હોય, મર્યાદા બહારના ક્ષેત્રમાંથી કોઈ વસ્તુ મંગાવવા માટે અથવા લેન-દેન કરવા માટે કોઈને મોકલ્યો હોય, મર્યાદા બહારના મનુષ્યને બોલાવવા માટે પોતાનું અથવા પદાર્થનું રૂપ બતાવ્યું હોય અથવા કાંકરો વગેરે ફેંકીને કોઈને બોલાવ્યા હોય તો હું તેની આલોચના કરું છું અને ઈચ્છું છું કે મારા બધા પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

અગિયારમું પ્રતિપૂર્ણ પૌષધવ્રત - અસાણં પાણં ખાઈમં સાઈમંના પરચ્ક્રખાણ અબંભસેવનના પરચ્ક્રખાણ મણિસોવન્નના પરચ્ક્રખાણ માલાવન્નગવિલેવણના પરચ્ક્રખાણ સત્યમુસલાદિક સાવજ્જ જોગ સેવવાના પરચ્ક્રખાણ જાવ અહોરત્તં પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા એવી મારી સદ્દહણા પ્રરૂપણા કરી પૌષધનો અવસર આવે અને પૌષધ કરું ત્યારે ફરસનાએ કરી શુદ્ધ હોજો*. એવા અગિયારમા પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તંજ હા તે આલોઉં - અપ્પડિલેહિય - દુપ્પડિલેહિય સેજ્જાસંચારએ

* જ્યારે પૌષધ વ્રતમાં હોઈએ ત્યારે એવી મારી સદ્દહણા પ્રરૂપણા એવા અગિયારમા પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ વ્રતના - એમ બોલવું.

અપમજ્જિજય દુપ્પમજ્જિજય સેજ્જા સંથારએ અપ્પડિલેહિય દુપ્પડિલેહિય ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમી* આપમજ્જિજય દુપ્પમજ્જિજય ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમી પોસહોવવાસસ્સ* સમ્મં અણણુપાલણયા જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

- અસણં - દાળ, ભાત, રોટલી અન્ન તથા દૂધ વગેરે વિગય.
- પાણં - પાણી, ઘોવણ વગેરે પીવાની વસ્તુ.
- ખાઈમં - ફળ, મેવા, ઔષધિ વગેરે.
- સાઈમં - લવિંગ, સોપારી, એલચી, ચૂર્ણ આદિ ભોજન પછી ખાવાલાયક સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ.
- અબંભસેવન - મૈથુન સેવન
- મણિ સુવર્ણ - મણિ, મોતી તથા સોના-ચાંદીના આભૂષણ વગેરે.
- માલા - ફૂલમાળા
- વન્નગ - સુગંધિત ચૂર્ણ આદિ.
- વિલેવણ - ચંદન આદિનો લેપ.
- સત્થ - તલવાર વગેરે શસ્ત્ર
- મુસલાદિક - મૂસલ વગેરે શસ્ત્ર.
- સાવજ્જ જોગ - સાવધયોગ (પાપસહિત વ્યાપાર)
- અપ્પડિલેહિય - સૂવા માટે કુશ, કંબલ આદિનું જે
- દુપ્પડિલેહિય - સંસ્તારક આસન છે, જોયું ન હોય
- સેજ્જાસંથારએ - અથવા સારી રીતે જોયું ન હોય.
- અપ્પમજ્જિજય - સૂવા માટે કુશ, કંબલ આદિનું જે
- દુપ્પમજ્જિજય - સંસ્તારક આસન છે, તેનું પ્રમાર્જન
- સેજ્જાસંથારએ - (પ્રતિલેખના) કર્યું ન હોય અથવા સારી રીતે કર્યું ન હોય.

* મૂળ પાઠ અનુસાર ભૂમિના સ્થાને ભૂમી શુદ્ધ છે.

* મૂળ પાઠ અનુસાર પોસહોવવાસસ્સ સાથે પોસહોવવાસસ્સ શુદ્ધ છે.

- અપ્પડિલેહિય - મળ-મૂત્ર ત્યાગ કરવાની ભૂમિને
- દુપ્પડિલેહિય - જોઈ ન હોય અથવા અસાવધાનીથી
- ઉચ્ચારપાસવણભૂમી - જોઈ હોય.
- અપ્પમજ્જિય - મળમૂત્ર ત્યાગ કરવાની ભૂમીનું પ્રમાર્જન
- દુપ્પમજ્જિય - કર્યું ન હોય અથવા સારી રીતે ન કર્યું હોય.
- ઉચ્ચારપાસવણ ભૂમી -
- પોસહોવવાસરસ સમ્મં - ઉપવાસયુક્ત પૌષ્ઠનું સમ્યક્ રીતે
- અણણુપાલાણયા - પાલન કર્યું ન હોય.

ભાવાર્થ - હું પ્રતિપૂર્ણ પૌષ્ઠ વ્રતના વિષયમાં એક દિવસ-રાત માટે અશન, પાન, ખાદ્ય (ખાદિમ) અને સ્વાદ્ય (સ્વાદિમ) આ ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરું છું. અબ્રહ્મચર્ય સેવનનું, અમુક મણિ, સુવાર્ણ વગેરેના આભૂષણ પહેરવાના, ફૂલમાળા પહેરવાની સુગંધિત ચૂર્ણ અને ચંદન વગેરે લેપ કરવાનો, તલવાર વગેરે શસ્ત્ર અને હથેલી, મૂસલ વગેરે ઓજારથી થવાવાળા બધા સાવધ વ્યાપારનો ત્યાગ કરું છું યાવત્ એક દિવસ-રાત સુધી પૌષ્ઠવ્રતનું પાલન કરતા હું ઉપરની પાપક્રિયાઓનું મન-વચન-કાયાથી સેવન કરીશ નહીં અને બીજા પાસે કરાવીશ નહીં, એવી મારી શ્રદ્ધા અને પ્રત્નપણા તો છે, પરંતુ પૌષ્ઠનો સમય આવે ત્યારે તેનું પાલન કરું અને શુદ્ધ થાઉં. જો મેં પૌષ્ઠમાં શય્યા માટે કુશ, કંબલ વગેરેના આસન છે તેનું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન ન કર્યું હોય અથવા સારી રીતે પ્રતિલેખન અથવા પ્રમાર્જન ન કર્યું હોય તેમ જ મળ-મૂત્ર ત્યાગ કરવાની ભૂમીનું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન કર્યું હોય અથવા સારી રીતે ન કર્યું હોય તથા ઉપવાસયુક્ત પૌષ્ઠનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન ન કર્યું હોય, તો હું તેની આલોચના કરું છું અને ઈચ્છું છું કે મારા બધા પાપ નિષ્કળ થાઓ.

બારમું અતિથિ સંવિભાગ વ્રત - સમણે નિગ્ગથે ફાસુય એસણિજ્જેણં અસણ પાણ ખાઈમ સાઈમ વત્થ પડિગ્ગહ કંબલ પાયપુંછણેણં પાડિહારિય- પીઢ-ફલગ-સેજ્જાસંથારએણં ઓસણભેસજ્જેણં પડિલાભેમાણે વિહરામિ એવી મારી સદ્દહણા પ્રત્નપણાએ કરી સાધુ-સાધ્વીજીનો યોગ મળે તો નિર્દોષ દાન આપી શુદ્ધ થાઉં એવા બારમા અતિથિ સંવિભાગ વ્રતના પંચ અર્થયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે

આલોઉં - સચિત્તનિક્ષેવણ્ય, સચિત્ત પિહણ્યા કાલાઈક્રમે પરવવએસે *મચ્છરિઆ જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં.

અતિથિ સંવિભાગ - જેના આવવાની તિથિ અથવા સમય નિયમ નથી એવા અતિથિ સાધુને પોતા માટે તૈયાર કરેલા ભોજન આદિમાંથી આપવું.

સમણો - શ્રમણ - સાધુ

નિગ્ગંથે - નિર્ગ્રંથ-પંચ મહાવ્રતધારી

ફાસુયએસણિજજેણં - પ્રાસુક (અચિત્ત) એષણીય (ઉદ્ગમાદિ દોષ રહિત)

અસણ-પાણ-ખાઈમ - અન્ન, પાન, ખાદ્ય

સાઈમ-વત્થપડિગ્ગહં - સ્વાદ્ય, વસ્ત્ર, પાત્રા

કંબલ-પાયપુચ્છણેણં - કંબલ - રજોહરણ, ગુચ્છા આદિ

પાડિહારિય - આપીને પાછી લેવાય એવી વસ્તુ.

પીઠ-ફલગ સેજજાસંથારએ - સાધુ કેટલાક સમય સુધી રાખીને પાછા આપી શકે એવા પાટ, પાટલા, શય્યા વગેરે માટે સંસ્તારક - તૃણ વગેરેનું આસન.

ઓસહભેસજજેણં - ઔષધ અને ભેસજ (કેટલીક ઔષધિના સંયોગથી બનેલી દવા)

વિહરામિ - રહું

સચિત્તનિક્ષેવણ્યા - સાધુને ન આપવાની બુદ્ધિથી અચેત વસ્તુને સચેત પાણી આદિ પર રાખવી.

સચિત્તપિહણ્યા - સાધુને નહીં દેવાની બુદ્ધિથી અચેત વસ્તુને સચેત વસ્તુથી ઢાંકવી.

કાલાઈક્રમે - સાધુને નહીં દેવાની બુદ્ધિથી ભોજન કાળનું ઉલ્લંઘન કરવું અર્થાત્ ભોજનના સમય પહેલા અથવા પાછળ સાધુને ભોજન માટે પ્રાર્થના કરવી જેથી આ સમયે સાધુ ભોજન નહીં લે અને મારું દાન પણ પ્રકટ થશે.

* મૂળ પાઠ અનુસાર મચ્છરિયાએના સ્થાને મચ્છરિઆ શુદ્ધ છે.

પરવવએસે

- દાન નહીં દેવાની બુદ્ધિથી પોતાની વસ્તુ બીજાની કહેવી.

મચ્છરિઆ

- અમુક પુરુષે દાન દીધું, શું હું તેનાથી કૃપણ છું કે હીન? આ પ્રકારે કહીને દાન દેવું અથવા દાન દઈને પશ્ચાતાપ કરવો.

ભાવાર્થ - હું અતિથિ સંવિભાગ વ્રતનું પાલન કરવા માટે નિર્ગ્રથ સાધુઓને અચેત, દોષરહિત પાટ-પાટલા, અન્ન, પાણી, ખાદ્ય, સ્વાદ્ય, આહાર, વસ્ત્ર, પાણી, કંબલ, પાદપોંચન, પાટ-પાટલા, સંસ્તારક ઔષધિ વગેરે યોગ મળવા પર દાન આપું ત્યારે શુદ્ધ થાઉં એવી મારી શ્રદ્ધા પ્રરૂપના. જો મેં સાધુને દેવા યોગ્ય અચેત વસ્તુને સચેત વસ્તુ પર રાખી હોય, અચેત વસ્તુને સચેત વસ્તુથી ઢાંકી હોય, ભોજનના સમય પહેલા અથવા પછી ભિક્ષા માટે પ્રાર્થના કરી હોય (અથવા ભોજન સમયે સાધુ-સાધ્વીને દાન દેવાની ભાવના ન હોય.), બીજાને દાન દેતા સમયે ઈર્ષ્યા કરી હોય, મત્સરભાવથી દાન આપું હોય તો હું તેની આલોચના કરું છું અને ઈચ્છું છું કે મારા બધા પાપ નિષ્ફળ થાઓ.

વિધિ - પલાંઠી વાળીને મોટી સંલેખનાનો પાઠ બાલવો.

૧૪. મોટી સંલેખનાનો પાઠ

અહ ભંતે! અપચ્છિમ, મારણાંતિય સંલેહણા ઝૂસણા આરાહણા, પૌષધશાળા પૂંજને પૂંજને ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમિકા પડિલેહે પડિલેહીને ગમણાગમણે પડિક્કમે પડિક્કમીને દર્ભાદિક સંથારો સંથરે, સંથારીને દર્ભાદિક સંથારો દુરુહે દુરુહીને પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશિ સમ્મુખ પર્યકાદિક આસને બેસીને બેસીને કરચલસંપરિગ્ગાહિયં સિરસાવત્તં મત્યએ અંજલી કટ્ટુ એવં વયાસી 'નમોત્યુ ણં અરિહંતાણં ભગવંતાણં જાવ સંપતાણં' એમ અનંત સિદ્ધ ભગવંતોને નમસ્કાર કરીને 'નમોત્યુ ણં અરિહંતાણં ભગવંતાણં જાવ સંપાવિકામાણં' જયવંતા વર્તમાનકાળમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરતા તીર્થંકર ભગવંતોને નમસ્કાર કરીને ધર્માચાર્યજી મહારાજ (અહીં પોતાના ધર્માચાર્યજી મહારાજનું નામ લેવું) ને નમસ્કાર કરું છું. સાધુ પ્રમુખ ચાર તીર્થોને ખમાવીને, સર્વ જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ ભાગ-૪ • • • • • 49

જીવરાશિને ખમાવી પહેલા જે વ્રત આદર્યા છે તેમાં જો અતિચાર* દોષ લાગ્યો હોય તે સર્વેની આલોચના કરીને પડિક્કમિને નિંદીને નિ:શલ્ય થઈ સર્વં પાણાઈવાયં પરચક્રખામિ સર્વં મુસાવાયં પરચક્રખામિ સર્વં અદિત્રાદાણં પરચક્રખામિ સર્વં મેહુણં પરચક્રખામિ સર્વં પરિગ્ગાહં પરચક્રખામિ સર્વં કોહં માણં જાવ મિચ્છાદંસણ સલ્લં પરચક્રખામિ સર્વં અકરણિજ્જં જોગં પરચક્રખામિ જાવજ્જવાએ તિવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતંપિ અત્રં ન સમણુજાણામિ મણુસા વયસા કાયસા એમ અદારે પાપસ્થાનક પરચક્રખીને સર્વં અસાણં-પાણં-ખાઈમં સાઈમં ચઉવ્વિહં પિ આહારં પરચક્રખામિ જાવજ્જવાએ એમ ચારે આહાર પરચક્રખીને જં પિ ય ઈમં શરીરં ઈટ્ટં કંતં પિયં મણુણુણં મણામં ધિજ્જં વિસાસિયં સંમયં અણુમયં બહુમયં ભંડ કરંડગ સમાણં+મા ણં સીયં મા ણં ઉણું મા ણં ખુહા મા ણં પિવાસા મા ણં બાલા મા ણં ચોરા મા ણં દંસા* મા ણં મસગા મા ણં વાઈયં પિત્તિયં સંભિય* સણિણુવાઈયં વિવિહા રોગાયંકા પરિસહેવસગ્ગા ■ કુસંતુ તિ કટ્ટુ એવં પિયાણં ચરમેહિં ઉસ્સાસ-ણિસ્સાસેહિં વોસરામિ તિ કટ્ટુ આ પ્રકારે* સંલેખણા કરીને ભક્ત પાન પ્રત્યાખ્યાન કરીને કાળની આકાંક્ષા ન કરતા હું વિચરણ કરું એવી મારી સદ્દહણા પ્રરૂપણા છે તો સંલેખનાનો અવસર આવે સંલેખના કરું ત્યારે સ્પર્શનાએ કરી શુદ્ધ થાઉં.▲

અપચ્છિમ મારણંતિય - બધા પછી મૃત્યુ નજીક આવવા પર લેવાની સંલેખણા સંલેહણા અર્થાત્ જેમાં શરીર-કષાય-મમત્વ વગેરેને કૃશ (દુર્બળ) કરવામાં આવે છે એવું તપ વિશેષ.

જી બાર વ્રતોના ૬૦ અતિચારોનો વિશેષ ખુલાસો શ્રી જૈન સિદ્ધાંત બોલ સંગ્રહ પ્રથમ ભાગમાં બોલ નંબર ૩૦ થી ૩૯૨ સુધી છે.

ટિપ્પણ - સંલેખના પ્રકરણમાં આગમ અનુસાર શુદ્ધ પાઠ આ પ્રકારે છે.

+ રચણકરણગભૂયં શબ્દ નથી તેથી તે શબ્દ નથી લીધો.

● માણં દંસમસગા શબ્દની બદલે માણં દંસા માણં મસગા પાઠ છે.

* કપ્પિયં શબ્દ સંલેખણામાં નથી તેમ જ સંભીમં શબ્દ શુદ્ધ નથી. સંભિયં શબ્દ શુદ્ધ છે.

■ સંલેખણામાં ફાસા શબ્દ નથી.

❖ આ લાઈન આગમોમાં આવેલ સંલેખણા સંબંધી વર્ણનમાં શાસ્ત્રના ભાવો અનુસાર હિન્દી ભાષામાં જોડેલી છે.

▲ અહિં પાંચ અતિચારોને નિષ્પ્રયોજન હોવાથી દૂર કર્યા છે.

ઝૂસાણા	- સંલેખનાનું સેવન કરવું.
આરાહણા	- સંલેખનાનું અંતકાળ સુધી પાલન કરવું.
ઉચ્ચાર-પાસવણ ભૂમિકા	- મળમૂત્ર ત્યાગવાની ભૂમિને
પડિલેહી ને	- પ્રતિલેખના કરીને, જોઈને.
ગમણાગમણે	- આવા-જવાની ક્રિયાનું
પડિક્કમીને	- પ્રતિક્રમણ કરીને.
દુરુહીને	- સંથારા પર આરુઢ થઈને.
કરયલ સંપરિગ્ગાહિયં	- બંને હાથ જોડીને
સિરસાવત્તં	- મસ્તકથી* આવર્તન કરીને.
મત્થએ અંજલિ કટ્ટુ	- મસ્તક પર હાથ જોડીને.
એવં વયાસી	- આ પ્રકારે બોલે.
નમોત્થુણં	- નમસ્કાર હો.
અરિહંતાણં ભગવંતાણં	- અરિહંત ભગવાનને
જાવ સંપત્તાણં	- યાવત્ મોક્ષ પહોંચેલાઓને
નિઃશલ્ય	- માયા, મિથ્યાદર્શન અને નિદાન (નિયાણા) આ ત્રણ શલ્યોથી રહિત.
મિચ્છા દંસણ સલ્લં	- મિથ્યાદર્શન શલ્ય (મિથ્યાદર્શન રૂપી કંટક)
અકરણિજજં	- નહીં કરવા યોગ્ય.
જં પિ ય	- જે પણ અને
ઈમં સરીરં	- આ શરીર
ઈટ્ઠં	- ઈષ્ટ
કંતં	- કમનીય (કાંત, સુંદર)
પિયં	- પ્રિય પ્યારું
મણુણં	- મનોજ્ઞ-મનોહર
મણામં	- અત્યંત મનોહર
ધિજજં	- ધૈર્યપાત્ર
વિસાસિયં	- વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય

* આવર્તન - મસ્તક પર જોડેલા હાથોને ત્રણ વાર ગુરુજનોના જમણેથી ડાબી તરફ ફેરવવું.

સમયં	- માનવા યોગ્ય.
અણુમયં	- વિશેષ સમ્માન કરવા યોગ્ય.
બહુમયં	- ઘણા વડે માનવા યોગ્ય.
ભંડકરંડગ સમાણં	- આભૂષણોના કરંડિયા સમાન.
મા છં સીયં	- શીત (ઠંડી) ન લાગે.
મા છં ઉણું	- ઉષ્ણતા (ગરમી) ન લાગે.
મા છં ખુહા	- ભૂખ ન લાગે.
મા છં પિવાસા	- તરસ ન લાગે.
મા છં બાલા	- સાપ ન કરડે.
મા છં ચોરા	- ચોરોનો ભય ન હોય.
મા છં દંસા	- મચ્છર ન કરડે.
મા છં વાઈયં	- વાયુ ન થાય.
પિત્તિયં	- પિત્ત સંબંધી.
સંભિય	- શ્લેષ્મ સંબંધી.
સન્નિવાઈય	- સન્નિપાતથી થવાવાળી.
વિવિહા	- અનેક પ્રકારે
રોગાયંકા	- રોગ સંબંધી પીડાઓ.
પરિસહા	- ક્ષુધા આદિ પરિષહ (કર્મ ક્ષય કરવા માટે ક્ષુધા આદિને શાંતિપૂર્વક સહન કરવા.)
ઉવસગ્ગા	- ઉપસર્ગ (દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ વગેરે દ્વારા આપેલા કષ્ટ)
ફુંસંતુ	- સ્પર્શ કરે.
એવં પિ ય છં	- અને આ પ્રકારે.
ચરમેહિં	- અન્તમાં.
ઊસાસ્સણિસ્સાસોહિં	- ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ (શ્વાસોચ્છ્વાસ) સુધી
વોસિરામિ	- ત્યાગ કરું છું.
ત્તિ કટ્ટટ્ટ	- એમ કરીને.

ભાવાર્થ - મૃત્યુનો સમય નજીક આવવા પર, સંલેખણા તપ કરવા માટે, પૌષ્ઠશાળાનું પ્રમાર્જન (શોધન) કરવું. મળ-મૂત્ર ત્યાગવાની ભૂમિનું પ્રતિલેખન કરવું. ચાલવા કરવાની ક્રિયાનું પ્રતિક્રમણ કરી પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા તરફ મુખ

રાખીને પર્યક (પલાંઠી) આદિ આસન બેસીને, દર્ભાદિના આસન પર બેસે અને હાથ જોડીને મસ્તકેથી આવર્તન કરતા, મસ્તક પર હાથ જોડીને ‘નમોત્યુણં અરિહંતાણં ભગવંતાણં જાવ સપંતાણં’ આ પ્રકારે બોલીને સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરવા. ‘નમોત્યુણં અરિહંતાણં ભગવંતાણં જાવ સંપાવિઉકામાણં’ એવું બોલીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વર્તમાનકાળમાં જે તીર્થંકર વિચરે છે તેને નમસ્કાર કરવા, ત્યારપછી પોતાના ધર્માચાર્યજી મહારાજને નમસ્કાર કરવા. સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા આ પ્રકારે ચતુર્વિધ સંઘની ક્ષમા માંગીને, સમસ્ત જીવોની ક્ષમા માંગવી. પૂર્વે ધારણ કરેલા વ્રતોમાં જો અતિચાર લાગ્યા હોય, તેની આલોચના અને નિંદા કરીને. સર્વ હિંસા, જૂઠ, ચોરી, અબ્રહ્મચર્ય (મૈથુન) અને પરિગ્રહ તથા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્યરૂપ અઢાર પાપસ્થાનકોના તથા સંપૂર્ણ પાપજનક પ્રવૃત્તિના ત્રણ કરણ અને ત્રણ યોગથી ત્યાગ કરે. જીવન પર્યંત ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરે. તેના પછી મનોજ્ઞ જે પોતાનું શરીર છે તેના પરથી મમત્વ દૂર કરીને અને સંલેખાણના અતિચારનું સેવન ન કરતા શુદ્ધ અનશન કરે. જ્યારે અંતિમ સમય આવે ત્યારે સ્પર્શના દ્વારા (સંલેખના તપનું પાલન કરે) શુદ્ધ થવું.

વિધિ - મોટી સંલેખનાનો પાઠ પૂર્ણ થઈ ગયા પછી* ઊભા થઈને તસ્સ ધમ્મસ્સનો પાઠ તથા બે વાર ઈચ્છામિ ખમાસમાણોનો પાઠ વિધિ સહિત બોલવો.

૧૫. તસ્સ ધમ્મસ્સનો પાઠ

તસ્સ ધમ્મસ્સ કેવલિ પન્નતસ્સ અબ્ભુટ્ઠિઠઓમિ આરાહણાએ વિરઓમિ વિરાહણાએ તિવિહેણં પડિક્કંતો વંદામિ જિણે ચઉચ્ચીસં ।

તસ્સ	- તે
ધમ્મસ્સ	- ધર્મની
કેવલિપન્નતસ્સ	- કેવળી પ્રરૂપિત
અબ્ભુટ્ઠિઠઓમિ	- ઉદ્યત થયો છું
આરાહણાએ	- આરાધના માટે
વિરઓમિ	- વિરત થયો છું

* અહીં અઢાર પાપસ્થાનકના પાઠ નથી રાખ્યા, પાના નં. ૧૨ પર ઉલ્લેખ કરેલો છે.

વિરાહુણાએ	- વિરાધનાથી.
તિવિદેણં	- મન, વચન, કાયા દ્વારા
પડિક્કંતો	- નિવૃત્ત થયો છું.
વન્દામિ	- વંદના કરું છું.
જિણે ચઉવ્વીસં	- ચોવીસ તીર્થકરોને

ભાવાર્થ - હું કેવલી પ્રરૂપિત શ્રાવકધર્મની આરાધના માટે ઉદ્યત થયો છું અને વિરાધનાથી વિરત થયો છું. શ્રાવકધર્મનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન ન કરવાથી મને જે દોષ લાગ્યા છે, તેનું હું મન, વચન, કાયા દ્વારા નિવૃત્ત થવા માટે ચોવીસ તીર્થકરોને નમસ્કાર કરું છું.

વિધિ - ભાવ વંદનાની અનુજ્ઞા લઈને વજાસને બેસીને બન્ને કોણીઓને ઘૂંટણો પર ટેકવીને, હાથ જોડીને, મસ્તક પર લગાવીને 'નવકાર મંત્ર' કહીને પાંચ પદોને વંદના કરું છું.

૧૬. પાંચ પદોની ભાવ વંદનાના પાઠ

પ્રથમ ભાવ વંદના

'નમો અરિહંતાણં' અર્થાત્ પહેલા પદમાં શ્રી અરિહંત ભગવાન જઘન્ય ૨૦ તીર્થકરજી, +ઉત્કૃષ્ટ ૧૭૦ (એકસો સિત્તેર) દેવાધિદેવજી, વર્તમાનકાળમાં ૨૦ વિહરમાન તીર્થકરજી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિચરે છે. એક હજાર આઠ લક્ષાણના ધારક, ૩૪ અતિશય, ૩૫ વાણીના ગુણોથી યુક્ત, ૬૪ ઈન્દ્રોના વંદનીય, પૂજનીય, અઢાર દોષ રહિત, બાર ગુણ સહિત+ ૧) અણાસવે ૨) અમમે ૩) અર્કિયાણ ૪) છિન્નસોએ ૫) નિરુવલવે ૬) વવગય - પેમ-રાગ-દોસ-મોહ ૭) નિગ્ગંથસ્સ પાવયાણં દેસએ ૮) સત્થનાયગે ૯) અણંતનાણી ૧૦) અનંતદંસી, ૧૧) અનંતચરિત્તે ૧૨) અનંતવીરિયસંજુત્તે આઠ

+ જઘન્યનું તાત્પર્ય સૌથી ઓછું તેમ જ ઉત્કૃષ્ટનું તાત્પર્ય સર્વાધિક હોય છે. એક સાથે તીર્થકર ભગવાન ઉત્કૃષ્ટ ૧૭૦ (બધા ક્ષેત્રોના મળીને) થાય છે, માટે ૧૬૦ની સંખ્યા ઉત્કૃષ્ટ ન હોવાથી ૧૬૦ની સંખ્યાને કાઢી નાખી છે.

+ દિવ્ય ધ્વનિ, ભામંડલ આદિ પ્રતિહાર્ય તીર્થકર દેવોનો બાહ્ય વૈભવ છે તેમ જ આ પ્રતિહાર્યોમાંથી અધિકાંશ દેવકૃત હોય છે. શ્રી ઔપપાત્તિક સૂત્ર આદિ ગ્રંથોમાં અન્ય પ્રકારે ઉપલબ્ધ ૧૨ ગુણ જે અરિહંતોના મૌલિક આધ્યાત્મિક ગુણ છે, તેને પ્રથમ ભાવવંદનામાં સ્થાન આપ્યું છે.

મહા પ્રતિહાર્યોથી યુક્ત અઢીઢીપ પંઢર ક્ષેત્રમાં વિચરે* પૃથક્ત્વ કરોડ કેવળી કેવળજ્ઞાન કેવળઢર્શનના ઘરણહાર, સર્વ ઢ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવના જાણનાર છે.

આણસવે	- અનાસ્રવ (આસ્રવ રહિત)
અમમે	- અમમત્વ (મમત્વ રહિત)
અર્કિચણે	- અર્કિચન (પરિગ્રહ રહિત)
છિન્નસોએ	- શોક રહિત
નિરુવલેવે	- નિરુપલેપ (આસક્તિ રહિત)
વવગય-પ્રેમ-રાગ-ઢોસ-મોહ	- પ્રેમ, રાગ, ઢ્વેષ, મોહથી રહિત
નિગ્ગંથસ્સ પાવયાણં ઢેસએ	- નિર્ગ્થ પ્રવચનના ઉપઢેશક
સત્થનાયગે	- સાર્થ (સમૂહ)ના નાયક
અનંતનાણી	- અનંતજ્ઞાની
અનંતઢંસી	- અનન્તઢર્શની
અનંતચરિત્તે	- અનન્તચારિત્રી
અનંતવીરિયસંજુત્તે	- અનંતવીર્યથી યુક્ત

સવૈયા - નમો શ્રી અરિહંત, કર્મોકા ક્રિયા અન્ત,
હુઆ સો કેવલવન્ત, કરુણા ભાણારી હૈ ।
અતિશય ચૌતીસ ઘાર, પૈતીસ વાણી ઉચ્ચાર,
સમઝાવે નર-નાર, પર-ઉપકારી હૈ ।
શરીર સુન્ઢરાકાર, સૂરજ સો ઝલકાર,
ગુણ હૈ અનન્તસાર, ઢોષ પરિહારી હૈ ।
કહત હૈ તિલોકરિખ, મન, વચન, કાયા કરી,
લુલિ - લુલિ વારમ્વાર, વન્ઢના હમારી હૈ ॥૧॥

એવા શ્રી અરિહંત ભગવાન ઢીનઢયાલજી મહારાજ આપને ઢિવસ સંબંઢી અવિનય, આશાતના કરી હોય તો, અરિહંત ભગવાન મારા અપરાઢ વારમ્વાર ક્ષમા કરો. હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી તિક્ષ્મુતોના પાઠથી ૧૦૦૮ વાર વંઢના નમસ્કાર કરું છું. (અઢીં તિક્ષ્મુતોનો પાઠ બોલવો) આપ માંગલિક છો, ઉત્તમ છો, હે સ્વામિન્! હે નાથ! આ ભવ, પરભવ, ભવો-ભવ આપના શરણ હોજો.

* આગમ અનુસાર કેવળીઓની સંખ્યા પૃથક્ કરોડ છે.

દ્વિતીય (બીજી) ભાવ વંદના

‘નમો સિદ્ધાણં’ અર્થાત્ બીજા પદમાં શ્રી સિદ્ધ ભગવાન આઠ કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષે પહોંચ્યા છે. તીર્થ સિદ્ધ⁺, અતીર્થ સિદ્ધ, તીર્થકર સિદ્ધ, અતીર્થકર સિદ્ધ, સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ, પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ, બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ, સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ, પુરુષલિંગ સિદ્ધ, નપુંસકલિંગ સિદ્ધ, સ્વલિંગ સિદ્ધ, અન્યલિંગ, ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ, એક સિદ્ધ, અનેક સિદ્ધ, જ્યાં જન્મ નથી, જરા નથી, મરાણ નથી, ભય નથી, રોગ નથી, શોક નથી, દુઃખ નથી, દારિદ્ર્ય નથી, કર્મ નથી, કાયા નથી, મોહ નથી, માયા નથી, ચાકર નથી, ઠાકર નથી, ભૂખ નથી, તૃષ્ણા નથી, જ્યોતમાં જ્યોત બિરાજમાન, સકળ કાર્ય સિદ્ધ કરીને, ૧૫ ભેદે અનન્ત સિદ્ધ ભગવાન થયા છે - અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત દર્શન, અવ્યાબાધ સુખ, ક્ષાયિક ચારિત્ર^{*}, અક્ષય સ્થિતિ^{*}, અમૂર્તિ, અગુરુલઘુ, અનન્તવીર્ય આ આઠ ગુણોથી યુક્ત છે.

સવૈયા - સકલ કરમ ટાલ, વશ કર લિયો કાલ,
મુગતિ મેં રહ્યા માલ, આત્મા કો તારી હૈ ।
દેખત સકલ ભાવ, હુઆ હૈ જગત રાવ,
સદા હી ક્ષાયિક ભાવ, ભયે અવિકારી હૈ ।
અચલ અટલ રુપ, આવે નહી ભવ કૂપ,
અનૂપ સરુપ ઊપ, એને સિદ્ધ ધારી હૈ ।
કહત હૈ તિલોકરિખ, બતાઓ હે વાસ પ્રભુ,
સદા હી ઉગંતે સૂર, વન્દના હમારી હૈ ॥

એવા શ્રી સિદ્ધ ભગવાન આપને દિવસ સંબંધી અવિનય, આશાતના કરી હોય, હે સિદ્ધ ભગવન! મારા અપરાધ વારંવાર ક્ષમા કરો. હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી તિક્ષ્ણુતોના પાઠથી ૧૦૦૮ વાર વંદન નમસ્કાર કરું છું. (અહીં તિક્ષ્ણુતોનો

+ અહીં તીર્થ સિદ્ધા, અતીર્થ સિદ્ધા આદિમાં ‘સિદ્ધા’ શબ્દના સ્થાન પર ‘સિદ્ધ’ કહ્યું છે. શ્રી નંદીસૂત્રમાં આવે તીર્થસિદ્ધા આદિ અર્થભાગથી ભાષાના શબ્દ છે. અહીં પાઠ ગુજરાતીમાં હોવાથી ‘સિદ્ધા’ શબ્દ ન રાખીને ‘સિદ્ધ’ શબ્દ રાખ્યો છે.

* મોહનીય કર્મના બે ભેદ છે-દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કહેવાથી ફક્ત દર્શન મોહનીયના ક્ષયનો બોધ થાય છે, તેથી ક્ષાયિક ચારિત્ર કહ્યું છે. જે દર્શન મોહનીય તેમ જ ચારિત્ર મોહનીય બંનેનો ક્ષય થવા પર જ થાય છે.

* અટલ અવગાહનાની અપેક્ષા અક્ષય સ્થિતિ કહેવાથી આયુષ્ય કર્મના ક્ષયનો સમ્યક્ બોધ થાય છે.

પાઠ બોલવો.) આપ માંગલિક છો, ઉત્તમ છો, હે સ્વામિન્! હે નાથ! આ ભવ, પર ભવ, ભવો-ભવ આપના શરણા હોજો.

તૃતીય (ત્રીજી) ભાવ વંદના

‘નમો આચરિયાણં’ - અર્થાત્ ત્રીજા પદમાં શ્રી આચાર્યજી મહારાજ! જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર એ પાંચ આચાર પાળે, પાંચ મહાવ્રત પાળે, પાંચ ઈન્દ્રિયોને જીતે, ચાર કષાયને ટાળે, નવવાડ સહિત બ્રહ્મચર્ય પાળે. પાંચ સમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ શુદ્ધ આરાધે આ ૩૬ ગુણ સહિત હોય. અનાચારના ત્યાગી અને આઠ સંપદા - (૧) આચાર સંપદા, (૨) શ્રુત સંપદા, (૩) શરીર સંપદા, (૪) વચન સંપદા, (૫) વાચના સંપદા, (૬) મતિ સંપદા, (૭) પ્રયોગ મતિ સંપદા, (૮) સંગ્રહ પરિજ્ઞા સંપદા સહિત છે.

સવૈયા - ગુણ છે છત્તીસ પૂર, ધરત ધરમ ઊર,
મારત કરમ કૂર, સુમતિ વિચારી હૈ ।
શુદ્ધ સો આચારવન્ત, સુન્દર હૈ રુપ કન્ત,
ભાણ્યા હૈ સબ હી સિદ્ધાન્ત, વાચાણી સુપ્યારી હૈ ।
અધિક મધુર વેણ, કોઈ નહીં લાવે કેણ,
સકલ જીવોં કા સેણ, કીરત અપારી હૈ ।
કહત હૈ તિલોકરિખ, હિતકારી દેત સીખ,
એસે આચારજજી કો, વન્દના હમારી હૈ ॥

એવા શ્રી આચાર્ય મહારાજ ન્યાયપક્ષી, ભદ્રિક પરિણામી, પરમ પૂજ્ય કલ્પનીય, અચેત વસ્તુના ગ્રહણહાર, સચેતના ત્યાગી, વૈરાગી, મહાગુણી, ગુણોના અનુરાગી,

* અહીં વર્તમાન આચાર્યશ્રીના નામના શ્લોક અથવા સવૈયા* બોલવા.

* સવૈયા - રામ ગુરુ ગુણવાન, જિનશાસન કી શાન ।
દેતે હૈ ધરમ દાન, બાલ બ્રહ્મચારી હૈ ॥
હુકમ ગચ્છ સરતાજ, સિંહ સમ રહે ગાજ ।
સકલ સુધારે કાજ, મહા ઉપકારી હૈ ॥
શ્રુતજ્ઞાન હૈ અપાર, મૌન તપ સે હૈ પ્યાર ।
સંયમ નિરતિચાર, સમ ભાવ ભારી હૈ ॥
ચમકે હૈ ભવ્ય ભાલ, ચલે હૈ આગમ ચાલ ।
ગવરા નેમિ કે લાલ, વંદના હમારી હૈ ॥૩॥

નોટ : અહીંયા પોત-પોતાના આચાર્યના સવૈયા બોલી શકાય છે.

સૌભાગ્યશાળી, સરળ સ્વભાવી એવા મારા ધર્મગુરુ, ધર્મચાર્ય, આચાર્ય ભગવન્[▲] આપશ્રીને દિવસ સંબંધી અવિનય આશાતના થઈ હોય તો આચાર્ય ભગવન્! મારા અપરાધ વારંવાર ક્ષમા કરો. હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી તિક્ષ્ણુતોના પાઠથી ૧૦૦૮ વાર વંદના નમસ્કાર કરું છું. (અહીં તિક્ષ્ણુતોનો પાઠ બોલવો) આપ માંગલિક છો, ઉત્તમ છો, હે સ્વામિન્ હે નાથ! આ ભવ, પર ભવ, ભવો-ભવ આપના શરણા હોજો.

ચોથી ભાવ વંદના

નમો ઉવજ્જાયાણં અર્થાત્ ચોથા પદમાં શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ૧૨ અંગના જાણકાર, ચરણ સત્તરી, કરણ સત્તરી, તેમ જ આઠ પ્રકારની પ્રભાવનાથી સંપન્ન, ત્રણ યોગનો નિગ્રહ કરવાવાળા, આ પ્રકારે ૨૫ ગુણોથી યુક્ત છે. *વર્તમાન કાળમાં ભરત ક્ષેત્રમાં નિમ્નોક્ત ૩૨ સૂત્રોના જાણકાર છે.

અગિયાર અંગ: આચારો, સૂચગડો, ઠાણં, સમવાઓ, વિવાહ પાણ્ણતી, ણાયાધમ્મકહાઓ, ઉવાસગદસાઓ, અંતગડદસાઓ અણુત્તરોવવાઈદસાઓ, પાણ્ણવાગરણાઈ, વિવાગસૂચં.

બાર ઉપાંગ: ઓવાઈયં, રાયપસેણિયં, જીવાજીવાભિગમે, પાણ્ણવાણા, જમ્બૂદીવપાણ્ણતી, ચન્દ પાણ્ણતી, સૂરપાણ્ણતી, નિરયાવલિયાઓ, કપ્પવડિંસિયાઓ, પુઙ્ગિયાઓ, પુઙ્ગ્યૂલિયાઓ, વણ્ણિહદસાઓ.

▲ અહીં શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ દ્વારા પોતાના આચાર્ય ભગવનનું નામ લઈ શકાય છે.

* શ્રાવક અને સાધુ પ્રતિક્રમણમાં ચોથી ભાવ વંદનામાં ઉપાધ્યાયજીના ૨૫ ગુણ આ પ્રકારે છે - ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, ચરણ સત્તરી, કરણ સત્તરી. આ ૨૫ ગુણ પ્રધાનતાથી તથા જંબૂ દ્વીપના ભરતક્ષેત્રની અપેક્ષાએ છે તેમ જ અત્યંત અર્વાચીન છે. જ્યારે આવશ્યક નિર્યુક્તિ, વિશેષ આવશ્યક ભાષ્ય આદિ અનેક પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ઉપાધ્યાયજીને દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન બતાવ્યું છે. જે પ્રકારે અરિહંતના ૧૨ ગુણોમાં સર્વ અરિહંતોના, ૮ ગુણોમાં સર્વ સિદ્ધોના, ૩૬ ગુણોમાં સર્વ આચાર્યના તેમ જ ૨૭ ગુણોમાં સર્વ સાધુજીનો સામવેશ થાય છે, તે પ્રકારે ઉપાધ્યાયના ૨૫ ગુણોમાં પણ સર્વ ઉપાધ્યાયનો સમાવેશ થવો જોઈએ. ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ કહેવાથી મહાવિદેહમાં રહેલા દ્વાદશાંગ સંપન્ન ઉપાધ્યાયોનો એમાં સમાવેશ ન થાય તેમ જ વર્તમાનમાં જે ૧૨ ઉપાંગોને માનવાની આપણી પરંપરા છે, ઈશ્વર આદિ ક્ષેત્રોમાં તે જ અને તેટલી સંખ્યામાં જ ઉપાંગ છે, એવું સંભવ ઓછું છે. એક પ્રાચીન ગ્રંથ શ્લોક અનુસાર આ ૨૫ ગુણ જાણવા જોઈએ. ૧૨ અંગના જાણકાર, ચરણ સત્તરી, કરણ સત્તરી, ૮ પ્રકારની પ્રભાવનાથી સંપન્ન, ૩ યોગોના નિગ્રહ કરવાવાળા-૧૨+૧+૧+૮+૩=૨૫

શ્લોક - બાર સંગવિઉ બુધ્ધા, કરણચરણજુઓ | પભાવણા, જોગનિગ્ગહો, ઉવજ્જાયાગુણં વંદે ||

ચાર મૂળ સૂત્ર- ઉત્તરજઝયાણાઈ, દસવેયાલિયં, નંદી, અણુઓગદારાઈ.

ચાર છેદ- દસાસુયક્ષંધો, વિહકપ્પો, વવહારો, નિસીહં અને બત્રીસમું આવસ્સયં તથા અનેક ગ્રંથોના જાણકાર, સાત નય, નિશ્ચય વ્યવહાર, ચાર પ્રમાણ આદિ સ્વમત તથા અન્યમતના જાણકાર, મનુષ્ય અથવા દેવતા, કોઈપણ વિવાદ જેને છળવામાં સમર્થ નથી. જિન નહીં પણ જિન જેવા, કેવલી નહીં પણ કેવલી જેવા છે.

અથવા ૧૧ અંગથી.... કેવલી જેવા છે, આ રીતે પણ બોલી શકાય છે.

અગિયાર અંગ- આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ*, જ્ઞાતાધર્મકથા, ઉપાસકદશા, અંતકૃતદશા, અનુત્તરોપપાતિકદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ, વિપાકસૂત્ર

બાર ઉપાંગ- ઔપપાતિક, રાજપ્રશ્નીય, જીવાજીવાભિગમ, પ્રજ્ઞાપના, જમ્બૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ, ચન્દ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ, સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ, નિરયાવલિકા, કલ્પાવંતસિકા, પુષ્પિકા, પુષ્પયૂલિકા, વૃષ્ણિદશા

ચાર મૂળ સૂત્ર- ઉત્તરાધ્યયન, દશવૈકાલિક, નંદીસૂત્ર, અનુયોગદ્વાર

ચાર છેદ- દશાશ્રુતસ્કન્ધ, ભૃહત્કલ્પ, વ્યવહારસૂત્ર, નિશીથસૂત્ર અને બત્રીસમું આવશ્યક સૂત્ર તથા અનેક ગ્રંથોના જાણકાર સાત નય, નિશ્ચય વ્યવહાર, ચાર પ્રમાણ આદિ સ્વમત તથા અન્યમતના જાણકાર, મનુષ્ય અથવા દેવતા કોઈપણ વિવાદ તેને છળવામાં સમર્થ નથી. જિન નહીં પણ જિન સરીખા છે. કેવળી નહીં પણ કેવળી સરીખા છે.

સવૈયા: પઢત ઇગ્યારે અંગ, કરમો સૂં કરે જંગ,
પાખંડી કો માનભંગ, કરણ હુશિયારી હૈ ।
ચવદે પૂરબ ધાર, જાનત આગમ સાર,
ભવિયન કે સુખકાર, ભ્રમતા નિવારે હૈ ।
પઢાવે ભવિકમ, સ્થિર કર દેત મન,
તપ કર તાવે તન, મમતા નિવારી હૈ ।
કહત હૈ તિલોકરિખ, જ્ઞાન ભાનુ પર તિખ,
ઐસે ઉપાધ્યાયજી કો, વંદના હમારી હૈ ।

* વ્યાખ્યાન પ્રજ્ઞપ્તિનું બીજું નામ ભગવતી સૂત્ર પણ છે

આવા શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ મિથ્યાત્વરૂપ અંધકારને મિટાવનાર, સમકિતરૂપ ઉદ્યોતના કરણહાર, ધર્મથી ડગતા પ્રાણીને સ્થિર કરનાર, સારણા વારણા, ધારણા ઇત્યાદિ અનેક ગુણ સહિત છે. એવા શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ! આપને, આજના દિવસ સંબંધી અવિનય, આશાતના કરી હોય તો હે ઉપાધ્યાયજી મહારાજ! મારા અપરાધને વારંવાર ક્ષમા કરો. હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી ૧૦૦૮ વંદના નમસ્કાર કરું છું. (અહીં તિક્ષ્ણુત્તોનો પાઠ બોલવો) આપ માંગલિક છો. ઉત્તમ છો. હે સ્વામિન! હે નાથ ! આ ભવ, પર ભવ, ભવો-ભવ આપના શરણ હોજો.

પાંચમી ભાવ વંદના

‘નમો લોએ સવ્વસાહુણં’ અર્થાત્ પાંચમાં પદમાં** પૃથક્ત્વ હજાર કરોડ શ્રી સાધુજી મહારાજ અઢીદ્વીપ, પંદર ક્ષેત્ર રૂપ લોકમાં વિચરે છે. પાંચ મહાવ્રત પાળવાવાળા, પાંચ ઇન્દ્રિયોને જીતવાવાળા, ચાર કષાયના ત્યાગી, ભાવ સરચે, કરણ સરચે, જોગ સરચે, ક્ષમાવંત, વૈરાગ્યવંત, મનસમાધારણયા, વયસમાધારણયા, કાયસમાધારણયા, નાણ સંપણણયા, *દંસણ સંપણણયા, ચારિત સંપણણયા, વયણ અહિયાસયાણા* મારણાંતિય, અહિયાસયાણા આ ૨૭ ગુણોથી યુક્ત, ૫ આચાર પાળવાવાળા, ૬ કાયની રક્ષા કરવાવાળા, ૭ કુલ્યસનના ત્યાગી, ૮ મદના નાશક, નવવાડ સહિત બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાવાળા, ૧૦ પ્રકારના યતિધર્મના ધારક, ૧૨ પ્રકારની તપસ્યા કરવાવાળા, ૧૭ પ્રકારના સંયમના પાલક, ૧૮ પાપના ત્યાગી, ૨૨ પરિષહને જીતવવાવાળા, ૪૨ દોષ રહિત આહાર, પાણી લેવાવાળા, ૫ માંડલાના દોષો ત્યાગવાવાળા, બાવન અનાચારના ત્યાગી, તેડિયા આવે નહીં, નોતર્યા જમે નહીં, સચેતના ત્યાગી, અચેતના ભોગી, લોચ કરે, ખુલ્લા પગે ચાલે ઇત્યાદિ કાય-કલેશ કરવાવાળા અને મોહ-મમતા રહિત છે.

** પૂર્વે અહીં જઘન્ય ૨ હજાર કોડ, ઉત્કૃષ્ઠ ૯ હજાર કોડ કહેવાય છે, પરંતુ વિહરમાનના વર્ણનમાં જઘન્ય ૨ હજાર કોડ સાધુ તેમ જ જઘન્ય ૨ હજાર કોડ સાધ્વીઓ કહેવામાં આવી છે. આ કારણે પાંચમા પદની જઘન્ય સંખ્યા ૪ હજાર કોડ થાય છે તેમ જ પૃથક્ત્વનો જઘન્ય ભાગ ૨ શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક ૨૫ ઉદ્દેશક ૬/૭માં પ્રતિસેવાણા કુશીલના જઘન્ય પરિમાણના યોગ કરીએ તો જઘન્ય સંખ્યા ૨૬૦૦ કરોડ થાય છે. આથી શ્રી ભગવતી સૂત્ર ૨૫, ઉદ્દેશક-૬, ૭માં પૃથક્ત્વ હજાર કરોડ સાધુઓનો ઉલ્લેખ છે. તદ્દનુસાર અહીં પાંચમા પદમાં પૃથક્ત્વ હજાર કરોડનું કથન કરવું જોઈએ.

* શ્રીમદ્ સમવાયાંગ સૂત્રના ૨૭માં સમવાયમાં વેયણઅહિયાસયાણા તેમ જ મારણાંતિય અહિયાસયાણા પાઠ છે. વેદનીય સમાઅહિયાસનીયા, મારણાંતિક સમાઅહિયાસનીય અશુદ્ધ છે.

ભાવ સરચે	- ભાવથી સત્ય
કરણ સરચે	- ક્રિયાથી સત્ય
જોગ સરચે	- મન, વચન ને કાયાના યોગથી સત્ય
મનસમાધારણ્યા	- મનની સમાધિ
વચસમાધારણ્યા	- વચનની સમાધિ
કાયસમાધારણ્યા	- કાયાની સમાધિ
નાણ સંપણણ્યા	- જ્ઞાન સંપન્નતા
દંસણ સંપણણ્યા	- દર્શન સંપન્નતા
ચારિત સંપણણ્યા	- ચારિત્ર સંપન્નતા
વેચણ અહિયાસણ્યા	- વેદનાની સહનશીલતા
મારણંતિય અહિયાસણ્યા	- મરણના સયમે થવાવાળી વેદનાની સહનશીલતા

સવૈયા

આદરી સંયમ ભાર, કરણી કરે અપાર
સમિતિ ગુપતિ ધાર, વિકથા નિવારી હૈ ।
જયાણ કરે છહ કાય, સાવઘ ન બોલે વાય,
બુઝાય કષાય લાય, કિરિયા ભંડારી હૈ ।
જ્ઞાન ભણે આઠોં યામ, લેવે ભગવન્ત નામ,
ધરમ કો કરે કામ, મમતા કું મારી હૈ ।
કહતે હૈ તિલોકરિખ, કર્મો કા ટાલે વિખ,
એસે મુનિરાજ તાકૂં, વન્દના હમારી હૈ ।

એવા શ્રી મુનિરાજ મહારાજ આપને દિવસ સંબંધી અવિનય આશાતના કરી હોય તો હે મુનિરાજ ! મારા અપરાધને વારંવાર ક્ષમા કરો, હાથ જોડી, માન મોડી, મસ્તક નમાવી, તિક્ષ્ણુતોના પાઠથી ૧૦૦૮ વાર વંદના નમસ્કાર કરું છું. (અહીં તિક્ષ્ણુતોનો પાઠ બોલવો) આપ માંગલિક છો, ઉત્તમ છો, હે સ્વામિન્! હે નાથ! આ ભવ, પર ભવ ભવોભવ આપના શરણા હોજો.

વિધિ- પલાઠીના આસનમાં બેસીને અનંત ચૌવીસી વગેરે દોહા, આયરિય ઉવજઝાયનો પાઠ, અઢીઢીપનો પાઠ, ચૌયાસી લાખ જીવાયોનિનો પાઠ, ખામેમિ સલ્વે જીવાનો પાઠ, અઢાર પાપસ્થાનકનો પાઠ બોલવો.

દોહા

અનન્ત ચોવીસી જિન નમું, સિદ્ધ અનન્ત કોડ ।
કેવલજ્ઞાની ગણધરા, વન્દું બે કર જોડ ॥ ૧ ॥

અરિહન્ત સિદ્ધ સમરું સદા, આચારજ ઉપાધ્યાય ।
સાધુ સકલ કે ચરણ કો, વન્દું શીશ નમાય ॥ ૨ ॥

ધન સાધુ, ધન સાધવી, ધન-ધન હૈ જિન ધર્મા
યે સમસ્યાં પાતક ઝરે, ટૂટે આઠોં કર્મ ॥૩ ॥

શાસનનાયક સુમરિયે, ભગવન્ત વીર જિણંદ ।
અલિય વિધન દૂરે હરે, આપે પરમાનન્દ ॥૪ ॥

અંગૂઠે અમૃત વસે, લબ્ધિ તણા ભંડાર ।
શ્રી ગુરૂ ગૌતમ સુમરિયે, વંછિત ફલ દાતાર ॥૫ ॥

લોભી ગુરૂ તારે નહીં, તિરે સો તારણહાર ।
જો તું તિરિયો ચાહે તો, નિર્લોભી ગુરૂ ધાર ॥૬ ॥

પર ઉપકારી સાધુજી, તારણ તરણ જહાજ ।
કર જોડી હું નિત નમું, દાન મોટા મુનિરાજ ॥૭ ॥

સાધુ સતી ને સૂરમા, જ્ઞાની ને ગજદન્ત ।
ઈતના પીછા ન હટે, જો જુગ જાય અનન્ત ॥૮ ॥

ગુરૂ દિપક ગુરૂ ચાંદણો, ગુરૂ બિન ઘોર અંધાર ।
પલક વિસરું તુમ ભણી, ગુરૂ મુઝ પ્રાણ આધાર ॥૯ ॥

૧૭ આયરિય ઉવજઝાએનો પાઠ

આયરિય-ઉવજઝાએ, સીસે સાહમ્મએ કુલગણી ય ।
જે મે કેઈ કસાયા, સવ્વે તિવિહેણં ખામેમિ ॥૧ ॥

સવ્વસ્સ સમાણસંઘસ્સ, ભગવઓ અંજલિ કરિઅ સીસે ।
સવ્વ ખમાવઈત્તા, ખમામિ સવ્વસ્સ અહયં પિ ॥૨ ॥

સવ્વસ્સ જીવરાસિરસ, ભાવઓ ધમ્મનિહિયનિયચિત્તો ।

સવ્વં ખમાવઈત્તા, ખમામિ સવ્વસ્સ અહયં પિ ॥૩ ॥

(મરણસમાધિ પ્રકીર્ણક અને સંસ્તારક પ્રકીર્ણક)

રાગેણ વ દોસેણ વ, અહવા અકચણણુણા પડિનિવેસેણ ।

જ મે કિંચિ વિ ભણિઅં, તમહં તિવિહેણં ખામેમિ ॥૪ ॥

આચરિય	- આચાર્ય મહારાજ
ઉવજ્જાએ	- ઉપાધ્યાય મહારાજ
સીસે	- શિષ્યો
સાહમ્મિએ	- સાધર્મિકો
કુલ	- કુલ-એક આચાર્યનો શિષ્ય સમુદાય
ગણે	- ગણ - સમૂહ પર
જે	- જો
મે	- મેં
કેઈ	- કોઈ
કસાયા	- ક્રોધાદિ કષાય (કર્યા હોય)
સવ્વે	- સર્વ
તિવિહેણં	- ત્રણ યોગથી (મન, વચન, કાયાથી)
ખામેમિ	- ક્ષમા માંગું છું
સવ્વસ્સ	- સર્વ
સમણસંઘસ્સ	- શ્રમણ સંઘ - સાધુ સમુદાય
ભગવઓ	- ભગવાનને
અંજલિં	- બંને હાથ જોડીને
કરિઅ	- કરીને
સીસે	- સિર પર
સવ્વં	- સર્વની
ખમાવઈત્તા	- ક્ષમા માંગીને
ખમામિ	- ક્ષમા કરું છું

સવ્વસ્સ	- બધાને
અહયં પિ	- હું પણ
સવ્વસ્સ	- સર્વ
જીવરાસિસ્સ	- જીવરાશિમાં
ભાવઓ	- ભાવથી
ધમ્મનિહિયનિયચિત્તો	- ધર્મમાં ચિત્તને સ્થિર કરીને
સવ્વં	- સર્વની
ખમાવઈત્તા	- ક્ષમા માંગીને
ખમામિ	- ક્ષમા કરું છું.
રાગેણ	- રાગથી
દોસેણ	- દ્વેષથી
અહવા	- અથવા
અકચણ્ણુણા	- અકૃતજ્ઞતાથી
પડિનિવેસણં	- આગ્રહવશ
જં	- જો
મે	- મને
કિં ચિ વિ	- કાંઈપણ
ભણિઅં	- કહ્યું હોય
તમહં	- તેના માટે હું
તિવિહેણં	- મન, વચન, કાયાથી
ખામેમિ	- ક્ષમા માંગું છું.

ભાવાર્થ - આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, શિષ્ય, સાધર્મિક, કુલ અને તેના પર મેં કોઈ કષાય કર્યો હોય, તે બધાની, હું મન, વચન, કાયાથી ક્ષમા માંગું છું ॥ ૧ ॥

હાથ જોડીને બધા પૂજ્ય મુનિગણો પાસે હું અપરાધની ક્ષમા માંગું છું અને હું પણ તેમને ક્ષમા કરું છું ॥૨॥

ધર્મમાં ચિત્તને સ્થિર કરીને, સંપૂર્ણ જીવો પાસે હું મારા પોતાના અપરાધની ક્ષમા માંગું છું અને હું સ્વયં પણ તેમના અપરાધને ક્ષમા કરું છું ॥૩॥

રાગ, દ્વેષ, અકૃતજ્ઞતા અથવા આગ્રહવશ મેં કાંઈ કર્યું હોય, તેને માટે હું મન, વચન, કાયાથી બધાની ક્ષમા માંગું છું. ॥૪॥

૧૮. અઢીદ્વીપનો પાઠ

અઢીદ્વીપ, પંદર ક્ષેત્ર તથા અઢીદ્વીપની બહાર અસંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રોમાં* શ્રાવક - શ્રાવિકાઓ દાન આપે, શીલ પાળે, તપસ્યા કરે, ત્રણ મનોરથ ચિંતવે, ચૌદ નિયમ પાળે, જીવાદિક નવ પદાર્થ જાણે, શ્રાવકના ૨૧ ગુણે યુક્ત, એક વ્રતધારી યાવત્ ૧૨ વ્રતધારી, જે ભગવાનની આજ્ઞામાં વિચરે, એવા મોટા લોકોને હાથ જોડીને, પગ પકડીને ક્ષમા માંગું છું. આપ ક્ષમા કરો. આપ ક્ષમા કરવા યોગ્ય છો અને નાના લોકોને સમુચ્ચય ખમાવું છું.

૧૯. ચોરાશી લાખ જીવાયોનિનો પાઠ

સાત લાખ પૃથ્વીકાય, સાત લાખ અપ્કાય, સાત લાખ તેઉકાય, સાત લાખ વાઉકાય, દશ લાખ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય, ચૌદ લાખ સાધારણ વનસ્પતિકાય, બે લાખ બેઈન્દ્રિય, બે લાખ તેઈન્દ્રિય, બે લાખ ચૌરેન્દ્રિય, ચાર લાખ નારકી, ચાર લાખ દેવતા, ચાર લાખ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, ચૌદ લાખ મનુષ્ય (કુલ ૮૪ લાખ) એવા ચાર ગતિમાં આ ચોરાશી લાખ જીવાયોનિના સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત જીવોને મારા જીવે, હાલતા - ચાલતા, ઊઠતા - બેસતા, જાણતા - અજાણતા, હાણ્યા હોય, હોય, હણાવ્યા હોય, હણતાને અનુમોદન આપ્યું હોય, છેદ્યા હોય, ભેદ્યા હોય, પરિતાપના-કિલામના ઉપજાવી હોય, તો મન-વચન-કાયાથી-દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં.*

* તિર્યચ પંચેન્દ્રિય શ્રાવક અઢીદ્વીપની બહાર દ્વીપ-સમુદ્રમાં હોય છે, તેથી આ પાઠમાં એમને પણ ગ્રહણ કર્યા છે.

* જીવના ૫૬૩ ભેદોને અભિહયા, વત્તિયા આદિ ૧૦ સાથે ગુણાકાર કરવાથી ૫૬૩૦, ૫૬૩ તેને રાગ-દ્વેષ સાથે ગુણાકાર કરવાથી ૧૧૨૬૦ ભેદ બને છે. ઈત્યાદિ આગળની પ્રક્રિયા કરતા ૧૮, ૨૪, ૧૨૦ પ્રકારે આ પાઠમાં મિચ્છામિ દુક્કં આપવામાં આવ્યું છે. ૫૬૩ ભેદોમાં સૂક્ષ્મનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. તે જીવોને અભિહયા, વત્તિયા આદિ પ્રકારોથી તેમ જ ત્રિયોગોમાં કાયાથી સાક્ષાત્ હિંસા સંભવ ન હોવાથી ૧૮, ૨૪, ૧૨૦ ભેદ થતા નથી. આથી પૂર્ણ સંગતિ ન હોવાથી આ પાઠ કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે.

૨૦. ખામેમિ સવ્વ જીવેનો પાઠ

ખામેમિ સવ્વજીવે*, સવ્વે જીવા ખમંતુ મે ।
 મિત્તી મે સવ્વભૂએસુ, વેરં મજ્જં ન કેણઈ ॥
 એવમહં આલોઈય, નિંદિય ગરહિય દુગુંછિઉં^x સમ્મં ।
 તિવિહેણ પડિક્કંતો, વંદામિ જિણે ચઉવ્વીસં ॥

ખામેમિ	- ખમાવું છું,
સવ્વે	- સર્વ (બધાં)
જીવે	- જીવોને.
સવ્વે	- સર્વ
જીવા	- જીવો
ખમંતુ	- ક્ષમા કરે
મે	- મને.
મિત્તી	- મિત્રતા છે
મે	- મારી
સવ્વભૂએસુ	- બધા જીવો સાથે.
વેરં	- વેરભાવ (શત્રુતા)
મજ્જં	- મારે
ન	- નથી
કેણઈ	- કોઈની સાથે.
એવં	- આ રીતે
અહં	- હું
આલોઈય	- આલોચના કરીને
નિંદિય	- નિંદા કરીને
ગરહિય	- ગર્હા કરીને
દુગુંછિઉં	- જુગુપ્સા (ગ્લાનિ - ઘૃણા) કરીને
સમ્મં	- સમ્યક્ પ્રકારે
તિવિહેણં	- ત્રણે યોગોથી
પડિક્કંતો	- પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થઈને

* પહેલા અહીં 'સવ્વે જીવા' બોલાતું હતું, પરંતુ આવશ્યક ચૂંટણી આદિ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં 'સવ્વજીવે' પાઠ ઉપલબ્ધ હોવાથી તદ્દનુસાર અહીં શુદ્ધ પાઠ રાખ્યો છે.

x 'દુગુંછિયં' ના સ્થાન પર આ શુદ્ધ પાઠ છે.

વંદામિ	- વંદન કરું છું.
જિણે	- અરિહંત ભગવાનોને
ચઉચ્વીસં	- ચોવીશે

ભાવાર્થ - મારાથી કોઈપણ જીવનો અપરાધ થયો હોય, તો હું તેની ક્ષમા માંગું છું. બધા પ્રાણી મને ક્ષમા કરે. સંસારના પ્રાણી માત્ર સાથે મારી મિત્રતા છે, મારું કોઈ સાથે વેર - વિરોધ નથી. હું મારા પાપોની નિંદા, આલોચના, ગર્હા અને જુગુપ્સા કરું છું તથા મન, વચન, કાયાથી તે પાપોથી નિવૃત્ત થાઉં છું. ચોવીસ તીર્થકરોને વંદના કરું છું.

અહીં ચોથો આવશ્યક પૂર્ણ થાય છે.

વિધિ - ત્રણવાર તિક્ષ્ણુતોના પાઠથી વંદના કરીને ‘પાંચમા કાયોત્સર્ગ આવશ્યકની આજ્ઞા છે.’ એવું કહીને ઊભા - ઊભા પ્રાયશ્ચિત્તનો પાઠ, ‘નવકાર મંત્ર’, ‘કરેમિ ભંતે’, ‘ઈચ્છામિ કાઈઉં’ અને તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ બોલીને કાયોત્સર્ગ કરવો. કાયોત્સર્ગમાં દેવસિક, રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં ૪ લોગસ્સ, પાખી પ્રતિક્રમણમાં ૮ લોગસ્સ, ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં ૧૨ લોગસ્સ અને સાવંત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં ૨૦ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ કરવો. ‘નમો અરિહંતાણું’ કહીને કાયોત્સર્ગ પાળવો, પછી ‘નવકાર મંત્ર’, ‘કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ’, અને લોગસ્સનો પાઠ બોલીને બે વાર ‘ઈચ્છામિ ખમાસમણનો’ પાઠ ઉપર્યુક્ત વિધિસહિત બોલવો. ‘પાંચમો કાયોત્સર્ગ’ આવશ્યક સમાપ્ત થયો. ‘તિક્ષ્ણુતો’ ના પાઠથી ‘છઠ્ઠા આવશ્યકની આજ્ઞા’ લેવી.

૨૧. પ્રાયશ્ચિત્તનો પાઠ

ઈચ્છામિ ણં ભંતે તુબ્ભેહિં’ અબ્ભાણ્ણાએ સમાણે - દેવસિયં* પાયચ્છિત્ત વિસોહણ્ણત્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં.

ઈચ્છામિ	- હું ઈચ્છા કરું છું
ણં	- આ અવ્યવ છે વાક્ય અલંકારમાં વપરાય છે.
ભંતે	- હે પૂજ્ય ! હે ભગવાન !
તુબ્ભેહિં	- આપની
અબ્ભાણ્ણાએ સમાણે	- આજ્ઞા મળ્યેથી
દેવસિયં	- દિવસ સંબંધી

- રાઈય પ્રતિક્રમણમાં રાઈય, પાખી પ્રતિક્રમણમાં પક્કિબય, ચોમાસી પ્રતિક્રમણમાં રાઈય ચાઉમ્મ-સ્સિય, સાવંત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં ‘સંવચ્છરિય’ બોલવું.

પાયશ્ચિત્ત	- પ્રાયશ્ચિત્ત
વિસોહણત્થં	- વિશુદ્ધ કરવા માટે
કરેમિ	- કરું છું
કાઉસ્સગ્ગં	- કાયોત્સર્ગ.

ભાવાર્થ - હે ભગવાન ! મને આપની આજ્ઞા મળવા પર દિવસ સંબંધી પ્રાયશ્ચિત્તની શુદ્ધિ માટે કાયોત્સર્ગ કરું છું.

વિધિ - છઠ્ઠા પરચક્ખાણ આવશ્યકમાં ઊભા થઈને, આસનથી નીચે ઉતરીને, સાધુ મહારાજ પાસે શક્તિ અનુસાર પરચક્ખાણ કરવા. જો સાધુ મહારાજ ન હોય તો મોટા શ્રાવકજી પાસે પરચક્ખાણ લેવા. જો તે પણ ન હોય તો પોતે 'સમુચ્ચય પરચક્ખાણ'ના પાઠથી પરચક્ખાણ કરવા, પછી અંતિમ પાઠ બોલીને નીચે બેસવું અને ડાબો ઘૂંટણ ઊભો કરીને, ઉપર્યુક્ત વિધિથી બે વાર 'નમોત્થુણં' તેમ જ ધર્મગુરુ ધર્માચાર્યની સ્તુતિ પાઠ બોલવો, પછી તિક્ખુત્તોના પાઠથી ગુરુ મહારાજને વંદના કરવી. જો તે ત્યાં ન બિરાજતા હોય તો પૂર્વ તથા ઉત્તર દિશા તરફ મુખ કરીને ધર્માચાર્યજીને વંદના કરવી અને ત્યારબાદ સ્વધર્મા ભાઈ-બહેનોને ખમાવવા પછી ચોવીસી, સ્તવન વગેરે બોલવા.

૨૨ સમુચ્ચય પરચક્ખાણનો પાઠ

ગંઠિસહિયં, મુટ્ઠિસહિયં, નમુક્કારસહિયં, પોરિસિયં, સાહ્ઠ પોરિસિયં તિવિહંપિ ચઉવિહંપિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઈમં, સાઈમં (પોત-પોતાની ઈચ્છા અનુસાર) અણણથાણાભોગેણં, સહસાગરેણં, મહત્તરાગારેણં, સ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરામિ*.

ગંઠિસહિયં	- ગાંઠ સહિત એટલે જ્યાં સુધી ગાંઠ બાંધેલી રાખું ત્યાં સુધી.
મુટ્ઠિસહિયં	- મુટ્ઠિ સહિત એટલે જ્યાં સુધી હું મુટ્ઠી બંધ રાખું ત્યાં સુધી.
નમુક્કારસહિયં	- નમસ્કાર સહિત અર્થાત્ જ્યાં સુધી નવકારમંત્ર બોલું ત્યાં સુધી (એક મુહૂર્ત)નો ત્યાગ.
પોરિસિયં	- એક પ્રહરનો ત્યાગ.

● સ્વયં પરચક્ખાણ કરવા હોય અથવા બીજાને કરાવવા હોય, બન્ને સ્થિતિમાં 'વોસિરામિ' જ બોલવું.

- સાડૂઢ પોરિસિયં - દોઢ પ્રહરનો ત્યાગ.
- અણ્ણત્થણ્ણભોગેણં - ઉપયોગ વિના કોઈ વસ્તુનું સેવન કર્યું હોય.
- સહસાગારેણં - અકસ્માત્ જેવી રીતે પાણી વરસતું હોય અને મુખમાં છાંટા પડી જાય અથવા છાસ વલોવતા હોઈએ ને મુખમાં છાંટા પડી જાય તો તે આગાર છે.
- મહત્તરાગારેણં - તપની અપેક્ષા મહાન કાર્ય સેવા આદિ હોવા પર તપની વચ્ચે આહાર કરવો પડે તો તે આગાર છે.
- સવ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણં - બધા પ્રકારની શારીરિક, માનસિક નિરોગતા રહે ત્યાં સુધી અર્થાત્ શરીરમાં ભયંકર રોગ થઈ જાય તો દવા આદિનો આગાર છે.
- વોસિરામિ - ત્યાગ કરું છું.

ભાવાર્થ - જ્યાં સુધી ગાંઠ બાંધેલી રાખું, ત્યાં સુધી અથવા મુટ્ટી બંધ રાખુ ત્યાં સુધી અથવા અર્ધરાત્રિથી સૂર્યોદય પછી ૪૮ મિનિટ સુધી અથવા એક પ્રહર સુધી અથવા દોઢ પ્રહર સુધી (આમાંથી જેને જે પ્રકારનો ત્યાગ કરવો હોય તેને તેનું જ આચરણ કરવું જોઈએ.) અશન, ખાઘ, સ્વાઘ આ ત્રણે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ પાણીનો આગાર રાખીને અથવા પાણી સહિત ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરું છું. આગાર આ પ્રમાણે છે - પ્રત્યાખ્યાનનો ઉપયોગ ન રહેવાથી અથવા અકસ્માત્ કાંઈ ખાવા-પીવામાં આવી જાય અથવા ગુરુજનોની આજ્ઞાથી કાંઈ ખાવું-પીવું પડે તો તે આગાર છે તથા સ્વસ્થ - અવસ્થામાં આ ત્યાગ છે. અસ્વસ્થ થવા પર આવશ્યક ઔષધિ પીવાનો મારો આગાર છે.

૨૩. અન્તિમ પાઠ

સામાયિક એક, ચઉવીસત્થય બે, વંઢના ત્રણ, પ્રતિક્કમણ ચાર, કાયોત્સર્ગ પાંચ, પરચક્ખાણ છ : આ છ આવશ્યક પૂર્ણ થયા*, છ આવશ્યકમાં જાણતા-અજાણતા

- અન્તિમ પાઠનું ઉચ્ચારણ પ્રતિક્કમણની વિધિમાં થયેલી ભૂલોની શુદ્ધિ માટે તેમ જ કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ કાયોત્સર્ગમાં આવેલા દોષો દૂર કરવા માટે છે. પ્રતિક્કમણના અન્ય પાઠોથી સંપૂર્ણ દિવસ, રાત્રિના વ્રતોમાં લાગેલા દોષોની શુદ્ધિ કરવામાં આવે છે, માટે અહીં યથાવસર દિવસ સંબંધી, રાત્રિ સંબંધી વગેરે બોલવું જોઈએ, પરંતુ આ પાઠોને દિવસ / રાત્રિ જેવા કોઈ સંબંધ ન હોવાથી આ પાઠોમાં દિવસ-રાત્રિ સંબંધી ન બોલવું. ફક્ત તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંઠં બોલવું જોઈએ.

કોઈ અતિચાર દોષ લાગ્યો હોય, પ્રતિક્રમણ અવિધિથી કર્યું હોય, સૂત્ર વિપરીત કર્યા હોય, પાઠ ઉચ્ચારણ કરતી વખતે કાનો, માત્રા, અનુસ્વાર, પદ, અક્ષર , લ્પ્ત, દીર્ઘ ન્યૂનાધિક આઘા-પાઘા ભણાયા હોય તો તરસ મિચ્છામિ દુકકડં.

મિથ્યાત્વનું પ્રતિક્રમણ, અવ્રતનું પ્રતિક્રમણ, પ્રમાદનું પ્રતિક્રમણ, કષાયનું પ્રતિક્રમણ, અશુભયોગનું પ્રતિક્રમણ આ પાંચ પ્રતિક્રમણોમાંથી કોઈ પ્રતિક્રમણ કર્યું ન હોય હાલતા-ચાલતા, ઉઠતા-બેસતા, ભણતા-ગણતા, જાણતા-અજાણતા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ સંબંધી કોઈ અતિચાર દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છામિ દુકકડં.

ગયા કાળનું પ્રતિક્રમણ, વર્તમાન કાળનો સંવર* ભવિષ્યકાળ (આગામી કાળ)ના પચ્ચક્ષ્ણ તેના વિષે જો કોઈ અતિચાર દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છામિ દુકકડં.

સમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, આસ્થા-એ વ્યવહાર સમકિતના પાંચ લક્ષણ છે, તેને હું ધારણ કરું છું. દેવ-અરિહંત, ગુરુ નિર્ગથ (આચાર્ય પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી રામલાલજી મહારાજ સાહેબ), કેવળી ભાષિત દયામય ધર્મ આ ત્રણ તત્ત્વ સાર છે. સંસાર અસાર છે. ભગવન્ત મહારાજ આપનો માર્ગ સચ્ચં સચ્ચં સચ્ચં છે થવ થૂઈ મંગલં.

|| પ્રતિક્રમણ સૂત્ર સમાપ્ત ||

-
- સામાયિક હોય, સંવર હોય કે પૌષઠ હોય આ પાઠમાં વર્તમાનકાળનો સંવર જ બોલવું જોઈએ. સામાયિક અને પૌષઠ પણ એક પ્રકારનો સંવર જ છે. શ્રીમદ્ ભગવતી સૂત્રમાં અતીતં પડિ-કકમઈ, પડુપન્નં સંવરેઈ પાઠ છે. પડુપ્પનં સંવરેઈનું તાત્પર્ય વર્તમાનકાળનો સંવર છે, માટે આગમિક વર્ણનને પ્રધાનતા આપતા, આ પાઠ રાખવામાં આવ્યો છે.

ચૌબીસી

(તર્જ: સાતા કી જો જી)

સબ મિલ બોલો જી

ચૌબીસ જિણંદ જી કી જય - જય બોલો જી ॥ ટેર!!

સબ મિલ બોલો જી ॥

ઋષભ અજિત સંભવ પ્રિયકારા, અભિનંદન ઉજિયારા જી ।

સુમતિ પદ્મ સુપાર્થ જિનેશ્વર તારણહારા જી ।

સબ મિલ બોલો જી ॥

ચંદ્ર ચરણ સુવિધિ જિન શીતલ, શ્રેયાંસ શ્રેયકારી જી ।

વાસુપૂજ્ય જિન વિમલ અનંત મોહનગારા જી ।

સબ મિલ બોલો જી ॥

ધર્મ શાંતિ શ્રી કુંથું જિનવર, અર મલ્લિ અવિકારી જી ।

મુનિસુવ્રત નમિ નેમ ભજે તસ, તેજ સિતારા જી ।

સબ મિલ બોલો જી ॥

પારસ રસ પા વીર જિનેશ્વર, શાસનપતિ રખવારા જી ।

અનંત ચોવીસી નિત, ધ્યાઉં સદાબહાર જી ।

સબ મિલ બોલો જી ॥

ચ્યારહ ગણધર શ્રુત ગંગા કો, મુનિજન ને સ્વીકારાજી ।

રામ હિતકર ગુરૂ ચરણન સે પાય કિનારાજી ।

સબ મિલ બોલો જી ॥

પ્રતિક્રમણની વિધિ

ચઉવીસત્થય

- ૧) સ્થાનકમાં મહારાજસાહેબ બિરાજમાન હોય તો તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરવી. જો મહારાજસાહેબ બિરાજમાન ન હોય તો પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશા તરફ મુખ કરીને ત્રણવાર વંદના કરવી. આચાર્ય ભગવન... (પોત-પોતાના ધર્માચાર્યજીનો નામ લેવું)ની આજ્ઞા લઈને ચઉવીસત્થય કરવો અથવા આચાર્ય પ્રવર પૂજ્ય ૧૦૦૮ શ્રી રામલાલજી મહારાજસાહેબની આજ્ઞાથી દેવસિય પ્રતિક્રમણ તેમ જ ચઉવીસત્થય કરું છું/કરીએ છીએ.
- ૨) ચઉવીસત્થયમાં નવકારમંત્ર, ઇચ્છાકારેણું, તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ કહીને કાયોત્સર્ગ (આગળ બતાવેલ પ્રમાણે) કરવો.
- ૩) કાયોત્સર્ગમાં બે વાર લોગસ્સ મનમાં બોલવા તથા “નમો અરિહંતાણું” કહીને કાયોત્સર્ગ પારવો.
- ૪) પછી નવકારમંત્ર અને કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ બોલવો અને એક લોગસ્સ પ્રગટપણે બોલવો.
- ૫) આસન છોડીને ડાબો ઘૂંટણ ઊભો કરીને બે નમોત્થુણું (પૂર્વ વિધિ અનુસાર) બોલવા. બીજા નમોત્થુણુંમાં સંપતાણુંના સ્થાન પર “સંપાવિઉકામાણું” બોલવું.
- ૬) બે નમોત્થુણું પછી “ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યનો સ્તુતિ પાઠ” કહેવો. નમોત્થુણું રામસ્સ ગણિવરસ્સ મમ ધમ્માયરિયસ્સ ધમ્મોવએસગસ્સ કહેવું.

પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા

ઊભા થઈને ત્રણવાર તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી વંદના કરી ઇચ્છામિ ણું ભંતેનો પાઠ બોલવો.

પહેલો સામાયિક આવશ્યક

તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને ‘સામાયિક આવશ્યક’ની આજ્ઞા લેવી.
(ઊભા થઈને)

- (૧) નવકાર મંત્ર

* અહીં પોતપોતાના ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યનું નામ લેવું.

- (૨) કરેમિ ભંતે
- (૩) ઈચ્છામિ ઠાઈઉં
- (૪) તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ બોલીને ૯૯ અતિચારનું ધ્યાન કરવું.
- (૫) કાયોત્સર્ગમાં ૯૯ અતિચાર (આગમે તિવિહૈથી નાની સંલેખણા સુધી) અને ૧૮ પાપસ્થાનકનું ચિંતન કરવું તથા પાઠમાં જ્યાં-જ્યાં “તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં” આવે ત્યાં-ત્યાં કાયોત્સર્ગમાં “તસ્સ આલોઉં” બોલવું. “નમો અરિહંતાણં” કહીને કાયોત્સર્ગ પારવો પછી
- (૬) નવકાર મંત્ર
- (૭) કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિ (ધ્યાન પારવા)નો પાઠ બોલવો.

બીજો ચઉવીસતથ્ય આવશ્યક

તિક્ષ્મુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરી “ચઉવીસતથ્ય આવશ્યક”ની આજ્ઞા લેવી. (ઊભા થઈને)

- ૧) લોગસ્સનો પાઠ બોલવો.

ત્રીજો વંદના આવશ્યક

તિક્ષ્મુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરી “વંદના આવશ્યક”ની આજ્ઞા લેવી પછી.

- ૧) બે વાર વિધિપૂર્વક ઈચ્છામિ ખમાસમણોના પાઠ બોલવો.

ચોથા પ્રતિક્રમણ આવશ્યક.

તિક્ષ્મુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને “પ્રતિક્રમણ આવશ્યક”ની આજ્ઞા લેવી (ઊભા થઈને)

- ૧) કાયોત્સર્ગમાં કહેલા બધા પાઠ (૯૯ અતિચારના પાઠ, સમુચ્ચય પાઠ, ૧૮ પાપસ્થાનકના પાઠ) પ્રગટપણે બોલવા પછી,
- ૨) તસ્સ સવ્વસ્સનો પાઠ બોલવો.

તિક્ષ્મુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને “શ્રાવકસૂત્ર”ની આજ્ઞા લઈ શ્રાવકસૂત્રમાં (જમણો ઘૂંટણ ઊંચો કરીને)

- ૩) નવકાર મંત્ર
- ૪) કરેમિ ભંતે

- ૫) ચત્તારિ મંગલંનો પાઠ (ઊભા થઈને) પછી જમણો ઘૂંટણ ઊંચો કરવો
- ૬) ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં
- ૭) ઈચ્છાકારેણં
- ૮) આગમે તિવિહૈ
- ૯) દંસણ સમકિત
- ૧૦) બાર વ્રતોનો અતિચાર સહિત પાઠ બોલવો
- ૧૧) પછી પલાંઠી આસને બેસીને મોટી સંલેખના
- ૧૨) પછી ઊભા થઈને તસ્સ ધમ્મસ્સનો પાઠ
- ૧૩) બે વાર વિધિપૂર્વક “ઈચ્છામિ ખમાસમણો”નો પાઠ બોલવો.

તિક્કુપુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને “પાંચ પદોની ભાવવંદના” કરવાની આજ્ઞા લેવી.

ભાવવંદનની વિધિ :- આસન વજ્રાસનમાં બેસીને બન્ને કોણીઓને ઘૂંટણ પર ટેકવીને, હાથ જોડી, મસ્તક પર અડાડીને, ભાવવંદનાનો પાઠ બોલવો જોઈએ.

- ૧૪) નવકાર મંત્ર
- ૧૫) પાંચ પદોની ભાવવંદના (વિધિપૂર્વક) બોલવી
- ૧૬) પછી પલાંઠી આસનમાં બેસી અનન્ત ચોવીસી વગેરે દોહા
- ૧૭) આયરિય ઉવજ્જાયેના પાઠ
- ૧૮) અઢીઢીપનો પાઠ
- ૧૯) ચોરાશી લાખ જીવાયોનિનો પાઠ
- ૨૦) ખામેમિ સવ્વ જીવેનો પાઠ
- ૨૧) અઢાર પાપસ્થાનકનો પાઠ બોલવો.

પાંચમો કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

તિક્કુપુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને કાયોત્સર્ગ આવશ્યકની આજ્ઞા લેવી.
(ઊભા થઈને)

- ૧) પ્રાયશ્ચિત્તનો પાઠ
- ૨) નવકાર મંત્ર

- ૩) કરેમિ ભંતે
- ૪) ઇચ્છામિ ઠાઈઉં
- ૫) તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ બોલીને કાયોત્સર્ગ કરવો
- ૬) કાયોત્સર્ગમાં દેવસિય, રાઈય પ્રતિકમણમાં ૪ લોગસ્સ, પ્રકૂખી પ્રતિકમણમાં ૮ લોગસ્સ, ચોમાસી પ્રતિકમણમાં ૧૨ લોગસ્સ અને સંવત્સરી પ્રતિકમણમાં ૨૦ લોગસ્સનું ધ્યાન કરવું. 'નમો અરિહંતાણં કહીને કાયોત્સર્ગ પાળવો, પછી
- ૭) નવકારમંત્ર
- ૮) કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ
- ૯) એક લોગસ્સ પ્રગટપણે બોલવો
- ૧૦) બે વાર વિધિપૂર્વક 'ઇચ્છામિ ખામાસમણો'નો પાઠ બોલવો.

છઠ્ઠો પરચક્ખાણ આવશ્યક

તિક્ખુત્તોના પાછથી ત્રણવાર વંદના કરીને પરચક્ખાણ આવશ્યકની આજ્ઞા લેવી (ઊભા થઈને)

- ૧) સાધુ મહારાજ પાસે શક્તિ અનુસાર પરચક્ખાણ કરવા. જો સાધુ મહારાજ ન બિરાજતા હોય તો મોટા શ્રાવક પાસેથી પરચક્ખાણ લેવા અને તે પાણ ન હોય તો સ્વયં 'સમુચ્ચય પરચક્ખાણ'ના પાઠથી પરચક્ખાણ કરવા.
અંતિમ પાઠ બોલીને નીચે બેસી ડાબો ઘૂંટણ ઊભો કરીને ઉપર્યુક્ત વિધિથી....
- ૨) બે વાર નમોત્થુણં તથા
- ૩) ધર્મગુરુ ધર્માચાર્યની સ્તુતિ પાઠ બોલવો-નમોત્થુણં રામસ્સ ગણિવરસ્સ મમ ધમ્માયરિયસ્સ ધમ્મોવએસગસ્સ.
- ૪) તિક્ખુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને, સ્વધર્મી ભાઈઓને ખમાવવા. પછી ચોવીસી, સ્તવન વગેરે બોલવા.

કાયોત્સર્ગ કરવાની વિધિ

ઊભા-ઊભા ધ્યાન કરવાની વિધિ

- i) બે પગોને આગળના ભાગમાં ચાર આંગુલ તેમ જ પાછળના ભાગમાં તેનાથી કાંઈક ઓછું અંતર રાખતા ઘૂંટણને સીધા રાખીને ઊભા રહેવું.
- ii) આંખો બંધ કરીને અથવો થોડી ખુલ્લી રાખીને નાસિકના અગ્ર ભાગ પર દૃષ્ટિ સ્થિર રાખવી.
- iii) મોઢું થોડું નીચે ઝૂકાવીને રાખવું.
- iv) હથેળીઓને ખુલ્લી રાખીને હાથ નીચે રાખવા.
- v) ઉત્તરી કરણેણું સૂત્ર બોલતા ધ્યાનની મુદ્રામાં ઊભા રહીને અપ્પાણું વોસિરામિ બોલતા પહેલા કાયાને સ્થિર કરીને કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ.*
- vi) જેનું ધ્યાન કરવાનું હોય (લોગસ્સ, ૯૯ અતિચાર વગેરે) તેનું ધ્યાન કરે. 'નમો અરિહંતાણું' બોલીને ધ્યાન પાળે.

બેઠા બેઠા ધ્યાન કરવાની વિધિ

સુખાસનમાં બેસીને, પીઠના હાડકાને સીધા રાખી, નાભિ પાસે ડાબા હાથ પર જમણો હાથ રાખી (Right Palm on the Left Palm) કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ.

નમોત્થુણું (શક્રસ્તવ) કરવાની વિધિ

- (૧) આસનથી નીચે ઉતરી, ડાબો ઘૂંટણ ઊંચો કરી, બંને કોણીઓને પેટ પર રાખી, હાથ જોડી, મસ્તક ઝૂકાવી (નમાવી) મસ્તક પર બંને હાથ રાખવા.
- (૨) વિરામ સ્થાનનું ધ્યાન રાખતા, ભાવસહિત બે વાર નમોત્થુણુંનો પાઠ બોલવો બીજા નમોત્થુણુંમાં 'ઠાણું સંપત્તાણું'ના સ્થાન પર 'ઠાણું સંપાવિઉકામાણું' બોલવું.
- (૩) બે નમોત્થુણું પછી પોતાના ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યની સ્તુતિનો પાઠ બોલવો.

નોટ : પુરૂષોએ ઊભા થઈને જ ધ્યાન કરવું જોઈએ. જો શારીરિક અનુકૂળતા ન હોય એવા કારણોથી જો ઊભા-ઊભા ધ્યાન ન થઈ શકતું હોય તો, તે બેસીને પણ ધ્યાન કરી શકે છે. બહેનોએ બેસીને જ ધ્યાન કરવું જોઈએ.

* પ્રતિક્રમણ આદિમાં જ્યાં-જ્યાં કાયોત્સર્ગ કરાય ત્યાં-ત્યાં આ વિધિથી કાયોત્સર્ગ કરવો.

ખમાસમણોની વિધિ :

ઊભા થઈને, આસનથી નીચે ઉતરીને, બંને હાથ જોડીને, ઇચ્છામિ ખમાસમણોનો પાઠ શરૂ કરવો.

‘અણુજાણહમાં મિઉગ્ગહું’ શબ્દ આવે ત્યારે થોડું નમીને, કાંઈક આગળ આવીને, શબ્દ બોલતાં ઉત્કુટુક આસને (બંને ઘૂંટણ ઊભા કરીને) બેસવું. પછી બંને કોણીઓને ઘૂંટણની વચ્ચે રાખીને, બંને હાથ જોડી, મસ્તક નમાવી ‘અહો’, ‘કાયં’, ‘કાય’ આ અક્ષરોનો ઉચ્ચાર કરતી ત્રણ આવર્તન કરવા. ચરણ સ્પર્શની ભાવનાથી દસે આંગળીઓ ભૂમિ પર મૂકી, મંદ સ્વરથી ‘અ’ અક્ષરનો ઉચ્ચારણ કરવો. પછી દસે આંગળીઓને મસ્તક પર લગાવતા ‘હો’ અક્ષર ઊંચા સ્વરથી કહેવો આ પહેલું આવર્તન થયું. આ વિધિથી ‘કા’ અને ‘યં’ બંને અક્ષરોના ઉચ્ચારણ કરવાથી બીજું આવર્તન થયું. પછી ‘કા’ અને ‘ય’ આ બંને અક્ષરોના ઉચ્ચાર કરવાથી ત્રીજું આવર્તન થાય, તેના પછી સંક્રાસં બોલતા બંને હાથ લાંબા કરી, દસે આંગળીઓથી ગુરુ મહારાજના ચરણ સ્પર્શ કરવા અથવા ચરણ સ્પર્શ કરવાની ભાવના મનમાં લાવવી. પછી ‘ખમણિજજો’થી લઈને ‘દિવસો વઈકંતો’ સુધીના પાઠ બોલે. ત્યારપછી ‘જ ત્તા ભે’ જ વ ણિ જ્ ‘જં ચ ભે’ અક્ષરોનું ઉચ્ચારણ કરતા ત્રણ આવર્તન કરે. ચરણ સ્પર્શની ભાવનાથી દસે આંગળીઓ ભૂમિ પર મૂકી મંદ સ્વરથી ‘જ’નો ઉચ્ચારણ, હાથને મસ્તક તરફ લઈ જતા ‘ત્તા’ને મધ્યમ સ્વરથી, દસે આંગળીઓ મસ્તક પર લગાવતા ઉચ્ચ સ્વરથી ‘ભે’ નો ઉચ્ચાર કરે. આ પ્રકારે અન્ય બે આવર્તન કરે. તેના પછી ‘ખામેમિ ખમાસમણો’ બોલતા, બંને હાથ લાંબા કરે. દસે આંગળીઓથી ગુરુ મહારાજના ચરણ સ્પર્શ કરે અથવા ચરણ સ્પર્શની ભાવના મનમાં લાવે. પછી બંને હાથોને જોડીને, મસ્તક પર લગાવી ‘દેવસિયં વઈકંમં’ બોલે અને ‘આવસ્સિયાએ’ બોલતા ઊભા થવું અને બાકીનો પાઠ પૂરો કરવો. આ વિધિથી ઇચ્છામિ ખમાસમણાનો પાઠ બીજી વાર બોલે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ છ આવર્તન કરવા પરંતુ, આ વખતે ‘આવસ્સિયાએ’ શબ્દ ન બોલવો તથા ‘આવસ્સિયાએ’ શબ્દ આવતા પર ઊભા ન થવું બેઠા-બેઠા જ ગુરૂના અવગ્રહમાં પાઠ પૂરો કરવો.

પ્રતિક્રમણ સ્મરણ-વિધિ સંકેત

ચંડવીસત્થયની આજ્ઞા-

નવકાર મંત્ર, ઇચ્છાકારેણું, તસ્સ ઉત્તરી, કાયોત્સર્ગ (બે લોગસ્સ), નવકાર મંત્ર, કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ, લોગસ્સ, બે વાર નમોત્થુણું તેમ ધર્મગુરુ ધર્માચાર્ય સ્તુતિ પાઠ.

પ્રતિક્રમણની આજ્ઞા-ઇચ્છામિણું ભંતે!

૧) પહેલા સામાયિક આવશ્યકની આજ્ઞા - નવકારમંત્ર, કરમિ ભંતે, ઇચ્છામિ ઠાઈઉં, તસ્સ ઉત્તરી, ૯૯ અતિચારોનું ધ્યાન, (આગમે તિવિહે, દર્શન સમ્યક્ત્વ, બાર વ્રતના અતિચાર, નાની સંલેખણા અને અઢાર પાપસ્થાનક), નવકારમંત્ર, કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ.

૨) બીજા ચંડવીસત્થય આવશ્યકની આજ્ઞા - લોગસ્સ.

૩) ત્રીજા વંદના આવશ્યકની આજ્ઞા - બે વાર ઇચ્છામિ ખમાસમણો.

૪) ચોથા પ્રતિક્રમણ આવશ્યકની આજ્ઞા - ૯૯ અતિચારનો પાઠ, સમુચ્ચયનો પાઠ તેમ જ ૧૮ પાપસ્થાનક પ્રગટ કરવા. તસ્સ સવ્વસ્સ.

શ્રાવકસૂત્રની આજ્ઞા - નવકારમંત્ર, કરેમિ ભંતે, ચત્તારિ મંગલં, ઇચ્છામિ પડિક્કમિઉં, ઇચ્છાકારેણું, આગમે તિવિહે, દંસણુ સમકિત, ૧૨ વ્રતોના અતિચાર સહિત પાઠ, મોટી સંલેખના, તસ્સ ધમ્મસ્સ, બે વાર ઇચ્છામિ ખમાસમણો.

ભાવ વંદનાની આજ્ઞા - નવકારમંત્ર, પાંચ પદોની વંદના, અનન્ત ચોવીસી, આયરિએ ઉવજઝાએનો પાઠ, અઢીઢીપનો પાઠ, ચોરાશી લાખ જીવાયોનિનો પાઠ, ખામેમિ સવ્વેજીવેનો પાઠ, અઢાર પાપસ્થાનકનો પાઠ.

૫) પાંચમા કાયોત્સર્ગ આવશ્યકની આજ્ઞા - પ્રાયશ્ચિત્તનો પાઠ, નવકારમંત્ર, કરેમિ ભંતે, ઇચ્છામિ ઠાઈઉં, તસ્સ ઉત્તરી, કાયોત્સર્ગ (૪/૮/૧૨ અથવા ૨૦ લોગસ્સ), નવકારમંત્ર, કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ, લોગસ્સ, બે વાર ઇચ્છામિ ખમાસમણો.

૬) છઠ્ઠા પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યકની આજ્ઞા - પ્રત્યાખ્યાન, અંતિમ પાઠ, બે વાર નમોત્થુણું, ધર્મગુરુ-ધર્માચાર્યનો સ્તુતિ પાઠ, ગુરૂવંદના.

(૨) પ્રતિક્રમણ સંબંધી ધ્યાતલ્ય (નોંધ પાત્ર) બિંદુ (તથ્ય)

- ૧) નિરવદ્ય સ્થાન પર જ્યાં સાધુ-સાધ્વીજી બિરાજતા હોય ત્યાં, તેમની આજ્ઞા લઈને પ્રતિક્રમણ કરવું, નહિતર જે દિશામાં પોતાના ધર્મગુરુ, ધર્માચાર્યજી બિરાજમાન હોય તે દિશામાં વંદન નમસ્કાર કરવા. તે દિશાનું જ્ઞાન ન હોય તો ઉત્તર અથવા પૂર્વ દિશામાં ત્રણવાર વિધિયુક્ત વંદન નમસ્કાર કરી, પ્રતિક્રમણ કરવાની આજ્ઞા અનુમતિ પ્રાપ્ત કરવી.
- ૨) વંદના, નમોત્યુણં, ખમાસમાણો, પરચક્ષ્માણની ક્રિયા આસન છોડી કરવા જોઈએ.
- ૩) રાઈય પ્રતિક્રમણ સૂર્યોદયથી લગભગ એક મુહૂર્ત પહેલા પ્રારંભ કરી, સૂર્યોદય પહેલા પ્રત્યાખ્યાન થઈ જવા જોઈએ.
- ૪) દેવસિય પ્રતિક્રમણ લગભગ સૂર્યાસ્ત સાથે પ્રારંભ કરતા એક મુહૂર્તમાં પ્રત્યાખ્યાન થઈ જવા જોઈએ. (સામૂહિક પ્રતિક્રમણમાં વધારેમાં વધારે ૧ કલાક)
- ૫) સામાયિક વ્રત, મંગલ પાઠ તેમ જ પ્રત્યાખ્યાન સાધુ-સાધ્વીઓ પાસે ગ્રહણ કરવા જોઈએ, જો તેઓ બિરાજમાન ન હોય તો મોટા શ્રાવક-શ્રાવિકા પાસેથી લેવા. જો તે પણ ન હોય તો સ્વયં ગ્રહણ કરી શકે છે.
- ૬) સામાન્ય રીતે સામૂહિક પ્રતિક્રમણમાં ધ્યાનના સમયે ૯૯ અતિચાર તેમ જ લોગસ્સની પાટીઓનું ઉચ્ચારણ પ્રગટરૂપે કરાવવામાં આવે છે, તે યોગ્ય નથી. જે શ્રાવક-શ્રાવિકા વર્ગને પ્રતિક્રમણ કંઠસ્થ હોય તે કાર્યોત્સર્ગમાં પાટીયાનું મનમાં ચિંતન કરે. જેને કંઠસ્થ ન હોય તે તેટલા સમય સુધી નવકાર મંત્રના સ્મરણમાં લીન થઈ જાય.
- ૭) કાર્યોત્સર્ગ પૂર્વે તરસ ઉત્તરી પાઠનું ઉચ્ચારણ કરતા 'અપ્પાણં વોસિરામિ' શબ્દને મનમાં કહેતા કાર્યોત્સર્ગમાં લીન થઈ જવું જોઈએ. બીજા પાઠોનું ચિંતન પણ મનમાં કરે. (હોંઠ, જીભ વગેરેને હલાવી ન શકાય)
- ૮) છઠ્ઠા પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યકમાં યથાશક્તિ નવકારશી, પારેસી, તિવિહાર, ચૌવિહાર અથવા ઘડી બે ઘડી આદિ કાંઈ ને કાંઈ પ્રત્યાખ્યાન અવશ્ય ગ્રહણ કરવા જોઈએ.

- ૯) શ્રાવક જીવનમાં લાગવાવાળા દોષો માટે સામાન્યરૂપે પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ પછી ૫ સામાયિક ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ પછી પ્રતિપૂર્ણ પૌષઘ અથવા ૩૨ સામાયિક તથા સાંવત્સરીક પ્રતિક્રમણ પછી ૨ પ્રતિપૂર્ણ પૌષઘ અથવા ૬૪ સામાયિકનું પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવું જોઈએ. વિશેષ કોઈ દોષ લાગેલો હોય તો ગુરૂચરણોમાં આલોચના કરી પ્રાયશ્ચિત્તનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ.

(૩) પ્રતિક્રમણ પ્રશ્નોત્તર

પ્રશ્ન ૧ પ્રતિક્રમણ કોને કહેવાય છે ?

જવાબ: કરેલા પાપોની આલોચના કરવી, નિંદા કરવી, પશ્ચાત્તાપ કરવો, પાપોથી અથવા વ્રત પ્રત્યાખ્યાનમાં લાગેલો દોષોથી નિવૃત્ત થવું, તેને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. વિભાવમાં ગયેલા આત્માને પાછા સ્વભાવમાં લાવવો પ્રતિક્રમણ છે. કરેલા પાપોની આલોચના-પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, ફરી ન કરવાનો સંકલ્પ કરવો પ્રતિક્રમણ છે.

પ્રશ્ન ૨ પ્રતિક્રમણ શું કામ કરાય છે ?

જવાબ: ૧) તેનું શાસ્ત્રીય નામ આવશ્યક સૂત્ર છે. તે સાધક માટે પ્રતિદિન ક્રમશઃ દિવસ અને રાત્રિના અંતે અવશ્ય રૂપથી કરવા યોગ્ય સાધના છે.
૨) તેનાથી સાધક પોતાની ભૂલોને યાદ કરી પાપને ઘોઈ નાખે છે.
૩) તેનાથી સાધક આત્મભાવોમાં તલ્લીન થઈને સમાધિમાં સ્થિત થાય છે, માટે પ્રતિક્રમણ કરાય છે.

પ્રશ્ન ૩ પ્રતિક્રમણ શેનું કરવામાં આવે છે ? કયા પાઠથી ?

જવાબ: (૧) મિથ્યાત્વ, (૨) અવ્રત, (૩) પ્રમાદ, (૪) કષાય તેમ જ અશુભયોગનું પ્રતિક્રમણ કરાય છે.

તે મુખ્ય રીતે નીચેના પાઠોથી ક્રમશઃ કરવામાં આવે છે.

- ૧) દર્શન સમ્યક્ત્વ અને ૧૮ પાપસ્થાન (મિથ્યા દર્શન શલ્ય) આદિથી
- ૨) ઇચ્છામિ ઠાઈઉં (પંચાણ્ડમાણુવ્વયાણું) તેમજ ૧૨ વ્રતોના પાઠ આદિથી
- ૩) ઇચ્છાકારણું તેમ જ ઇચ્છામિ ઠાઈઉં આદિથી
- ૪) ઇચ્છામિ ઠાઈઉં (ચઉણ્હું કસાયાણું) અને ૧૮ પાપસ્થાનક આદિથી
- ૫) ઇચ્છામિ ઠાઈઉં (કાઈઓ, વાઈઓ, માણસિઓ, દુજઝાઓ, દુવ્વિચિંતિઓ તેમ જ કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ (મન, વચન, કાયાના યોગ ચલિત થયા હોય) આદિથી.

પ્રશ્ન ૪ કાળની દૃષ્ટિએ પ્રતિક્રમણના કેટલા ભેદ છે ?

જવાબ: ૧) દેવસિય-દિવસના અંતમાં કરવાવાળું, આખા દિવસમાં લાગેલા દોષોનું પ્રતિક્રમણ.

૨) રાઈય-રાત્રિના અંતિમ મુહૂર્તમાં કરવાવાળું, રાત્રિમાં લાગેલા દોષોનું પ્રતિક્રમણ.

૩) પાશ્ચિક-પાખીના દિવસે કરવાવાળું, પંદર દિવસમાં લાગેલા દોષોનું પ્રતિક્રમણ.

૪) ચાતુર્માસિક-કાર્તિકી પૂર્ણિમા, ફાલ્ગુની પૂર્ણિમા, અષાઢી પૂર્ણિમાના દિવસોમાં કરવાવાળું, ચાર મહિનામાં લાગેલા દોષોનું પ્રતિક્રમણ.

૫) સાવંત્સરિક-સંવત્સરીના દિવસે કરવાવાળું, વર્ષભરમાં લાગેલા દોષોનું પ્રતિક્રમણ

(નોટ: પાશ્ચિક, ચાતુર્માસિક, તેમ જ સાવંત્સરિક પ્રતિક્રમણ ક્રમશઃ પક્ષી, ચાતુર્માસી પૂર્ણિમા અને સાવંત્સરિક સૂર્યાસ્ત પછી તરત જ કરવામાં આવે છે.)

પ્રશ્ન ૫ પ્રતિક્રમણ કરવાથી શું લાભ થાય છે ?

જવાબ: ૧) વ્રતમાં લાગેલા દોષોથી નિવૃત્ત થવાય છે.

૨) જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપની આરાધના થાય છે

૩) ભાવપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરતા ઉત્કૃષ્ટ રસ ઉપજે તો જીવ તીર્થંકર નામ ગોત્ર બાંધે છે.

પ્રશ્ન ૬ પ્રતિક્રમણમાં કરવાવાળા વિભિન્ન આસન કોના-કોના પ્રતિક સ્વરૂપ છે ?

જવાબ :	પ્રતિક્રમણના આસન	પ્રતિક	પાઠ
૧)	ડાબો ઘૂંટણ ઊંચો કરવો	વિનય	નમોત્યુણં
૨)	જમણો ઘૂંટણ ઊંચો કરવો	વીરતા	શ્રાવક સૂત્ર
૩)	બંને ઘૂંટણ ઊભા કરવા	કોમળતા	ઈચ્છામિ ખમાસમાણો
૪)	ઊભા રહેવું (જિન મુદ્રા)	તત્પરતા, ઉદ્યમ	બાર વ્રતોના પાઠ
૫)	બંને ઘૂંટણને જમીન પર ટેકવવા	અર્પણતા	પાંચ પદની વંદના
૬)	પદ્માસન (પર્યકાસન)	સ્થિરતા, સમાધિ	સંલેખના

૨. તત્ત્વ વિભાગ

(૧) સમકિતના ૬૭ બોલ

(સમ્યક્ત્વ સપ્તાતિ આદિ ગ્રંથોના આધારે)

પહેલે બોલે શ્રદ્ધાન ૪, બીજે બોલે લિંગ ૩, ત્રીજે બોલે વિનય-૧૦, ચોથે બોલે શુદ્ધિ ૩, પાંચમે બોલે દૂષણ ૫, છઠ્ઠે બોલે પ્રભાવના ૮, સાતમે બોલે ભૂષણ ૫, આઠમે બોલે લક્ષણ ૫, નવમાં બોલે યતના ૬, દસમે બોલે આગાર ૬, અગિયારમે બોલે ભાવના ૬, બારમે બોલે સ્થાન ૬, આ બધા મળીને ૬૭ બોલ થાય છે.

પહેલે બોલે-શ્રદ્ધાન ચાર

શ્રદ્ધાન વ્યક્તિની બાહ્યપ્રવૃત્તિઓને જોઈને સામાન્ય રીતે શ્રદ્ધા અર્થાત્ વિશ્વાસ કરી શકાય કે આ વ્યક્તિમાં સમ્યક્ત્વ છે. તેને શ્રદ્ધાન કહેવાય.

- (૧) પરમાર્થ સંથવો : પરમાર્થનો પરિચય કરવો. સર્વજ્ઞ કથિત તત્ત્વોના ભાવો જાણવા.
- (૨) સદિઠ્ઠ પરમત્થ સેવણા : પરમાર્થના જાણવાવાળાની ઉપાસના કરવી.
- (૩) વા વિ વા વન : સમકિતથી ભ્રષ્ટ થયેલા સ્વપાસંડીઓના સંગ ન કરે.
- (૪) કુદંસણ વજ્જણા : પરતીર્થિઓનો અધિક પરિચય ન કરે. સંગતિથી દૂર રહે.

બીજે બોલે-લિંગ ત્રણ

લિંગ-વ્યક્તિના ગુણો જોઈને તેમાં સમ્યક્ત્વ છે, એવું જાણી શકાય, તેને લિંગ કહેવાય છે. લિંગ અંદર હોય છે. તે સમ્યક્ત્વનો બોધ કરાવવાવાળું ચિન્હ છે. શ્રદ્ધાનની અપેક્ષા લિંગ દ્વારા સમ્યક્ત્વને સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે.

- (૧) સુશ્રુષા : જેમ યુવાન સુખી, પ્રજ્ઞાવાન સંગીતશાસ્ત્રના જ્ઞાતા વ્યક્તિ પ્રાણ પ્રિય સ્ત્રી સાથે રહેતા, દેવ, ગંધર્વ વગેરે જેવા ગાયન સાંભળવાની ઈચ્છા રાખે છે, તેમ ભવ્યાત્મા, સમકિતી જીવ જૈન આગમશાસ્ત્ર સાંભળવામાં અનુરાગ રાખે.
- (૨) ધર્મરાગ : જેમ ધોર જંગલને પાર કરતો ક્ષુધાવાન પુરૂષ ખીરખાંડનું ભોજન કરવામાં રૂચિ રાખે, તેમ સમકિતી જીવ વિતરાગની વાણી આદર સાથે સાંભળે અને જૈનધર્મ આદરવામાં રૂચિ રાખે.

- (૩) વૈયાવૃત્ય : સમકિતી જીવ સુદેવ, સુગુરુની હર્ષિત થઈ સેવા-ભક્તિ કરી આલોક-પરલોક બંનમાં સુખી થાય.

ત્રીજ બોલે-વિનય દસ

વિનય-ભક્તિ, સેવા, બહુમાન કરવું વિનય કહેવાય છે.

- (૧) અરિહંતનો વિનય કરે.
- (૨) અરિહંત પ્રરૂપિત ધર્મનો વિનય કરે.
- (૩) આચાર્યનો વિનય કરે.
- (૪) ઉપાધ્યાયનો વિનય કરે.
- (૫) સ્થવિરનો વિનય કરે.
- (૬) કુળનો (સાધુ સમુદાય) વિનય કરે.
- (૭) ગણનો વિનય કરે. (તે ઘણા આચાર્યોના શિષ્ય સમૂહ.)
- (૮) ચતુર્વિધ સંઘ (સાધુ-સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકા)નો વિનય કરે.
- (૯) સ્વધર્મીનો વિનય કરે.
- (૧૦) ક્રિયાવાન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વોનો વિનય કરે.

ચોથા બોલે-શુદ્ધિ ત્રણ

શુદ્ધિ -મન, વચન, કાયાની જે ક્રિયાથી સમ્યક્ત્વ વિશેષ નિર્મળ બને તેને શુદ્ધિ કહે છે અથવા શુદ્ધ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી મન, વચન, કાયાની જે પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેને શુદ્ધિ કહેવાય છે.

- (૧) મન શુદ્ધતા : મનથી સુદેવ, સુગુરુ તથા નિર્ગ્રંથ ધર્મ સિવાય અન્ય તીર્થોના દેવ, ગુરુ, ધર્મને અસાર સમજે.
- (૨) વચન શુદ્ધતા : વચનથી અરિહંત દેવ, ધર્મગુરુ અને કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મના સિવાય અન્ય તીર્થો દેવ, ગુરુ કે ધર્મને અસાર સમજે.
- (૩) કાય શુદ્ધતા : કાયાથી અરિહંત દેવ, ધર્મગુરુ કે જૈનધર્મને જ નમસ્કાર કરે, પરંતુ ગમે તેવી સંકકા આવવા છતાં બીજા સરાગી દેવ, ગુરુ કે ધર્મને વંદન નમસ્કાર ન કરે.

પાંચમે બોલે-દૂષણ પાંચ

દૂષણ-જેના કારણે સમ્યક્ત્વમાં મલિનતા આવે છે, તેને દૂષણ કહેવાય છે.

- (૧) શંકા : સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મની સત્યતાના વિષયમાં શંકા કરે.
- (૨) કંખા : અન્ય મતોના આડંબર દેખી તેની ઈચ્છા કરે.
- (૩) વિચિકિત્સા : ધર્મકરણીના ફળમાં સંદેહ રાખે કે ધર્મનું ફળ હશે કે નહિ? વર્તમાને તો કાંઈ ફળ દેખાતું નથી.
- (૪) પરપાસંડ પસંસા: અન્યમતવાળાના જ્ઞાનાદિ ગુણના વખાણ કરે.
- (૫) પરપાસંડ સંથવો: ૩૬૩ પાખંડી મતનો પરિચય કરે અને તેનો સંગ કરે.

છઠ્ઠે બોલે-પ્રભાવના આઠ

પ્રભાવક - ઘણા બધા આત્માઓમાં શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મ પ્રતિ આસ્થા ઉત્પન્ન કરવી તેમ જ તેમને મજબૂત કરવા પ્રભાવના છે. પ્રભાવના કરવાવાળા પ્રભાવક કહેવાય છે.

- (૧) પ્રાવચની : જે કાળમાં જેટલા આગમ સૂત્ર આદિ હોય, તેને ગુરુગમથી જાણી, લોકોને પ્રતિબોધિત કરી, જિનશાસનની પ્રભાવના કરે.
- (૨) ધર્મકથી : ધર્મકથા કહેવામાં કુશળ થઈ, ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધિત કરી, પ્રભાવના કરે.
- (૩) નિરાપવાદ (વાદી) : તર્ક, વિતર્ક, હેતુ, વાદ, યુક્તિ, ન્યાય તથા વિદ્યાદિ બળથી વાદીઓનો શાસ્ત્રાર્થથી પરાજય કરી શાસન પ્રભાવના કરે.
- (૪) ત્રિકાળ : જિનશાસનની ઉન્નતિ માટે શ્રુતજ્ઞાનથી ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળને જાણીને શાસનની પ્રભાવના કરે.
- (૫) તપ : મહાન, વિકટ તપશ્ચર્યા કરીને પ્રભાવના કરે.
- (૬) વિદ્યા : પુરુષાર્થવાળો પુરુષ અનેક વિદ્યા જાણે અને દિક્ષા લઈ શાસન પ્રભાવના કરે.
- (૭) વ્રત (સિદ્ધ) : પ્રસિદ્ધ વ્રત જેવા કે બ્રહ્મચર્ય, રાત્રિભોજન ત્યાગ, લીલોતરી ત્યાગ અને સચેત પાણી ત્યાગ આ ચાર સ્કંધ (નિયમ) અંગિકાર કરી, પ્રભાવના કરે, જિનશાસનની ઉન્નતિ માટે અનેક સિદ્ધિઓના જાણકાર હોય.
- (૮) કવિ : શાસ્ત્રાનુસાર કવિતા કરી પ્રભાવના કરે.

સાતમે બોલે-ભૂષણ પાંચ

ભૂષણ : જે કાર્યોથી જિનશાસનની શોભા વિશેષ રૂપથી વધે, તેને ભૂષણ કહેવાય છે.

- (૧) કુશળતા - જૈનશાસનના કામ કરવામાં હોથિયાર, કુશળ, નિપુણ હોય,
- (૨) પ્રભાવક - જિનશાસનની પ્રભાવના કરે અને જિનશાસનની ખ્યાતિ વધારે.
- (૩) તીર્થસેવા - ઉત્તમ ગુણોથી યુક્ત સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ તીર્થની સેવા અર્થાત્ સંસર્ગ કરે.
- (૪) સ્થિરતા - પોતે સમ્યક્ત્વમાં દૃઢ રહીને, બીજાને પણ સ્થિર કરે.
- (૫) ભક્તિ - સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓનો યથોચિત્ આદર સત્કાર તેમ જ ભક્તિ કરે.

આઠમે બોલે-લક્ષણ પાંચ

લક્ષણ - સમ્યક્ત્વીમાં જે ગુણ અવશ્ય જોવા મળે છે, તેને લક્ષણ કહે છે.

- (૧) સમ : અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ઉદય થવા ન દે.
- (૨) સંવેગ : વૈરાગ્ય ભાવ રાખવો. જેમ કે આ સંસાર અસાર છે. મોક્ષસુખની અભિલાષા રાખવી. ધર્મ આરાધવો.
- (૩) નિર્વેદ : મોહમય જગતથી અલગ થઈ, વૈરાગ્ય ભાવથી દીક્ષા લઈ, કર્મ શત્રુઓને જીતી, સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા કરવી.
- (૪) અનુકંપા : દુઃખી જીવોને જોઈ દયા, કરૂણા લાવે. દુઃખી જીવોને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરવો.
- (૫) આસ્થા : જિનવાણી, આગમ, શાસ્ત્રો પર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખે.

નવમે બોલે-યતના છ

યતના-સમ્યક્ત્વની સુરક્ષા માટે જે-જે વાતોની સાવધાની રાખવામાં આવે છે, તેને યતના કહે છે.

- (૧) વંદના : મિથ્યાત્વીને હાથ જોડીને, મસ્તક નમાવી વગેરે રૂપે વંદના કરવી નહિ.
- (૨) નમસ્કાર : મિથ્યાત્વીને જોઈને મનમાં પ્રસન્ન થવું તથા વચનથી ગુણ સ્તુતિરૂપ નમસ્કાર કરવા નહિ.
- (૩) આલાપ : બોલાવ્યા વિના સ્નેહપૂર્વક વાર્તારૂપ આલાપ કરવો નહિ.
- (૪) સંલાપ : સુખ-દુઃખ તેમ જ ગુણ-દોષની પૂછવારૂપ સંલાપ કરવો નહિ.

- (૫) દાન-મિથ્યાત્વીનું સન્માન થશે, એવું વિચારીને તેને ઈષ્ટ સ્થાન વગેરે આપવું નહિ.
- (૬) અનુપ્રદાન-ઉપર્યુક્ત પ્રકારના દાન વારંવાર દેવા નહીં.

દસમે બોલે-આગાર છ

આગાર : પ્રતિજ્ઞામાં રાખેલી છૂટ. સમ્યક્ત્વની જતનાઓની પ્રતિજ્ઞા કરતી વખતે જે છૂટ રાખવામાં આવે છે, તેને અહીં આગાર કહ્યો છે.

- (૧) રાજ્યાભિયોગ : રાજાના દબાણથી, દેશનિકાલના ભયથી અન્ય મતના દેવ, ગુરુ કે ધર્મ સાથે વંદન આદિ વ્યવહાર કરવો પડે.
- (૨) કુટુંબ ગણાભિયોગ : નાત, જ્ઞાતિજનો, પંચ પ્રમુખોના ઉપકાર આદિને કારણે.
- (૩) બળાભિયોગ : શક્તિ કે સત્તાથી બળવંતના ભયથી.
- (૪) દેવાભિયોગ : દેવતાના ઉપસર્ગ, ભય આદિથી.
- (૫) ગુરુનિગ્રહ : માતાપિતા, વિદ્યા ગુરુ કે શિલ્પાચાર્ય આ ઉપકારીજનોના કહેવાથી.
- (૬) વૃત્તિકાન્તાર : આજીવિકાને માટે અન્યમતિના ધર્મસ્થાનમાં નોકરી આદિ કરવો પડે કે તેના વ્યવહાર કરવો પડે.

ઉપરના કારણે અન્યતીર્થોને વંદના આદિ કરવી પડે તો સમ્યક્ત્વમાં દોષ લાગતો નથી.

અગિયારમે બોલે-ભાવના છ

ભાવના - જેના ભાવવાથી સમકિત પ્રત્યે અનુરાગ વધે છે.

- (૧) મૂળ : ચારિત્ર : ધર્મરૂપી વૃક્ષ માટે સમકિતરૂપી મૂળ.
- (૨) દ્વાર : ચારિત્ર : ધર્મરૂપી નગર માટે સમકિતરૂપી દરવાજો.
- (૩) પાયો (પીઠિકા) : ચારિત્ર ધર્મરૂપી મહેલ માટે સમકિતરૂપી પાયો.
- (૪) આધાર - ભૂમિ : ધર્મરૂપી પ્રાણીઓ માટે સમકિત રૂપી ભોજન (થાળ).
- (૫) ભોજન : ધર્મરૂપી મનોજ્ઞ રસ માટે સમકિતરૂપી થાળ.
- (૬) નિધાન : ચારિત્ર : ધર્મરૂપી આભૂષણ માટે સમકિતરૂપી નિધાન (પેટી).

બારમે બોલે-ભાવના છ

સ્થાન : જે મૌલિક સિદ્ધાંતો પર આસ્થા કરવાથી સમ્યક્ત્વ સ્થિર રહે છે, તેને સ્થાન કહેવાય છે.

- (૧) જીવ છે : જીવ ચૈતન્ય લક્ષણયુક્ત, અસંખ્યાત પ્રદેશ, અમૂર્ત છે.
- (૨) જીવ નિત્ય છે: જીવ દ્રવ્ય અનાદિ અનંત છે. શરીરની ઉત્પત્તિથી જીવની ઉત્પત્તિ નથી અને તેના વિનાશે જીવનો નાશ પણ નથી.
- (૩) જીવ કર્તા છે: જીવ આઠ કર્મનો કર્તા (કરવાવાળો) છે, ઇશ્વર જીવને કર્મ કરાવે છે અને જીવ કર્મ કરવા છતાં કર્મથી નિર્લેપ છે તે અસત્ય માન્યતા અન્યદર્શનીની છે.
- (૪) જીવ વિનાશક : જીવ આઠ કર્મોનો વિનાશક છે. જીવ સુખ-દુઃખનો કર્તા અને ભોક્તા છે.
- (૫) જીવનો મોક્ષ છે : ભવ્ય જીવ આઠે કર્મ ક્ષય કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.
- (૬) મોક્ષનો ઉપાય પણ છે : ભવ્ય જીવ સમ્યગ્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યક્ ચારિત્ર અને સમ્યગ્ તપની આરાધના કરે એ મોક્ષનો ઉપાય છે. અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ, અવ્રત કે બાલતપ એ મોક્ષના ઉપાય નથી.

(૨) તીર્થંકર પદ પ્રાપ્તિના ૨૦ બોલ

(જ્ઞાતાધર્મકથા સૂત્રના ૮મા અધ્યયનના આધારે)

- (૧) શ્રી અરિહંત ભગવાનના ગુણકીર્તન કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ રસ આવે તો તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધે.
- (૨) શ્રી સિદ્ધ ભગવાનના ગુણકીર્તન કરવાથી.
- (૩) નિર્ગ્રંથ પ્રવચન રૂપ દ્વાદશાંગીના ગુણકીર્તન કરવાથી.
- (૪) ગુણવંત ગુરુના ગુણકીર્તન કરવાથી,
- (૫) સ્થવિર (વય - ૬૦ વર્ષની વયવાળા, શ્રુત ઠાણાંગ, સમવાયાંગના ધારક, પર્યાય-૨૦ વર્ષની દીક્ષા પર્યાયવાળા) વડીલ મુનિના ગુણકીર્તન કરવાથી.
- (૬) બહુશ્રુત (વિશિષ્ટ જ્ઞાની)ના ગુણકીર્તન કરવાથી.
- (૭) તપસ્વીના ગુણકીર્તન કરવાથી.
- (૮) ભણેલા જ્ઞાનમાં ઉપયોગ મૂકવાથી.
- (૯) સમકિત નિર્મળ પાળવાથી.
- (૧૦) રત્નાધિકોનો વિનય કરવાથી, (૭-૧૦-૧૩૪ પ્રકારનો).
- (૧૧) ભાવપૂર્વક ઉભયકાળ આવશ્યક - પ્રતિક્રમણ કરવાથી.
- (૧૨) લીધેલ વ્રત-પચ્ચક્ષ્માણ (મૂળગુણ, ઉત્તરગુણ) નિરતિચાર પાળવાથી.
- (૧૩) એક ક્ષણ કે લવ પ્રમાણ કાળમાં પણ સંવેગભાવ અને શુભ ધ્યાન (ધર્મ અને શુકલ) ધ્યાવવાથી.
- (૧૪) બાર પ્રકારના તપથી નિર્જરા કરવાથી.
- (૧૫) ત્યાગવૃત્તિ રાખવાથી.
- (૧૬) આચાર્યાદિની ૧૦ પ્રકારે વૈયાવચ્ચ* કરવાથી.
- (૧૭) ગુરુ આદિને સમાધિ (સેવા, શોભા) દેવાથી અથવા પોતે સમાધિમાં રહેવાથી.
- (૧૮) નવું નવું અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાન ભણવાથી.
- (૧૯) સૂત્ર સિદ્ધાંતની ભક્તિ (સેવા) કરવાથી.

* નોટ : આચાર્યાદિ ૧૦ની વૈયાવચ્ચ નીચે પ્રકારે કરાય છે. (૧) ભક્ત, (૨) પાન, (૩) આસનદાન, (૪) ઉપકરણ સંપાદન, (૫) પાદ પ્રમાર્જન, (૬) વસ્ત્ર, (૭) ભેષજ, (૮) માર્ગમાં મદદ કરવી, (૯) દુષ્ટ ચોર આદિથી રક્ષા કરવી, (૧૦) ગામાદિમાં પ્રવેશ કરતી વખતે પાત્ર (દંડ) આદિ ગ્રહણ કરવા. ૧૧-૧૨-૧૩ ઉચ્ચાર, પાસવાણ, શ્લેષમ માત્ર, સમર્પણ કરવું વગેરે.

(૨૦) પ્રવચનની પ્રભાવના કરવાથી (ધર્મનો પ્રચાર કરવાથી).

ઉપર્યુક્ત વીસ બોલોની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના કરવાથી તીર્થંકર નામ કર્મનો બંધ થાય છે. આ બંધના ઉદયવાળા મહાપુરુષ તીર્થંકર બની, મોક્ષમાર્ગની પ્રરૂપણા કરે છે અને ભવ્ય જીવોનું કલ્યાણ કરે છે.

(૩) પુણ્યવાનને પ્રાપ્ત ઉત્તમ સામગ્રી

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (અધ્યયન-૩, ૧૭, ૧૮)માં પુણ્યવાન જીવોને પ્રાપ્ત થવાવાળી દસ પ્રકારની ઉત્તમ સામગ્રી વર્ણન કર્યું છે. જે જીવ ધર્મસાધના કરીને દેવલોકમાં જાય છે, તે દેવલોકના સુખ તો ભોગવે જ છે, પરંતુ ત્યાંનું આયુ પૂર્ણ કરીને મનુષ્યભવમાં આવે છે, તેને પુણ્યના ફળસ્વરૂપ ઉત્તમ સામગ્રી પ્રાપ્ત થાય છે, તે આ પ્રકારે છે -

- (૧) ક્ષેત્ર - ગ્રામ, જમીન વગેરે ઉત્તમ સ્થાન, (૨) વાસ્તુ - રહેવાનું ભવન, (૩) ચાંદી - સોના વગેરે ઉત્તમ ધાતુઓ, (૪) પશુ - ગાય, ભેંસ, ઘોડા વગેરે અને નોકર - ચાકર. આ ચાર સ્કન્ધો (સમૂહો)થી ભરપૂર કુળમાં ઉત્પન્ન થવાનો યોગ મળે છે.
- (૨) સારા મિત્રોનો યોગ મળે.
- (૩) સારા સગાં - સંબંધીઓનો યોગ મળે.
- (૪) ઉચ્ચગોત્ર - આદરણીય તેમ જ સારું ખાનદાન મળે.
- (૫) કાન્તિવાન શરીર મળે.
- (૬) આરોગ્ય સારું મળે.
- (૭) તીવ્ર તેમ જ વિમલ બુદ્ધિ મળે.
- (૮) વિનયવાન - વિનીત બધાને પ્રિય લાગે.
- (૯) યશસ્વી - (જેની પ્રશંસા) થાય.
- (૧૦) બળવાન - (શક્તિશાળી) થાય.

૩. કથા વિભાગ

(૧) ભગવાન ઋષભદેવ

કાળ સ્વરૂપ - વર્તમાન અવસર્પિણી કાળનો ત્રીજો આરો સુખમ-દુઃખમના ત્રણ ભાગમાંથી બે ભાગ વીતી જવા પર વાર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શના બધા પુદ્ગલોની ઉત્તમતામાં ન્યૂનતા આવી જાય છે. આ ઉતરતા આરામાં મનુષ્યનું દેહમાન ૫૦૦ ધનુષ તથા એક કોડ પૂર્વનું આયુષ્ય હોય છે. શરીરમાં દૃઢના સ્થાન પર ૩૨ પાંસળીઓ હોય છે. કાળ સ્વભાવથી કલ્પવૃક્ષ દ્વારા આવશ્યકતાની પૂર્તિ પૂરી થતી નથી એટલે યુગલિકોમાં પરસ્પર ઝઘડા થવા લાગે છે. આથી વ્યવસ્થા બનાવી રાખવા માટે ૧૫ કુલકરોની ઉત્પત્તિ થાય છે. પહેલાથી ત્રીજા આરાની ભૂમિ અકર્મભૂમિ કહેવાય છે, ત્યારે મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ જોડકાથી થાય છે તથા જોડકાથી જ રહે છે, આથી યુગલિક કહેવાય છે.

ઋષભદેવનો જન્મ તેમ જ બાલ્યકાળ - ત્રીજા આરાના અંતિમ ભાગમાં અંતિમ કુલકર શ્રી નાભિરાજા હતા. તેમની પત્નીનું નામ મરુદેવી હતું. રાણી મરુદેવીએ ત્રીજા આરાના ૮૪ લાખ પૂર્વથી કંઈક અધિક સમય બાકી રહ્યા, ત્યારે ૧૪ મહાસ્વપ્ન જોયા. ઈન્દ્રએ આવીને સ્વપ્નનો અર્થ કહ્યો કે આ બાળક ચૌદ રાજલોકનો સ્વામી થશે. ચૈત્ર વદ અષ્ટમીના માતા મરુદેવીએ એક યુગલને જન્મ આપ્યો. ઈન્દ્ર, દેવતાઓ દ્વારા જન્મ-ઉત્સવ મનાવવામાં આવ્યો. બાળકની છાતી પર વૃષભનું ચિન્હ હતું તથા માતાએ ચૌદ મહાસ્વપ્નોમાં સર્વપ્રથમ સ્વપ્ન વૃષભ જોયું, માટે માતા - પિતાએ પુત્રનું નામ ઋષભ તથા સાથે જન્મેલી કન્યાનું નામ સુમંગલા રાખ્યું. પાંચ ધાત્રી અપ્સરાઓની સેવામાં બાળક ઋષભ આનંદપૂર્વક વધવા લાગ્યા.

ઋષભદેવનું શરીર જન્મથી જ (૧) સ્વેદ (પસીનો) મલ રોગથી રહિત સુંદરાકાર સુવર્ણ કમળ સમાન સુશોભિત, (૨) રક્ત અને માંસ ગાયના દૂધથી પણ ઉજ્જવળ તેમ જ સુગંધયુક્ત (૩) આહાર - નિહાર ચર્મચક્ષુથી અગોચર (૪) શ્વાસોચ્છ્વાસ પદ્મ કમળથી વધારે સુગંધિત - આ ચાર અતિશયોથી યુક્ત હતું.

વિવાહ - તે સમયે વિવાહ પદ્ધતિ નહોતી. સૌધમન્દ્રએ ભગવાનને વિવાહ યોગ્ય જાણીને, વિવાહ સંબંધી નીતિ પ્રચલિત કરવાનું નિવેદન કર્યું. શ્રી નાભિરાજા તેમ

જ દેવરાજ ઈન્દ્રના કહેવાથી ઋષભદેવના વિવાહ સુમંગલા તેમ જ સુનંદા નામની કન્યાઓ સાથે થયો, તે આ યુગના પ્રથમ વિવાહ હતા, ત્યારથી ભરતક્ષેત્રમાં વિવાહ વિધિ પ્રારંભ થઈ.

ભરત, બાહુબલી તથા બ્રાહ્મી, સુંદરીનો જન્મ - સુમંગલાથી પરમ પ્રતાપી પુત્ર ભરત તથા પુત્રી બ્રાહ્મી થઈ. ભરત આ વર્તમાન અવસર્પિણી કાળના પ્રથમ ચક્રવર્તી થયા. બીજી પત્ની - સુનંદાથી મહાન શૂરવીર બાહુબલી તેમ જ પુત્રી સુંદરી થઈ. તે પછી સુમંગલાએ અનુક્રમે ૪૯ યુગલો પુત્રો (૯૮ પુત્રો)ને જન્મ આપ્યો. આ પ્રકારે ભગવાન ઋષભદેવના ભરત-બાહુબલી સહિત ૧૦૦ પુત્ર તથા બ્રાહ્મી-સુંદરી ૨ પુત્રીઓ હતી. જે પ્રકારે અનેક શાખાઓથી વૃક્ષ સુશોભિત થાય છે, તેવી રીતે પુત્ર - પુત્રીથી ઋષભદેવ સુશોભિત હતા.

કર્મભૂમિનો પ્રારંભ તેમ જ રાજ્ય સ્થાપના - જેવી રીતે પ્રાતઃકાળ દીપકનો પ્રકાશ ઓછો થઈ જાય છે, તેવી રીતે અકર્મભૂમિ વીતી જવા પર અને કર્મભૂમિના ઉદયથી કલ્પવૃક્ષોનો પ્રભાવ ક્ષીણ થવા લાગ્યો. પ્રકૃતિનો વૈભવ ઓછો થવા લાગ્યો. કલ્પવૃક્ષોના ઉપયોગ કરવાવાળી જનસંખ્યાની વૃદ્ધિ થઈ રહી હતી તથા વૃક્ષ, ફળ ઓછા થતા હતા. શીત પ્રકૃતિવાળા યુગલિકોમાં કષાય ભાવના તેમ જ સંગ્રહ પ્રવૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ ગઈ હતી. હવે સુવ્યવસ્થા તેમ જ શાંતિ માટે સત્તાધારી શાસકની આવશ્યકતા હતી. આ પરિસ્થિતિમાં નાભિરાજાએ લોક નેતૃત્વનો ભાર ઋષભદેવને સોંપ્યો. સ્વર્ગાધિપતિ શકેન્દ્રએ ઋષભદેવનો રાજ્યાભિષેક કર્યો; ઋષભદેવે જનતાનું નેતૃત્વ ખૂબ કુશળતાથી કર્યું. માનવજાતિ પ્રત્યે તેમના મનમાં ખૂબ કરૂણા હતી.

આપણા જીવન ઉપયોગી સાધનોનો તેમ જ સંરક્ષણનો ક્રિયાત્મક ઉપદેશ આપ્યો. વૃક્ષ સીંચવા તથા નવા વૃક્ષ લગાવવાની વિધિ, અન્ન ઉત્પાદનની, અન્ન પકાવવાની, ઉપભોગની, વ્યાપારની, વાસણ બનાવવાની, વસ્ત્ર બનાવવાની, રોગ ચિકિત્સા તથા સંતાન પાલાણ પોષણ વગેરેની બધી પદ્ધતિઓ બતાડી. ગામ કેવી રીતે વસાવવું? નગરોનું નિર્માણ કેવી રીતે કરવું? મકાન કેવી રીતે બનાવવા? એ બધી વાતો જનતાને શીખવાડી. રાજા ઋષભદેવના નેતૃત્વમાં પહેલી નગરી વિનીતા બનાવવામાં આવી જે આગળ અયોધ્યાના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ. ઋષભદેવ આ યુગના પ્રથમ શિક્ષા શાસ્ત્રી તેમ જ આદિ પુરુષ હતા, આથી તેઓ આદિદેવ, આદિનાથ, આદેશ્વર વગેરે નામથી પ્રસિદ્ધ હતા.

આપે સામ, દામ, દંડ, ભેદ એવા ચાર ઉપાયથી રાષ્ટ્રીય વ્યવસ્થા કાયમ કરી. ઋષભદેવે મનુષ્યોને અસહાય તેમ જ પ્રકૃતિ પર નિર્ભર રહેવાને બદલે પુરુષાર્થનો પાઠ ભણાવ્યો. આપે સ્ત્રીઓને ૬૪ તેમ જ પુરુષોને ૭૨ કળાઓ ભિન્ન-ભિન્ન રૂપમાં શીખવાડી, પોતાના જયેષ્ઠ પુત્ર ભરત તેમ જ બાહુબલીને ૭૨ કળાઓનો બોધ આપ્યો. બ્રાહ્મીને ૧૮ પ્રકારની લિપિ અને સુંદરીને ગણિત, તોલ, અક્ષર જ્ઞાન, વ્યાકરણ, છંદ, કાવ્ય આદિનું જ્ઞાન આપ્યું.

ઋષભદેવે કર્મના આધાર પર વર્ણોની વ્યવસ્થા કરી - (૧) ક્ષત્રિય, (૨) વૈશ્ય, (૩) શુદ્ર. જે લોકો શૂરવીર હતા, શસ્ત્રો ચલાવવામાં પારંગત હતા, સંકટકાળમાં પ્રજાની રક્ષા કરી શકે તેમ હતા, તેને ક્ષત્રિય પદ આપ્યું. જે વ્યાપાર, વ્યવસાય અને કૃષિ, પશુપાલનમાં નિપુણ હતા, તેને વૈશ્ય પદ આપ્યું. જેને સેવાના કાર્યો સોંપ્યા શૂદ્ર કહેવાયા. ચોથા બ્રાહ્મણ વર્ગની સ્થાપના ભરત ચક્રવર્તીએ કરી. જે લોકો પ્રજાને શિક્ષા આપતા, સમય - સમય પર સન્માર્ગ પર ચાલવાનો ઉપદેશ આપતા તે બ્રાહ્મણ કહેવાયા.

જો કે ઉપરોક્ત બધા કાર્ય સાવધ હતા પરંતુ, શ્રી ઋષભે કર્મોના ઉદય પ્રમાણે પોતાના ઉત્તરદાયિત્વ પૂરું. જનકલ્યાણની ભાવનાથી કર્યું.

વૈરાગ્ય તેમ જ વર્ષાદાન - ઋષભદેવનું હૃદય શરૂઆતથી જ વૈરાગ્યથી પરિપૂર્ણ હતું, પરંતુ તેઓ જન-કલ્યાણની ભાવનાથી સંસારમાં રહ્યા હતા. પ્રભુના વૈરાગ્ય ભાવને જાણીને નવ લોકાન્તિક દેવ પ્રભુની પાસે ઉપસ્થિત થયા અને જીતાચારનું પાલન કરતા નિવેદન કર્યું - “હે પ્રભુ ! ભરતક્ષેત્રમાં મોક્ષમાર્ગ રૂપી ધર્મતીર્થનું પ્રવર્તન કરો. ભવ્ય જીવો પર ઉપકાર કરો. આપે લોક વ્યવસ્થા કરી, જનતાનો ઐહિક ઉપકાર કર્યો અને નીતિ પ્રચલિત કરી. હવે તીર્થ ચલાવીને પરમ સુખનો માર્ગ ખોલો.”

સંસારથી વિરક્ત બની ઋષભદેવે પોતાના સામનો, ભરત આદિ પુત્રોને બોલાવી ત્યાગની ભાવના વ્યક્ત કરી. હવે હું રાજ્ય અને પરિવારનો ત્યાગ કરી, નિર્ગ્રંથ બનવા ઈચ્છું છું. જેમાં જન્મ-મરણનું અનાદિકાળનું દૂર કરીને દુઃખ શાન્થત અને અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત થશે. માનવજાતિને વ્યવસ્થિત કરી. વ્યવસ્થાને સુચારુ રૂપથી ચલાવવા માટે ઋષભદેવજીએ ભરતને રાજ્યનો ભાર સોંપીને, તેનો રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો. બાહુબલી આદિ ૯૯ પુત્રોની યોગ્યતાનુસાર પૃથક્-પૃથક્ દેશોના રાજ્ય આપ્યા. તેના

પછી સાંવત્સરિક (વાર્ષિક) દાન દેવાનું પ્રારંભ કર્યું. વર્ષદાનમાં ઘોષણા કરી કે જેને જે વસ્તુ જોઈએ તેને તે દાનમાં આપવામાં આવશે. ઈન્દ્રના આદેશથી મૃંભક દેવોએ દ્રવ્ય જમા કર્યું. રોજ સવારથી ભોજન સમય સુધી શ્રી ઋષભદેવ એક કરોડ આઠ લાખ સૌનેયાના દાન કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ એક વર્ષમાં કુલ ત્રણ અરબ અઠ્યાસી કરોડ અને એંશી (૮૦) લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓનું દાન આપ્યું

દીક્ષા - ચૈત્ર વદ આઠમનો દિવસ હતો. વર્ષાદાનને એક વર્ષ પૂર્ણ થઈ ગયું હતું. શકેન્દ્ર દ્વારા પ્રભુનો દીક્ષાભિષેક કરવામાં આવ્યો. સુદર્શના શિબિકા પર પ્રભુ આરુઢ થયા. દેવતાઓ અને મનુષ્યોએ શિબિકા ઉપાડી, જય - જયકાર અને મંગલ ગીતના ઉદ્ઘોષ થવા લાગ્યા. ભગવાન, સિદ્ધાર્થ નામના ઉદ્યાનમાં અશોકવૃક્ષની નીચે શિબિકાથી ઉતર્યા. ભગવાને પોતાના વસ્ત્ર અને આભૂષણ ઉતાર્યા. દેવતાઓ અને મનુષ્યોના મોટા સમુદાય વચ્ચે પ્રભુએ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો. પ્રભુના કેશોને શકેન્દ્રએ પોતાના વસ્ત્રમાં ગ્રહણ કર્યા. ઈન્દ્રએ પ્રભુના ખભે દેવદૂધ્ય રાખ્યું.

છટ્ટના તપ સાથે શ્રી નાભિનંદને સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરી, સર્વ પાપના ત્યાગ રૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષા ગ્રહણ કરતા જ નૈરયિક જીવોને ક્ષણભર માટે શાંતિનો અનુભવ થયો તથા પ્રભુ આદિનાથને મન:પર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પ્રભુ સાથે ચાર હજાર રાજાએ પણ દીક્ષા લીધી. ભરત - બાહુબલી સહિત સમસ્ત પરિવાર તેમ જ નગરજને પ્રભુને નમસ્કાર કરીને, શોક સંતાપ કરતા, ખૂબ મુકેલીથી પાછા ફર્યા. ઈન્દ્ર અને અન્ય દેવી-દેવતા પણ પોત-પોતાના સ્થાન પર ચાલ્યા ગયા.

સાધુઓનું પતન અને તાપસ પરંપરા - ઋષભદેવ આ અવસર્પિણી કાળના પ્રથમ મહામુનિ હતા. તેમણે દીક્ષા લેતા જ મૌનવ્રત ધારણ કરી, કચ્છ, મહાકચ્છ મુનિઓની સાથે વિહાર કર્યો. તે સમયે લોકો ભિક્ષાદાન તેમ જ ભિક્ષાવૃત્તિના જાણકાર ન હતા. આથી આહાર મળતો નહોતો અને કેટલાક દિવસો વીતી ગયા. ક્ષુધા આદિ પરિષ્કોથી દુ:ખી થઈ અને તત્ત્વજ્ઞાનથી અનભિજ્ઞ સાધુ એક સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા-આપણાથી આ દુ:ખ સહન થતું નથી, ભગવાન બોલતા નથી. આપણે શું કરીએ? કેવી રીતે સાધુ ધર્મનું પાલન કરીએ? છેવટે ભૂખ, તરસ, ગરમી, સર્દીથી ગભરાઈને જંગલમાં ઝૂંપડી બનાવીને રહેવા લાગ્યા. કંદમૂળ, વનફળ ખાઈને ગુજરાન કરવા લાગ્યા. વલ્કલથી શરીરને ઢાંકવા લાગ્યા. ભારતવર્ષમાં વિભિન્ન ધર્મોનો ઈતિહાસ અહીંથી પ્રારંભ થયો

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ ભાગ-૪ • • • • • 93

અને કંદમૂળ આદિનો આહાર કરવાવાળા તાપસોની પરંપરા ચાલી. ૩૬૩ મત શરૂ થયા.

ભગવાનના પારણા - દાનાન્તરાય કર્મના ઉદયથી તેમ જ ગૃહસ્થોને આહાર વહોરાવવાની વિધિનું જ્ઞાન ન હોવાને કારણે ભગવાન ઋષભદેવે બાર મહિના સુધી નિરંતર નિરાહાર તેમ જ મૌન રહીને સંયમ-સાધના કરી. ભયંકરમાં ભયંકર કષ્ટને પ્રસન્નચિત્તથી સમભાવપૂર્વક સહન કર્યાં. વિચરતા - વિચરતા પ્રભુ હસ્તિનાપુર પધાર્યાં. ત્યાં બાહુબલીના પૌત્ર તથા સોમપ્રભ રાજાના પુત્ર શ્રેયાંસ નામક રાજકુમાર હતા. પ્રભુના આગમનના સમાચાર જાણી તે પ્રભુ સન્મુખ હર્ષોલ્લાસ સાથે ઉપસ્થિત થયા તથા વંદન-નમસ્કાર કરી અપલક દૃષ્ટિથી પ્રભુના શ્રીમુખને નિહાળવા લાગ્યા. તે સમયે પ્રભુ શ્રેયાંસકુમારના આંગણમાં પધારી ચૂક્યા હતા. તેમને વિચાર આવ્યો કે આવા મહાપુરુષને મેં પહેલાં ક્યાંક જોયા છે. આ પ્રકારે વિચાર કરતા - કરતા તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. જાતિસ્મરણ જ્ઞાન દ્વારા નિર્દોષ ભિક્ષા વિધિને જાણી, ત્યારે કોઈએ આવીને ઈશ્વરસના ઘડા ભેંટ આપ્યા. શ્રેયાંસકુમારે કલ્પનીય રસ ગ્રહણ કરવાની પ્રાર્થના કરી. પ્રભુએ બંને હાથને પાત્ર બનાવી આગળ કર્યાં. આ કાળના આદિ શ્રમણ શ્રી ઋષભદેવે છટ્ટના તપ સાથે ચૈત્ર વદ આઠમના દીક્ષા લીધી હતી, તેનું પારણું એક વર્ષ પછી વૈશાખ સુદ ત્રીજના શ્રેયાંસકુમારના હાથથી થયું, જેને અક્ષય તૃતીયાના રૂપમાં ત્યાગ તપના રૂપમાં આજે પણ મનાવવાના આવે છે. ભગવાનના પારણાથી દેવો તેમ જ દાનવોમાં પ્રસન્નતા છવાઈ ગઈ. આકાશમાં દેવદુંદુભિ વાગવા લાગી. દેવગણ ‘અહોદાનમ્ અહોદાનમ્’નો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા. રત્નોની વૃષ્ટિ, પાંચ વર્ણના ઉત્તમ પુષ્પોની વૃષ્ટિ, ગન્ધોદકની વૃષ્ટિ અને વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ થઈ. આ પ્રકારે પાંચ દિવ્ય પ્રકટ થયા, ત્યારપછી શ્રેયાંસકુમારે બધા રાજા, નગરવાસી, કચ્છ, મહાકચ્છ આદિ બધા તાપસોને ભિક્ષાવિધિનું જ્ઞાન આપ્યું.

ભગવાનને કેવળજ્ઞાન તથા તીર્થનું પ્રવર્તન - ભગવાન ઋષભદેવે હજાર વર્ષ સુધી મૌનપૂર્વક વિવિધ પ્રકારના તપ કરતા વિચરતા હતા. પ્રભુ વિચરણ કરતા, વિનીતા નગરીના, પુરિમતાલ નામના ઉપનગરના, શંકટમુખ ઉદ્યાનમાં, વટવૃક્ષની નીચે ધ્યાનરથ થયા. ધ્યાનની ધારા વધતી ગઈ. ધર્મધ્યાનથી શુકલધ્યાન તરફ વધતા વધતા ચાર ઘનઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરી, કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કર્યું. પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા જ દેવ-ઈન્દ્રાદિ કેવળજ્ઞાન મહોત્સવ મનાવવા ઉપસ્થિત થયા

અને સમવસરણની રચના કરી. ભરતેશ્વરને પ્રભુના કેવળજ્ઞાન - કેવળદર્શનના શુભ સમાચાર મળ્યા સાથે આયુધશાળામાં સુદર્શન ચક્ર ઉત્પન્ન થવાનો સંદેશ મળ્યો. તેમણે લૌકિક, ભૌતિકતાને મહત્ત્વ ન દેતા, અલૌકિક આધ્યાત્મિક ઋધ્ધિને મહત્ત્વ આપ્યું તથા દાદી મરુદેવી પાસે પહોંચ્યા. પ્રભુદર્શનની તૈયારી થવા લાગી. માતા મરુદેવી હાથી પર સવાર થયા. માતા સમવસરણની રચના જોઈ મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયા. પ્રભુના પરમ શાંત શ્રીમુખ પર તેમની દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ ગઈ. માતાની વિચારધારા વેગવતી બની ગઈ. ઋષભ તો વીતરાગ થઈ ગયા અને વીતરાગતા પરમ સુખ દેવાવાળી છે. બીજા પર મોહિત થવું દુઃખદાયક છે. આ પ્રકારના વિચારોથી કર્મ ખપવા લાગ્યા. તે સમયે તેઓ હાથી પર આરૂઢ માતા - ક્ષપક શ્રેણી પર આરૂઢ થતા, કેવળજ્ઞાન - કેવળદર્શને પ્રાપ્ત કરી, મોક્ષે પધાર્યા. ભરત મહારાજને દાદીના વિયોગનો શોક થયો. તે તત્કાળ હાથી પરથી ઉતર્યા, રાજચિહ્નનો ત્યાગ કરી, સમવસરણમાં ગયા, ત્યાં પ્રભુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના થઈ. પ્રથમ ગણધર, ચક્રવર્તી ભરતના પુત્ર ઋષભસેન થયા. બધામાં પ્રમુખ આર્યાઓ (સાધ્વી) બ્રાહ્મી - સુંદરી થઈ.

ભગવાન ઋષભદેવના ૮૪ ગણધર, ૮૪૦૦૦ સાધુ, બ્રાહ્મી - સુંદરી વગેરે ૩,૦૦,૦૦૦ સાધ્વીઓ, શ્રેયાંસ વગેરે ૩,૦૫,૦૦૦ શ્રાવક, સુભદ્રા વગેરે ૫,૫૪,૦૦૦ શ્રાવિકાઓ થઈ.

મોક્ષ - પ્રભુએ ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપ્યો. મોક્ષાભિલાષી અનેક મનુષ્યોએ દિક્ષા ગ્રહણ કરી તથા અનેકે શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. ભગવાન વિચરણ કરતા અષ્ટાપદ પર્વત પધાર્યા. પદ્મમાસનમાં ચૌદ ભત્ત (અર્થાત્ ૬ દિવસના ઉપવાસ)ની તપસ્યા સાથે, દસ હજાર સાધુઓ સાથે પોષ વદ તેરસના મોક્ષે પધાર્યા.

પ્રભુ ૨૦ લાખ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામાં રહ્યા. ૬૩ લાખ પૂર્વ રાજ્ય સંભાળ્યું. આ પ્રકારે ૮૩ લાખ પૂર્વ સુધી ગૃહસ્થ અવસ્થામાં રહ્યા. એક હજાર વર્ષ સુધી છદ્મમાવસ્થામાં રહ્યા. એક હજાર વર્ષ ઓછા એક લાખ પૂર્વ સુધી કેવળજ્ઞાની તીર્થંકર રહ્યા. કુલ સંયમી જીવન એક લાખ પૂર્વનું હતું. કુલ આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વ હતું. જ્યારે ત્રીજા આરાના ૩ વર્ષ અને ૮ મહિના અને ૧૫ દિવસ બાકી હતા ત્યારે મોક્ષે પધાર્યા.

ભગવાન ઋષભદેવ જૈનધર્મના જ નહીં, વિશ્વના વિભૂતિ હતા. વૈદિક ધર્મમાં પણ ઋષભદેવનો અવતાર માનવામાં આવ્યો છે. ભગવાન ઋષભદેવને શ્રીમદ્ ભાગવત જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ ભાગ-૪ • • • • • 95

ગીતા (૫/૪/૧૪)માં સાક્ષાત્ ઈશ્વર કહ્યા છે. ઋગ્વેદ, વિષ્ણુ પુરાણ, અગ્નિ પુરાણ, ભાગવત આદિ વૈદિક સાહિત્યમાં પણ તેમના ગુણ-કીર્તન, આદર સાથે કરવામાં આવે છે.

(૨) અર્જુનમાળી - કૂરતાનો દૈત્ય કરુણાનો દેવતા

રાજગૃહી નગરીમાં અર્જુન નામનો માળી રહેતો હતો. રાજગૃહી નગરીની બહાર અર્જુનમાળીનો એક વિશાળ બગીચો હતો. તે બગીચામાં અનેક પ્રકારના વૃક્ષો, વેલાઓ અને ફૂલોના છોડ વાવેલા હતા.

તે બગીચામાં તેના કુળદેવતા મુદ્ગરપાણી નામના યક્ષનું એક યક્ષાયતન (મંદિર) હતું, જે અર્જુનમાળીની પેઢીઓ અને કુળ સાથે સંકળાયેલું હતું. તે યક્ષાયતન ઘણું જ જૂનું, દિવ્ય અને શોભનીય હતું. તેમાં મુદ્ગરપાણી યક્ષની એક મૂર્તિ હતી. તે પ્રતિમાના હાથમાં એક હજાર પળ પરિમાણ ભારવાળું એક લોખંડનું મુદ્ગર હતું.

તે અર્જુનમાળી બચપણથી જ મુદ્ગરપાણી યક્ષનો ભક્ત હતો. તે દરરોજ સવારે વહેલો ઉઠીને પત્ની બંધુમતી સાથે ફૂલની ટોપલી લઈને, રાજગૃહી નગરની બહાર થઈને, પોતાના બગીચામાં જતો અને સારા સારા જુદા જુદા રંગના અને અનેક જાતિઓના સારા ફૂલો ભેગા કરતો હતો. તે ફૂલોમાંથી શ્રેષ્ઠ ફૂલો તે મુદ્ગરપાણી યક્ષની પ્રતિમાને ચઢાવતો હતો. આ પ્રકારે તે યક્ષની પૂજા કરતો અને જમીન પર બંને પગના ઘૂંટણ ટેકવીને તેને પ્રણામ, નમસ્કાર કરતો હતો, ત્યારબાદ વધારાના ફૂલોના ગુલદસ્તા, ગજરા, હાર, માળાઓ બનાવીને રાજમાર્ગ પર બેસીને તે વેચીને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. આમ, તેના દિવસો સુખપૂર્વક વ્યતીત થઈ રહ્યા હતા.

એકવાર રાજગૃહના કેટલાક યુવકોની એક ટોળી જેમાં છ યુવક હતા, જે લલિત ટોળકીના છ સભ્યો મુદ્ગરપાણીના યક્ષાયતનમાં પોતાની મનમાની ટીબળ કરી રહ્યા હતા. અર્જુનમાળી પોતાના નિત્યક્રમ પ્રમાણે અમુક સારા સારા ફૂલો લઈને પોતાની પત્ની સાથે યક્ષાયતન તરફ જઈ રહ્યો હતો. બંધુમતીનું રૂપ જોઈને લલિત ટોળકીના સભ્યોએ વિચાર્યું કે 'અર્જુનમાળી અહીં આવે કે તરત તેને દોરીથી મુશ્કેટાટ બાંધી દઈશું

અને બંધુમતી સાથે આપણી મનમાની કરીશું.’ આવો ખરાબ વિચાર કરીને, તે ટોળીના બધા સભ્યો યક્ષાયતનના દરવાજા પાછળ છુપાઈ ગયા.

અર્જુનમાળી પોતાની પત્ની સાથે ત્યાં આવ્યો અતે યક્ષને પ્રણામ કરીને તેને વંદન કરવા લાગ્યો. તે સમયે દરવાજા પાછળથી લલિત ટોળકીના સભ્યોએ આવીને તેને પકડી લીધો અને તેને દોરડાથી બાંધીને ત્યાં જમીન પર સુવાડી દીધો અને તેની નજરની સામે જ તેની પત્ની બંધુમતી સાથે અભદ્ર વ્યવહાર કરવા લાગ્યા. આવું દૃશ્ય જોઈને અર્જુનમાળીને ગુસ્સો આવ્યો, પરંતુ તે રસ્સીઓથી બંધાયેલો હતો. કાંઈ કરી શકે એમ નહોતો. ક્રોધમાં મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ‘હું નાનપણથી જ આ મુદ્ગરપાણી યક્ષની સેવા - પૂજા કરું છું અને પછી જ ફૂલ વેચીને મારો જીવનનિર્વાહ કરું છું. જો મુદ્ગરપાણી યક્ષ હોત તો, ખરેખર આવી તકલીફના સમયે મને જરૂરથી મદદ કરત માટે, નક્કી અહીં કોઈ યક્ષ નથી પણ, આ તો માત્ર પ્રતિમા છે.’

મુદ્ગરપાણી યક્ષે અર્જુનમાળીનો વિચાર જાણીને અર્જુનમાળીના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે યક્ષે તેના બધા બંધનો તોડી નાખ્યા. યક્ષ અંગપ્રવિષ્ટ થયેલ તે અર્જુનમાળીએ એક હજાર પળ ભારવાળું મુદ્ગર ઉપાડી, પોતાની પત્ની બંધુમતી અને ૬ પુરુષોને મારી નાખ્યા.

આ પ્રકારે સાત જીવની હિંસા કર્યા પછી અર્જુનમાળીનો ક્રોધ શાંત ન થયો. તેના મનમાં મનુષ્ય જાતિ પ્રત્યે ઘૃણા ઉત્પન્ન થઈ. તે દરરોજ છ પુરુષ અને એક સ્ત્રીની હત્યા કરવા લાગ્યો. રાજગૃહી નગરીના રાજા શ્રેણિક પાસે લોકોની ફરિયાદો પહોંચવાથી તેમણે નગરીમાં ઘોષણા કરાવી દીધી કે, “જે દિશામાં અર્જુનમાળીનો બગીચો છે તે દિશામાંથી કોઈએ નગરીની બહાર નીકળવું નહિ.” આમ, હવે લોકોની રાજગૃહીની બહાર જવાની અવરજવર ઓછી થઈ ગઈ.

આ પ્રકારે ૫ મહિના ૧૩ દિવસ વીતી ગયા. એકવાર ગ્રામાનુગ્રામ વિચરણ કરતા કરતા ભગવાન મહાવીર સ્વામી રાજગૃહી નગરીની બહાર પધાર્યા. અર્જુનના આતંકથી હજારો શ્રદ્ધાળુ દર્શને કરવા ન ગયા. તે રાજગૃહી નગરીમાં સુદર્શન નામના શેઠ રહેતા હતા. તેઓ ખૂબ જ ઋદ્ધિવાન અને જીવ અજીવનું જ્ઞાન ધરાવનાર દૃઢધર્મી શ્રાવક હતા. ભગવાન મહાવીર પધારવાના સમાચાર સુદર્શન શેઠને પણ મળ્યા. તેમણે મનમાં વિચાર કર્યો કે, ‘શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી રાજગૃહીની બહાર ગુણશીલક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા છે તો હું તેમના દર્શન કરવા જાઉં.’

સુદર્શન શ્રાવકની દૃઢતા જોઈને માતા-પિતાએ અનિચ્છાએ તેમને આજ્ઞા આપી. સુદર્શન શ્રાવક તૈયાર થઈને રાજગૃહી નગરીમાં થઈને બહાર નીકળ્યા. સુદર્શનને જોતા

જ કોપાયમાન થયલો અર્જુનમાળી મુદ્દગર હવામાં વીંઝતો, પોતાના શિકારને જોઈને ચિચિયારી પાડતો, તે દિશામાં જવા લાગ્યો. તેને પોતાની પાસે આવતો જોઈને સુદર્શન શેઠ જરાપણ ડર્યા નહિ, વિચલિત થયા નહિ અને નિર્ભય રહ્યા. તેમણે પોતાના વચ્ચથી જમીનનું પ્રતિલખન કરીને, પોંજી, બેસી ગયા. ભગવાનને વંદના-નમસ્કાર કરી, વ્રતોની આલોચના કરી, સાગારી સંથારો કર્યો. સુદર્શનની સૌમ્યતા સામે અર્જુનની કૂરતા જતી રહી, તે સ્તબ્ધ થઈ ગયો, પછી જમીન પર પડી ગયો, ઉપસર્ગ પૂરો થવા પર સુદર્શન પોતાના વ્રત-પ્રતિજ્ઞાથી નિવૃત્ત થયો. અર્જુનને ઉઠાડ્યો. મુખ પર તેની કૂરતા અને દાનવતાને કરુણા અને સ્નેહની દિવ્યતાથી સાંત્વના આપી. અર્જુન સુદર્શનના ચરણોમાં પડી ગયો અને પોતાના કૂર કર્મો પર પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો.

સુદર્શને કહ્યું. ‘અર્જુન ! ગભરા નહીં ! તું પણ મનુષ્ય છે. તારા લોહીમાં દાનવતાના સંસ્કાર ઘુસી ગયા હતા, માટે તે સેંકડો નિરપરાધ પ્રાણિઓની હત્યા કરી, હવે તું પ્રબુદ્ધ થયો છે. તારા દાનવીય સંસ્કારોમાં પરિવર્તન આવ્યું છે. ચાલ ! હું તને દેવાધિદેવ પાસે લઈ જાઉં.’

સુદર્શન શ્રાવક તેને પોતાની સાથે લઈ અને ભગવાનના દર્શને ગયા. ગુણશીલક ઉદ્યાનમાં પહોંચીને તેણે ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કર્યા. ભગવાને બંનેને ઉપદેશ આપ્યો. જેના કારણે રક્તની દાનવીય ઉષ્મા શાંત થઈ, કરુણાની રસધારા શરૂ થઈ. પશ્ચાતાપના આંસુ સાથે ભગવાન પાસે પ્રાયશ્ચિત કર્યું અને દિક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો.

દિક્ષાના દિવસે જ તેમણે ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કરીને નિવેદન કર્યું કે, “હું જાવજીવ સુધી છઠ્ઠના પારણે છઠ્ઠ કરીશ અને તપસ્યામાં આત્માને જોડીને વિચરીશ.” આવો અભિગ્રહ ધારીને તે અર્જુન અણગાર વિચરવા લાગ્યા.

પારણાના દિવસે તેઓ રાજગૃહી નગરીના ઘરોમાં ગોચરી લેવા ગયા. તે અર્જુન અણગારને જોઈને લોકો આ પ્રકારે બોલવા લાગ્યા કે, “એણે મારી માતાને મારી નાખી છે, એણે મારા પિતાને માર્યા છે, મારા ભાઈને, બહેનને, પુત્રને, પુત્રીને માર્યા છે.” આવું કહી કડવાં વચનો સંભળાવતા. કોઈ નિંદા કરતા, કોઈ ખીજવવા લાગ્યા, કોઈ તેમના દોષો પ્રગટ કરવા લાગ્યા, કોઈએ થપ્પડ મારી, કોઈએ લાકડી મારી, કોઈએ ઈંટથી તેમને માર્યા.

ભગવાન મહાવીરે અર્જુનને શિક્ષામંત્ર આપ્યો હતો - તિતિક્ષ્ણં પરમં નચ્ચા તિતિક્ષા પરમ ધર્મ છે. અર્જુને આ મંત્રને સાકાર બનાવ્યો.

આ રીતે તેમણે છ મહિના સુધી અખંડ પોતાનું તપ ચાલુ રાખ્યું. તેમનું શરીર કૃશ થઈ ગયું અને શરીરની શક્તિઓ રસકસ હીન થવા પર ક્ષીણ થઈ ગઈ. શરીરને શક્તિરહિત જાણીને તેમણે સંથારો ધારણ કર્યો. જે ૧૫ દિવસ સુધી ચાલ્યો. અંતમાં સર્વ ઘાતી અને અઘાતી કર્મોને ખપાવી, તેઓ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન પામીને, મોક્ષ પધાર્યા.

અર્જુન જન્મથી આર્ય હતા, પરંતુ તેમાં અનાર્યતાના કૂર સંસ્કાર ઘુસી ગયા હતા. ભગવાન મહાવીરે સંસ્કારશુદ્ધિની પ્રક્રિયા દ્વારા કૂરતાના તે દૈત્યને સમતાના દેવતા બનાવ્યા.

૩. ઢંઢણ મુનિવર

શ્રી કૃષ્ણના એક પુત્રનું નામ ઢંઢણ હતું. તે પોતાની રાણીઓ સાથે ભોગો ભોગવતા હતા, પરંતુ ભગવાન નેમિનાથના ઉપદેશે તેમની ધર્મચેતના જાગૃત કરી. તેઓ દિક્ષીત થઈ ગયા અને વિધિપૂર્વક સંયમ-તપનું પાલન કરવા લાગ્યા. તે બધા સંતોને અનુકૂળ રહેતા અને યથાયોગ્ય સેવા કરતા. તેના અંતરાય કર્મનો ઉદય વિશેષ હતો. કોઈને કોઈ બાધા આવતી અને તેમણે ખાલી પાછું ફરવું પડતું અને એવા યોગ બનતા કે અન્ય જે સાધુ તેની સાથે જતા તે પણ ખાલી હાથે પાછા ફરતા. તેની આવી સ્થિતિ જોઈને કેટલાક મુનિઓને ભગવાનને પૂછ્યું -

‘પ્રભુ ! ઢંઢણમુનિજી શ્રીકૃષ્ણના પુત્ર છે. નિર્ગ્રંથધર્મનું પાલન કરે છે. દ્વારિકાવાસીઓમાં ધર્મપ્રેમની કમી નથી. ઔદાર્ય ગુણની ન્યૂનતા પણ નથી અને દુષ્કાળ પણ નથી, પછી આ ઢંઢણ મુનિને આહારાદિ કેમ મળતા નથી અને તેની સાથે જવાવાળા સાધુઓએ પણ ખાલી હાથે પાછું આવવું પડે છે? જ્યારે બીજા બધા મુનિઓને ઈચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભગવાને કહ્યું, - ‘ઢંઢણ મુનિના અંતરાય કર્મનો વિશેષ ઉદય છે. તે પૂર્વભવમાં મગધદેશના ધાન્યપૂરક નગરના રાજાના સેવક હતા. તેમનું ‘પારાસર’ નામ હતું. તે ગ્રામ્યજનો પાસેથી રાજ્યના ખેતર ખેડાવતા હતા અને પરિશ્રમ કરાવતા, પરંતુ ભોજનનો સમય થવા છતાં અને ભોજન આવે તો પણ તે શ્રમિકોને છોડતા નહિ અને તેને કહેતા, તમે હળથી ખેતરમાં એક - એક ચક્કર હજી લગાવો, પછી છુટ્ટી મળશે. ભોજન ક્યાં ભાગી જાય છે?’

ભૂખ્યા - તરસ્યા શ્રમિક અને બળદ, મન મારીને પાછા કામે લાગતા. આ પ્રકારે તે ભોજનમાં બાધક બન્યા અને અંતરાય કર્મનો બંધ કર્યો. તેના ઉદયથી ભિક્ષા નથી મળતી. ભગવાનનો નિર્ણય સાંભળી ઢંઢણ મુનિજી, પોતાના કર્મોને નષ્ટ કરવામાં વિશેષ તત્પર થઈ ગયા. તેમણે ભગવાનની પાસે અભિગ્રહ લીધો કે આજથી હું મારી લબ્ધિનો આહાર મળે, તો જ લઈશ બીજાની લબ્ધિનો આહાર નહીં લઉં.

આ પ્રકારે પોતાના અભિગ્રહનું પાલન કરતા અને અલાભ-પરિષદને જીતતા ઢંઢણ મુનિરાજ શાંતિપૂર્વક વિચરવા લાગ્યા. એકવાર શ્રીકૃષ્ણે ભગવાનને પૂછ્યું -

“ભગવાન! આ બધા મુનિઓનાં કઠોર તેમ જ દુષ્કર સાધના કરવાવાળા સંત કોણ છે?”

ભગવાને કહ્યું, - ‘આમ તો સંયમની કઠોર સાધના સંતો કરે છે, પણ ઢંઢણ મુનિ બધામાં વિશેષ છે. તે અલાભ - પરિષદોને શૂરવીરતા સાથે, શાંતિપૂર્વક સહન કરી રહ્યા છે.’

શ્રીકૃષ્ણ, ભગવાનને વંદન કરી પાછા ફરી રહ્યા હતા. માર્ગમાં તેમણે ભિક્ષાર્થે ફરતા ઢંઢણમુનિને જોયા. તે તત્કાળ હાથી પરથી નીચે ઉતર્યા અને ઢંઢણમુનિને ભક્તિપૂર્વક વંદના કરી, ત્યારે એક શ્રેષ્ઠી જોઈ રહ્યા હતા. તેણે વિચાર કર્યો કે આ મહાત્મા ઉત્તમ કોટિના છે, માટે મહારાજાધિરાજ હાથી પરથી નીચે ઉતરી, વંદના કરી રહ્યા છે. મુનિ ભિક્ષાર્થે ફરતા - ફરતા તેમના ઘરે પહોંચ્યા, તો તેમણે આદરપૂર્વક મોદક વહોરાવ્યો. મુનિ ભિક્ષા લઈને ભગવાન પાસે આવ્યા અને વંદના કરી બોલ્યા, “ભગવાન! આજે મને ભિક્ષા મળી ગઈ, તો શું મારા અંતરાયકર્મ નષ્ટ થઈ ગયા?” ભગવાને કહ્યું - “તમારા અંતરાય કર્મ હજી પણ ઉદયગત છે. તમને આ ભિક્ષા કૃષ્ણના પ્રભાવથી મળી છે. તમને વંદના કરતા જોઈને શ્રેષ્ઠી પ્રભાવિત થયા અને તમને મોદક વહોરાવ્યો.” ભગવાનનો નિર્ણય સાંભળી ઢંઢણ મુનિએ શાંતિપૂર્વક વિચાર્યું - “આ આહાર મારી લબ્ધિનો નથી, મારી આ પરદી દેવો જોઈએ.” તે શુદ્ધ સ્થંડિલ-ભૂમિમાં ગયા અને મોદકને પરઠવા લાગ્યા. ભાવાનાનો વેગ વધ્યો. પાપના કટુ પરિણામનો વિચાર કરતા શુકલધ્યાનમાં પ્રવેશ કર્યો. ધ્યાનાગ્નિની તીવ્રતામાં તેમના ઘાતીકર્મ નષ્ટ થઈ ગયા. તેમણે કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન થયું અને ભગવાનને વંદના કરી કેવળીઓની પરિષદમાં બેસી ગયા.

(૧) શ્રી ભક્તામર સ્તોત્ર

(રાગ : વસંતતિલકા વૃત્તમ્)

ભક્તામર-પ્રણત-મૌલિ - મણિ - પ્રભાણા -
મુદ્યોતકં દલિત પાપ-તમો-વિતાનમ્ ।
સમ્યક્ પ્રણમ્ય જિન - પાદ - યુગં યુગાદા -
વાલમ્બનં ભવ - જલે - પતતાં જનાનામ્ ॥૧॥

યઃ સંસ્તુતઃ સકલ વાંગ્મય તત્ત્વબોધા -
દુદ્ભૂત બુદ્ધિ - પટ્ટભિઃ સુરલોક - નાથૈઃ ।
સ્તોત્રૈઃ - જગત્ - ત્રિતય ચિત્ત હરૈ રુદારૈઃ
સ્તોષ્યે કિલાહમપિતં પ્રથમં જિનેન્દ્રમ્ ॥૨॥

બુદ્ધયા વિનાપિ વિબુધા - ચિત - પાદપીઠ ।
સ્તોતું સમુદ્યત - મતિર્વિગત - ત્રપોહમ્ ।
બાલંવિહાય જલ સંસ્થિત મિન્દુ - બિમ્બ -
મન્યઃ ક ઈચ્છતિ જનઃ સહસા ગ્રહીતુમ્ ॥૩॥

વક્તું ગુણાન્ ગુણ સમુદ્ર! શશાંક - કાન્તાન્
કસ્તે ક્ષમઃ સુરગુરુ - પ્રતિમોપિ બુદ્ધયા ।
કલ્પાન્ત - કાલ - પવનોદ્યત - નક - ચકં
કો વા તરીતુમલમમ્બુનિધિં ભુજાભ્યામ્ ॥૪॥

સોહં તથાપિ તવ ભક્તિ - વશાન્મુનીશ !
કર્તું સ્તવં વિગત - શક્તિ - રપિ પ્રવૃત્તઃ ।
પ્રીત્યાત્મ - વીર્ય - મવિચાર્ય મૃગો મૃગેન્દ્રં
નાભ્યેતિ કિં નિજશિશોઃ પરિપાલનાર્થમ્ ॥૫॥

અલ્પ - શ્રુતં શ્રુતવતાં પહિસ ધામ
ત્વદ્ - ભક્તિરેવ મુખરી કુરુતે બલાન્મામ્ ।
ચત્કોકિલઃ કિલ મઘૌ મઘુરં વિરૌતિ
તચ્યારુયામ્ - કલિકા - નિકરૈક - હેતુઃ ॥૬॥

ત્વત્ - સંસ્તવેન ભવ - સંતતિ - સન્નિબદ્ધં
પાપં ક્ષણાત્ - ક્ષયમુપૈતિ શરીરભાજામ્ ।
આકાન્તલોક - મલિ - નીલમ - શેષમાશુ
સૂર્યાશુ - ભિન્નમિવ શાર્વર - મન્ધકારમ્ ॥૭॥

મત્વેતિ નાથ ! તવ સંસ્તવનં મયેદ -
મારભ્યતે તનુ - ધિયાપિ તવ પ્રભાવાત્ ।
યેતો હરિષ્યતિ સતાં નલિની - દલેષુ
મુક્તા - ફલ - દ્યુતિ મુપૈતિ નનૂદ - બિન્દુઃ ॥૮॥

આસ્તાં તવ સ્તવનમસ્ત - સમસ્ત - દોષં
ત્વત્ - સંકથાપિ જગતાં દુરિતાનિ હંતિ ।
દૂરેઃ સહસ્રકિરણઃ કુરુતે પ્રભૈવ
પદ્માકરેષુ જલજાનિ વિકાશ - ભાંજિ ॥૯॥

નાત્યદ્ભુતં ભુવનભૂષણ ભૂતનાથ !
ભૂતૈર્ગુણૈર્ભુવિ ભવન્ત - મભિષ્ટવન્તઃ ।
તુલ્યા ભવન્તિ ભવતો નનુ તેન કિં વા ?
ભૂત્યાશ્રિતં ય ઈહ નાત્મસમં કરોતિ ॥૧૦॥

દૃષ્ટ્વા ભવંત - મનિમેષ - વિલોકનીયં
નાન્યત્ર તોષમુપયાતિ જનસ્ય ચક્ષુઃ ।
પીત્વા પયઃ શશિકર - દ્યુતિ - દુગ્ધ - સિન્ધોઃ
ક્ષારં જલં જલ - નિઘેર - શિતું ક ઈચ્છેત્ ॥૧૧॥

यैः शान्त - राग - रुचिभिः परमाशुभिस्त्वं
निर्मापितस्त्रिभुवनैक - ललाम - भूत !।
तावन्त एव भ्रु ते प्यशुवः पृथिव्यां
यत्ते समानमपरं न हि रूपमस्ति ॥१२॥

वक्त्रं क्व ते सुर - नरो - रग - नेत्रहारि
निःशेष - निर्जित जगत्प्रितयोपमानम् ?।
भिम्बं कलंक - मलिनं क्व निशाकरस्य ?
यद्वासरे भवति पांडु - पलाश - कल्पम् ॥१३॥

सम्पूर्णं मंडल - शशांक - कला - कलाप
शुभ्रा गुणास्त्रिभुवनं तव लंघयन्ति।
ये संश्रिता स्त्री - जगदीश्वर नाथमेकं
कस्तान् - निवारयति संयस्तो यथेष्टम् ॥१४॥

शित्रं किमत्र यद्वि ते त्रिदशांगनाभिर्
नीर्त मनागपि मनो न विकार - मार्गम्।
कल्पान्त - काल - मरुता यलिता - यलेन,
किं मंदराद्रि - शिभरं यलितं कदाचित् ॥१५॥

निर्धूम - वर्तिरपवर्जित - तैल - पूरः
कृत्स्नं जगत् - त्रयमिदं प्रकटी-करोषि।
गम्यो न जातु मरुतां यलिता - यलानां
दीपोपरस्त्वमसि नाथ! जगत् - प्रकाशः ॥१६॥

नास्तं कदा सिद्धुपयासि न राहुगम्यः
स्पष्टीकरोषि सहसा युग पञ्जगन्ति।
नाम्बोधरो - दर - निरुद्ध - मडा - प्रभावः
सूर्यातिशायि महिमा सि मुनीन्द्र ! लोके ॥१७॥

नित्योदयं दलित भोऽ - महान्घकारं
गम्यं न राहु - वदनस्य न वारिदानाम् ।
विल्लाजते तव मुष्माञ्ज मनल्प - कान्ति
विद्योतयञ् - जगदपूर्वं शशांक बिम्बम् ॥१८॥

किं शर्वरीषु शशिनाऽङ्गि विवस्वता वा
युष्मन्मुष्नेन्दु - दलितेषु तमस्सु नाथ ! ।
निष्पन्न - शालि - वन - शालिनि ज्वलोके
कार्यं क्रियञ् - जलधरैर्जल - भार - नम्रैः ॥१९॥

ज्ञानं यथा त्वयि विभाति कृतावकाशं
नैवं तथा हरि - हरादिषु नायकेषु ।
तेजः स्फुरन्मणिषु याति यथा महत्त्वं
नैवं तु काय - शकले किरण - कुलेपि ॥२०॥

मन्ये वरं हरि - हरादय एव दृष्टा -
दृष्टेषु येषु हृदयं त्वयि तोषमेति ।
किं वीक्षितेन भवता भुवि येन नान्यः
कश्चिन्मनो - हरति नाथ ! भवान्तरेपि ॥२१॥

स्त्रीणां शतानि शतशो जनयन्ति पुत्रान्
नान्या - सुतं त्वद्दुपमं जननी प्रसूता ।
सर्वा दिशो दधति भानि सहस्र - रश्मिं
प्राय्येव दिग् - जनयति स्फुरदंशु - जलम् ॥२२॥

त्वामामनन्ति मुनयः परमं पुमांस-
मादित्य - वर्ण - ममलं तमसः पुरस्तात् ।
त्वामेव सम्यगुपलभ्य जयन्ति मृत्युं
नान्यः शिवः शिवपदस्य मुनीन्द्र ! पन्थाः ॥२३॥

त्वामाव्ययं विभु-मयित्य-मसंभ्यमाद्यं
ब्रह्माण्णमीश्वर मनन्त मनंग - डेतुम्॥
योगीश्वरं विदित - योग मनेक मेकं
ज्ञान - स्वरूप - ममलं प्रवदन्ति सन्तः ॥२४॥

बुद्ध स्त्वमेव विबुधार्थित - बुद्धि - बोधात्
त्वं शंकरेसि भुवन - त्रय - शंकरत्वात् ।
धातासि - धीर ! शिवमार्ग - विधेर्विधानात्
व्यक्तं त्वमेव भगवन्! पुरुषोत्तमोसि ॥२५॥

तुभ्यं नमस्त्रिभुवनार्तिहराय नाथ !
तुभ्यं नमः क्षितितलामल - लूषणाय ।
तुभ्यं नमस्त्रिजगतः परमेश्वराय
तुभ्यं नमो जिन ! भवोदधि - शोषणाय ॥२६॥

को विस्मयोत्र यद्वि नाम गुणैरशैषै-
स्त्वं संश्रितो निरवकाशतया मुनीश! ।
दोषैरुपात्त - विविधाश्रय जत गर्वैः
स्वप्नांतरेऽपि न कदाचिद्वि - पीक्षितोसि ॥२७॥

उच्यैरशोक - तरु - संश्रित मुन्मयूष-
मात्माति रूपममलं भवतो नितान्तम् ।
स्पष्टौलसत् - किरण - मस्त - तमो - वितानं
भिम्भं रवेरिव पयोधर पार्श्ववर्ति ॥२८॥

सिंहासने भण्डि - मयूष - शिष्वा - विचित्रे
विल्लाजते तव वपुः कनकावदातम् ।
भिम्भं वियद्विलस दंशु लता - वितानं
तुंगोदयाद्रि - शिरसीव सल्लखरश्मेः ॥२९॥

कुन्दावदात - यल - यामर - यारु - शोभं
विभ्राजते तववपुः कलधौत - कान्तम् ।
उद्यच्छ शोक - शुचि - निर्जर - वारिधार -
मुख्यैस्तटं सुरगिरिरिव शात - कौम्भम् ॥३०॥

छत्र - त्रयं तव विभाति शशांक - कान्त -
मुख्यैः स्थितं स्थगित - भानुकर - प्रतापम् ।
मुक्ता - इल - प्रकर - जाल - विवृद्ध - शोभं -
प्रभ्यापयत् - त्रिजगतः परमेश्वरत्वम् ॥३१॥

गंभीर - तार - रव पूरित - द्विगु - विभाग -
स्त्रैलोक्य लोक - शुभ - संगम - भूति दक्षः ।
सद्धर्म - राज - जय - घोषण - घोषकः सन्
भे कुन्दुभिर्ध्वनति ते यशसः प्रवादी ॥३२॥

-----

(२) रत्नाकर पर्ययीसी

शुभ केलि के आनन्द के, धन के मनोहर धाम हो,
नरनाथ से सुरनाथ से, पूजित यरगु गत काम हो।
सर्वज्ञ हो सर्वोच्य हो, सबसे सदा संसार में,
प्रज्ञा कला के सिन्धु हो, आदर्श हो आचार में ॥१॥

संसार - दुःख के वैद्य हो, त्रैलोक्य के आधार हो,
जय श्रीश रत्नाकर प्रभो! अनुपम कृपा - अवतार हो।
वीतराग! हे विज्ञप्ति मेरी, मुग्ध को सुन लीजो,
तुम विज्ञ हो क्योंकि प्रभो! मुझको अल्प वर दीजो ॥२॥

माता-पिता के सामने, बोली सुनाकर तोतली,
करता नहीं क्या अज्ञ बालक, बाल्य - वश लीलावली?
अपने हृदय के हाल को, वैसे यथोचित रीति से,
मैं कह रहा हूँ आपके आगे, विनय और प्रीति से ॥३॥

मैंने नहीं जग में कभी, कुछ दान दीनों को दिया,
मैं सखरित भी हूँ नहीं, मैंने नहीं तप भी किया।
शुभ भावना मेरी हुई, अब तक न इस संसार में,
मैं धूमता हूँ व्यर्थ ही, भ्रम से भवोदधि धार में ॥४॥

कोधाम्नि से मैं रात-दिन हा ! जल रहा हूँ हे प्रभो !
मैं लोभ नामक साँप से, काटा गया हूँ हे प्रभो !
अभिमान के जल ग्राह से, अज्ञानवश में ग्रस्त हूँ,
किस भाँति हो, स्मृत आप, माया-जाल से मैं व्यस्त हूँ ॥५॥

लोकेश! पर-हित भी किया, मैंने न दोनों लोक में,
सुख-लेश भी झीर भी क्यों मुझे हो, भीजता हूँ शोक में।
जग में हमारे से नरों का, जन्म ही बस व्यर्थ है,
मानो जिनेश्वर! यह जगत की पूर्णता के अर्थ है ॥६॥

(3) अरिहन्त जय जय सिद्ध प्रभु जय जय

अरिहन्त जय जय, सिद्ध प्रभु जय जय।
साधु जिवन जय जय, जिनधर्म जय जय ॥१॥

अरिहन्त मंगलं, सिद्ध प्रभु मंगलं।
साधु जिवन मंगलं, जिनधर्म मंगलं ॥२॥

अरिहन्त उत्तमं, सिद्धप्रभु उत्तमं।
साधु जिवन उत्तमं, जिनधर्म उत्तमं ॥३॥

अरिहन्त शरणं, सिद्ध प्रभु शरणं।
साधु जिवन शरणं, जिनधर्म शरणं ॥४॥

यार शरण द्रुःख हरण जगत में, और न शरण कोई होगा।
जो लव्य प्राणी करे आराधन, उसका अजर अमर पद होगा ॥५॥

(४) कर्मों का खेल

(तर्ज :- जरा सामने तो आवो छलिये)

जरा कर्म तो द्देषकर करिओ, एन कर्मों की बहुत बुरी मार है।
नहीं बचा सकेगा परमात्मा, फिर औरों का क्या अंतवार है ॥

भारु घडी तक बैलो को बांधा, छिंका लगा दिया जाने का,
भारु मास तक ऋषभ प्रभु को, आहार मिला नहीं दाने का,
ईस युग के प्रथम अवतार है, बिन भोग्या न छूटी लार है।

नहीं बचा...

त्रिपृष्ट वासुदेव के भव में, दास के कानो में शीशा उला,
कर्म निकायित बांधा वीर ने, तीर्थकर थे पर ना टला,
भडे ध्यान में वन के मंजार है, दिओ कानो में पीले उर है।

नहीं बचा...

सौतेली माँ बन सौत के सुत सिर, बाटिया यढा के प्राणु हरा,
निन्नाणु लाभ लवो के बाढ में, गजसुकुमार बन कर्ज लरा,
यढा सोमिल को कोध अपार है, ङाले सिर पर धधकते अंगार है ।

नहीं बया...

किसी को मारे किसी को लूटे, काम करे अन्यायी का,
जैसा करेगा वैसा लरेगा, लेभा है राई-राईका,
नहीं छोटे - बडों की ढरकार है, याहे कर ले तू जतन उजार हे ।

नहीं बया...

पग - पग में संयम रभ तू वयन पे, बोले तो बोल ललाई का,
धर्म से प्रीत कर कर्मों को जतकर, बन जा पथिक शिव राई का,
यह दुःख सुभ लरा संसार है, यहां कर्मों का हो व्यापार है ।

नहीं बया...

प. वीर वन्दना

महावीर लगवान तुम को लाभों प्रणाम ।
तीस वर्ष में दीक्षा लेकर,
बडी - बडी बाधाओ सहकर,
डिगे नहीं लगवान! तुम को लाभों प्रणाम ।

ब्रह्मज्ञान फिर सहज सुनाया,
जुवों को उपदेश सुनाया,
ओसे त्रिशला नन्दन! तुम को लाभों प्रणाम ।

हम सब बालक शरण तुम्हारी,
तारो प्रभु यह विनय हमारी,
प्यारे धर्म दुलारे! तुम को लाभों प्रणाम ।

दीन दुःखी के सदा सहारे,
महावीर है देव हमारे,
करते सविनय वन्दन! तुम को लाभों प्रणाम ।

૫. સામન્ય જ્ઞાન વિભાગ

(૧) લેશ્યાનું સ્વરૂપ

લેશ્યા - આત્માના શુભાશુભ પરિણામોને 'લેશ્યા' કહે છે. જેના દ્વારા આત્મા કર્મોથી લેપાઈ છે, જે યોગોની પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેને લેશ્યા કહે છે. લેશ્યા છ છે - (૧) કૃષ્ણ લેશ્યા, (૨) નીલ લેશ્યા, (૩) કાપોત લેશ્યા, (૪) તેજો લેશ્યા, (૫) પદ્મ લેશ્યા, (૬) શુકલ લેશ્યા.

૧) **કૃષ્ણ લેશ્યાના લક્ષણ** - પાંચ આશ્રવોમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળા, ત્રણ ગુમિઓથી અગુમ, છ કાયની વિરાધના કરવાવાળા, તીવ્ર ભાવોથી આરંભાદિ કરવાવાળા, નિર્દયતાના પરિણામવાળા, નૃશંસ, કૂર, ઈન્દ્રિયોને વશમાં નહીં રાખવાવાળા, દુષ્ટ ભાવોથી યુક્ત જીવ કૃષ્ણ લેશ્યામાં પરિણત થાય છે.

૨) **નીલ લેશ્યાના લક્ષણ** - ઈર્ષ્યાળુ, કદાગ્રહી, તપસ્યા નહીં કરવાવાળા, અવિદ્યાવાળા, માયાવી, નિર્લજ્જ, વિષયોમાં ગૃહ્, દ્વેષી, મૂર્ખ, પ્રમાદી, રસલોલુપ, વિષયોની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નશીલ, આરંભથી નિવૃત્ત નહીં થવાવાળા અને ક્ષુદ્ર, તુચ્છ તથા દુઃસાહસિક-વિચાર્યા વિના કામ કરવાવાળા આ પ્રકારના ભાવોથી યુક્ત જીવ નીલ લેશ્યામાં પરિણત થાય છે.

૩) **કાપોત લેશ્યાના લક્ષણ** - વક્ર વચન બોલવાવાળા, વક્ર આચરણ કરવાવાળા, માયાવી, મનની અપેક્ષા વક્ર, સરળતાથી રહિત, પોતાના દોષોને છુપાવવાળા, છળપૂર્વક વર્તન કરવાવાળા, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અનાર્ય, મર્મ-ભેદી વચન બોલવાવાળા, ચોર, મત્સરી, બીજાની ઉન્નતિને સહન નહીં કરવાવાળા ઈત્યાદિ ભાવોથી યુક્ત જીવ કાપોત લેશ્યામાં પરિણત થાય છે.

૪) **તેજો લેશ્યાના લક્ષણ** - નમ્ર વૃત્તિવાળા, અહંકાર રહિત, ચપળતા રહિત, માયા રહિત, કુતૂહલ આદિ નહીં કરવાવાળા, પરમ વિનય ભક્તિ કરવાવાળા, ઈન્દ્રિયનું દમન કરવાવાળા, સ્વાધ્યાયાદિમાં રત રહેવાવાળા, વિશિષ્ટ તપ કરવાવાળા, ધર્મમાં દૃઢ રહેવાવાળા, પાપથી ડરવાવાળા, બધા પ્રાણીઓનું હિત ચાહવાવાળા ઈત્યાદિ શુભ ભાવોથી યુક્ત જીવ તેજો લેશ્યામાં પરિણત થાય છે.

૫) પદ્મ લેશ્યાના લક્ષણ - અલ્પ ક્રોધવાળા, અલ્પ માનવાળા, અલ્પ માયાવાળા અને અલ્પ લોભવાળા, શાંત ચિત્તવાળા, પોતાના આત્માનું દમન કરવાવાળા, સ્વાધ્યાયાદિ કરવાવાળા, તપ કરવાવાળા, પરિમિત બોલવાવાળા, ઉપશાંત અને જિતેન્દ્રિય ગુણોથી યુક્ત જીવ પદ્મ લેશ્યામાં પરિણત થાય છે.

૬) શુકલ-લેશ્યાના લક્ષણ - જે પુરુષ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન છોડીને ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાનના ધ્યાતા છે. શાંત ચિત્તવાળા, પોતાના આત્માનું દમન કરવાવાળા, પાંચ સમિતિઓથી યુક્ત, ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુમ, અલ્પરાગી અથવા વીતરાગી, ઉપશાંત અને જિતેન્દ્રિય ઉત્તમ ભાવોથી યુક્ત જીવ વિશિષ્ટ શુકલ લેશ્યામાં પરિણત થાય છે અર્થાત્ આ બધા લક્ષણ વિશિષ્ટ શુકલ લેશ્યાવાળા પુરુષમાં જોવા મળે છે.

આત્માના જે પરિણામ છે, તેને ભાવ લેશ્યા કહે છે અને જે પરિણામોથી આકર્ષિત થઈને લેશ્યાના પુદ્ગલ આત્માને લાગે છે તે પુદ્ગલોને દ્રવ્ય લેશ્યા કહે છે. લેશ્યાઓના નામ દ્રવ્ય લેશ્યાઓના આધારે છે.

છ લેશ્યાઓનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે બે દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યા છે-

પહેલું દૃષ્ટાંત - છ પુરુષોએ એક જાંબુનું ઝાડ જોયું. વૃક્ષ પાકેલા ફળોથી લાદેલું હતો. શાખાઓ નીચેની તરફ ઝુકેલી હતી. તેને જોઈને તેના ફળ ખાવાની ઈચ્છા થઈ. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે કેવી રીતે તેના ફળ ખાવા? એકે કહ્યું - વૃક્ષ પર ચડવાથી પડવાનો ડર છે, એટલા માટે તેને જડ કાપી નાખવું જોઈએ. આ સાંભળીને બીજાએ કહ્યું - વૃક્ષને જડથી કાપવામાં શું લાભ? ફક્ત મોટી-મોટી ડાળીઓ જ કાપીએ ? આ સાંભળીને ત્રીજાએ કહ્યું- મોટી ડાળીઓ નહિ નાની નાની ડાળીઓ જ કાપીએ કારણ કે ફળ તો નાની નાની ડાળીઓમાં (શાખા) છે. આ સાંભળીને ચોથાએ કહ્યું, - ફક્ત ફળોના ગુચ્છાને જ તોડીએ. આપણે તો ફળનું જ કામ છે. આ સાંભળીને પાંચમાએ કહ્યું ગુચ્છાને પણ તોડવાની શું જરૂર છે? ફક્ત પાકેલા ફળને જ તોડીએ. આપણે તો પાકેલા ફળ જ ખાવા છે. આ સાંભળીને છઠ્ઠાએ કહ્યું - જમીન પર ઘણાં બધાં ફળ પડેલા છે, તેને જ ખાઈએ. આપણે તો ખાવા જ છો.

બીજું દષ્ટાંત - છ કૂરકર્મ ડાકુ કોઈ ગામ લૂંટવા માટે ગયા. તેઓ રસ્તામાં વિચાર કરવા લાગ્યા. એકે કહ્યું, ‘જે મનુષ્ય અને પશુ દેખાય તે બધાને મારી નાખવા જોઈએ.’ આ સાંભળીને બીજાએ કહ્યું, - ‘પશુઓએ આપણું શું બગાડ્યું છે? આપણે તો મનુષ્યોની સાથે જ વિરોધ છે, માટે મનુષ્યોને જ મારવા જોઈએ.’ ત્રીજાએ કહ્યું, - ‘સ્ત્રી હત્યા મહાપાપ છે, માટે સ્ત્રીઓને મારવી યોગ્ય નથી.’ આ સાંભળીને ચોથાએ કહ્યું, - ‘શસ્ત્ર રહિત મનુષ્યને મારવા એ યોગ્ય નથી, માટે જે પુરુષોના હાથમાં શસ્ત્ર હોય, તેને જ મારવા જોઈએ. આ સાંભળીને પાંચમા ડાકુએ કહ્યું, - ‘જેની પાસે શસ્ત્ર હોય, પણ તે ડરીને ભાગી જાય તો તેને મારવા ન જોઈએ. જે શસ્ત્ર લઈને લડવા આવે તેને જ મારવા જોઈએ. અંતમાં છઠ્ઠા ડાકુએ કહ્યું, - ‘આપણે તો ચોર છીએ. આપણને તો ધનની જ જરૂર છે, માટે ધન કંઈ રીતે મળે, તે ઉપાય કરવા જોઈએ. એક તો આપણે બીજા લોકોનું ધન ચોરીએ છીએ અને ઉપરથી તેને મારી નાખીએ એ યોગ્ય નથી, ચોરી કરવી એ પણ પાપ જ છે, પછી હત્યાનું મહાપાપ શા માટે કરવું જોઈએ?’

બંને દષ્ટાંતોના પુરુષોમાં પહેલાથી બીજા, બીજાથી ત્રીજા આ રીતે આગળ ને આગળ પુરુષોના પરિણામ ક્રમશઃ અધિકાધિક શુભ છે. આ ભાવોમાં ઉત્તરોત્તર સંકલેશ ઓછો થતો જાય છે અને વિશુદ્ધિ વધતી જાય છે. છયે પુરુષોમાં પહેલા પુરુષના પરિણામ કૃષ્ણ લેશ્યા યાવત્ છઠાના પરિણામ શુકલ લેશ્યા સમજવા જોઈએ.

છયે લેશ્યામાં કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યા પાપના કારણ હોવાથી અધર્મ લેશ્યાઓ છે, તેનાથી જીવ દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેજો લેશ્યા, પદ્મ લેશ્યા અને શુકલ લેશ્યા આ ત્રણે ધર્મ લેશ્યાઓ છે, તેનાથી જીવ સુગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

જે લેશ્યામાં જીવ મરે છે અર્થાત્ મરતા સમયે જે લેશ્યા હોય છે તે, લેશ્યાને લઈને જીવ પરભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. લેશ્યાના પ્રથમ અને ચરમ સમયમાં જીવ પરભવમાં નથી જતો, પરંતુ અંતમુહૂર્ત વીતવા પર અને અંતમુહૂર્ત શેષ રહેવા પર જીવ પરભવમાં જાય છે, માટે પરભવમાં પણ જીવ તે લેશ્યાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય, ભવનપતિ અને વાણવ્યંતરમાં પહેલી ચાર તથા તેઉકાય અને વાયુકાય, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય અને નારકીમાં પ્રથમ ત્રણ લેશ્યાઓ જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ ભાગ-૪ • • • • • 113

હોય છે. જ્યોતિષીમાં તેજોલેશ્યા હોય છે. વૈમાનિકમાં અંતિમ ત્રણ લેશ્યાઓ હોય છે. તિર્યંચ પચેન્દ્રિય અને મનુષ્યમાં છ લેશ્યાઓ હોય છે. ૧૪મા ગુણસ્થાનવાળા મનુષ્ય તથા સિદ્ધ ભગવાન અલેશી હોય છે.

-----

(૨) સંથારો સમાધિમરણ

(મહત્ત્વ, પરચક્ષ્ણ, વિધિ)

મૃત્યુ સમગ્ર જીવનનો નિયોડ છે. સાધકના જીવનભરની સાધનાની પરીક્ષા મૃત્યુના સમયે થાય છે. જીવનની અંતિમ વેળામાં આત્મશુદ્ધિપૂર્વક તેમ જ સમતાભાવયુક્ત સાધક સમાધિ મરણને પ્રાપ્ત કરે, તો તે સાધક જીવનની દરેક કસોટીમાં ખરો ઉતરે છે. સંથારો વૈરાગ્યમય જીવન તેમ જ સમભાવની સર્વોચ્ચ તપ અવસ્થા છે.

સાધક (સાધુ અને શ્રાવક) દરરોજ ત્રીજા મનોરથનું ચિંતન કરે છે કે તે દિવસ મારો ધન્ય થશે, જ્યારે હું આલોચનાપૂર્વક સંલેખણા-સંથારો કરીને સમાધિ મરણને પ્રાપ્ત થઈશ તે દિવસ મારો પરમકલ્યાણકારી થશે.

આવા ઉદાત્ત ચિંતન કરવાવાળા સાધક મૃત્યુને મહોત્સવના રુપમાં બદલી શકે છે. એવા સમાધિમરણને પ્રાપ્ત સાધક વારંવાર જન્મ-મરણને પ્રાપ્ત કરતા નથી તેમ જ જલદી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. યાવજજીવન સંથારો ગ્રહણ કરતા પૂર્વે સાધક સંલેખના અંગીકાર કરે છે. જૈનદર્શનમાં સંલેખનાનું ખૂબ જ સુંદર વર્ણન છે. સંલેખના અર્થાત્ સમ્યક્ પ્રકારથી આહાર, શરીર, ઉપધિ (વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ) તથા કષાયને કૃશ, પાતળા કરવા. સાધક મમત્ત્વ ભાવને છોડતા આત્મચિંતનપૂર્વક ધીરે-ધીરે સંથારાની તરફ આગળ વધે છે. સંથારાના બે પ્રકાર છે - (૧) સાગારી સંથારો, (૨) યાવજજીવન સંથારો.

૧. સાગારી સંથારો - આગાર સહિત એટલે અચાનક ઉપસર્ગ, આતંક, સંકટ, અસાધ્ય વ્યાધિ આદિ આવવા પર અથવા રાતે સૂતી વખતે તેને ધારણ કરવામાં આવે છે. જેમાં સંકટ વગેરે ટળી જવા પર અથવા નિદ્રા ત્યાગ કરવા પર નવકારમંત્રનું ધ્યાન કરીને સંથારો પારવામાં આવે છે. જો તેમાં વચ્ચે મૃત્યુ આવી જાય તો સંથારા સહિત સમાધિમરણને પ્રાપ્ત થાય છે.

વિધિ - સર્વ પ્રથમ દેવ, ગુરુ, ધર્મને વંદન કરતા, વ્રતોમાં લાગેલા દોષોની આલોચના કરીને, નીચે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા ગ્રહણ કરવી જોઈએ.

આહાર, શરીર, ઉપધિ, પરચક્ષ્ણ પાપ અઢાર.

મરણ પામું તો વોસિરે, જીવું જાગું પારું તો આગાર

૨. યાવજજીવન સંથારો - આ સંથારો જીવનના મૃત્યુ સમયે યાવજજીવન માટે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. શરીર મરણધર્મા છે. આ શરીર હવે વધારે સમય સુધી

ટકવાવાળું નથી. એવું જાણીને સાધક સંથારો ગ્રહણ કરે છે. ધર્મધ્યાનમાં તલ્લીન બની જાય છે એટલે કે દેહથી દેહાતીત થઈ જાય છે. તેમાં સાધક મૃત્યુથી ભયભીત થતો નથી કે મરવાની પણ ઈચ્છા કરતો નથી અને તેના મનમાં શરીરનું પોષણ કરવાની પણ ભાવના રહેતી નથી.

વિધિ - સર્વપ્રથમ પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશા સમ્મુખ થઈને ત્રણવાર વંદના કરીને - “અહો ભગવન્! સંલેખાણા સંથારો કરવાની આપની આજ્ઞા છે?” એમ કહીને પછી નમસ્કાર મંત્ર, ઈચ્છાકારેણં, તસ્મ ઉત્તરી બોલીને એકવાર લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરવો. ‘નમો અરિહંતાણં’ બોલીને કાયોત્સર્ગ પાળવો તથા નમસ્કાર મંત્ર તેમ જ કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ, એક લોગસ્સ પ્રગટપણે કહીને, ડાબો ઘૂંટણ ઊંચો કરીને, બે વાર નમોત્થુણં કહીને, પોતાના ધર્મગુરુ - ધર્માચાર્યની સ્તુતિ પાઠ કહેવો. ત્યારપછી મોટી સંલેખાણાના પાઠ બોલીને સંથારાના પરચક્રખાણ કરવા.

જાણવા યોગ્ય :-

- ૧.) તિવિહારો સંથારો હોય તો મોટી સંલેખાણાના પાઠમાં ચઉત્ત્વિહંપિની જગ્યાએ તિવિહંપિ બોલવું તેમાં ‘પાણં’ શબ્દ નહીં બોલવો તથા પ્રાસુક જળનું સેવન કરવું. (સંથારાવાળાના નિમિત્તે નહીં બનાવેલું.)
- ૨.) સેવા કરવાવાળા સમલિંગી તથા સંવરમાં રહીને, વિધિ અનુસાર ઉચ્ચાર પાસવાણ વગેરે પરકેવું.
૩. સચેત વસ્તુઓને સ્પર્શ ન કરવો.
૪. સંથારા લેવાવાળાએ ખુલ્લા મોઢે બોલવું નહિ.
૫. ઉભયકાળ પ્રતિક્રમણ, મોટી સાધુ વંદના, ધર્મ જાગરણ તેમ જ સ્વાધ્યાય, ભજન વગેરેથી આત્માને ભાવિત કરતા સંથારાના ભાવોનું ચિંતન કરવું.
૬. વસ્ત્ર - પાત્ર આદિની મર્યાદા રાખવી.
૭. આ લોક, પરલોક વગેરેના સુખની કામના ન કરતા તથા જીવન-મરણની ઈચ્છા ન કરતા આત્મસમાધિમાં લીન રહેવું.
૮. સાંસારિક, પારિવારિક, વ્યાપારિક વગેરે કાર્યોથી પૂર્ણ રીતે નિવૃત્ત રહેવું.
૯. મારો કોઈપણ જીવની સાથે વેર-વિરોધ નથી. બધા જીવો પ્રત્યે મૈત્રીનો ભાવ છે, એવું ચિંતન પ્રતિક્ષણ કરતા રહેવું. સંથારો આત્મહત્યા નહીં, આત્મકલ્યાણનો રાજમાર્ગ છે.

● નમોત્થુણં રામસ્સ ગણિવરસ્સ મમ ધર્માચરિયસ્સ ધર્મ્મોવએસગસ્સ

જૈનાગમોમાં સંથારાનું મહત્વ તેમ જ વિધિ બતાવવામાં આવી છે. તેનું વર્ણન પૂર્વે કરેલું છે. સંથારો આત્માને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિથી મુક્ત કરવાવાળું એક વિશિષ્ટ તપ છે, પરંતુ સંથારાને લઈને દુનિયામાં ખૂબ ઉહાપોહ ચાલી રહ્યો છે. જે મહાશય જૈનધર્મના મૂળભૂત અહિંસા આદિ સિદ્ધાંતોના જાણકાર નથી, તેઓ આને આત્મહત્યા (suicide) કહે છે.

(૩) આત્મહત્યા અને સંથારામાં અંતર

	સંથારો	આત્મહત્યા
૧)	સંથારો ત્યારે કરવામાં આવે છે, જ્યારે જીવનનું ફૂલ મુરઝાતું દેખાય. મૃત્યુ નજીક દેખાય.	આત્મહત્યા ત્યારે કરવામાં આવે છે, જ્યારે જીવન લાંબું દેખાય તથા દુઃખનો અંત ન દેખાય.
૨)	સંથારો એ વિશિષ્ટ તપ છે.	આત્મહત્યા મહાપાપ, દુર્ગતિનું કારણ છે.
૩)	શરીરથી જ્યારે વિશેષ ધર્મક્રિયા થતી નથી અથવા કોઈ મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવે ત્યારે, બધાની માફી માગીને, ઝઘડાનું નિવારણ કરી, ક્ષમાયાચના કરી, સંથારો કરવામાં આવે છે.	દેવાળું નીકળે, પ્રેમમાં અસફળતા, પરીક્ષામાં અસફળતા, દેવું, ગૃહ કલેશ, ઝઘડા થવા વગેરે દુર્ભાવના આત્મહત્યાનું કારણ છે.
૪)	સંથારો કરવાવાળો, સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ, ક્ષમાભાવ રાખે છે.	આત્મહત્યા કરવાવાળાના મનમાં આક્રોશ, દુર્ભાવ હોય છે.
૫)	સંથારો સાર્વજનિક રૂપથી - ગુરુજનો અથવા મોટા શ્રાવક-શ્રાવિકાઓના મુખેથી અથવા તેમની અનુપસ્થિતિમાં દેવગુરુ-ધર્મની સાક્ષીએ કરવામાં આવે છે.	આત્મહત્યા છુપાઈને, હોંશ વિના, અવિવેકી અવસ્થામાં, સાક્ષી વિના કરવામાં આવે છે.
૬)	સંથારામાં મરવાની ઈચ્છા કરવી પણ દોષ છે.	આત્મહત્યા કરવાવાળા તત્કાળ મરવા ઈચ્છે છે.
૭)	જૈનશાસ્ત્રોમાં વિષ સેવન, ફાંસી લગાવવી, ફૂવા-નદીમાં ડૂબીને આદિ મરણને અજ્ઞાન મરણ બતાવ્યું છે, તેની ઈચ્છા કરવી પણ દોષ છે.	ફૂવા-તળાવમાં ડૂબીને, ઊંચા સ્થાનથી કૂદીને આદિ માધ્યમથી અજ્ઞાનપૂર્વક પોતાની જીવનલીલા સમાપ્ત કરે છે.

૮)	સંધારામાં કેટલાક પ્રકારની છૂટ હોય છે. ઉપસર્ગ આદિ ટળવા પર તેને પારી પણ શકાય છે.	આત્મહત્યામાં કોઈ છૂટ હોતી નથી. તે તરફડતા મરણને પ્રાપ્ત થાય છે.
૯)	સંધારો એક આરાધના છે.	આત્મહત્યા દંડનીય અપરાધ છે.
૧૦)	સંધારાનું લક્ષ્ય આત્મશુદ્ધિ અને આત્મકલ્યાણ હોય છે.	આત્મહત્યા કરવાવાળાનું કોઈ લક્ષ્ય હોતું નથી. તે વર્તમાન દુઃખથી મુક્ત થવા ઈચ્છે છે.
૧૧)	સંધારો કરવાવાળા શુભભાવોથી દેહ છોડતા હોય છે. સદ્ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. તે ભવિષ્યમાં સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત થાય છે અથવા મહર્ષિક દેવ બને છે.	આત્મહત્યા કરવાવાળા અશુભભાવોથી દેહને છોડે છે. દુર્ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. તથા કેટલાક જન્મો સુધી દુઃખો પ્રાપ્ત કરે છે.
૧૨)	સંધારો જ્ઞાની અને સાહસી વ્યક્તિઓના દ્વારા કરવામાં આવેલ પ્રશંસનીય કાર્ય છે.	આત્મહત્યા અજ્ઞાની પુરુષોના દ્વારા કાયરતાપૂર્વક કરવાવાળું કુકૃત્ય છે.
૧૩)	સાધક રોજ પ્રસન્નભાવથી ચિંતન કરે છે કે 'હે ભગવન્ત! તે દિવસ મારો ધન્ય તેમ જ કલ્યાણકારી થશે, જે દિવસે અંતિમ સમયમાં સંધારો સ્વીકાર કરી, દેહનો ત્યાગ કરીશ.'	આત્મહત્યાનું ચિંતન કોઈપણ વ્યક્તિ દરરોજ કરતું નથી. એકમાત્ર દુઃખોથી ગભરાઈને, એવો ઘૃણિત નિર્ણય લઈ લે છે.

ઉપરોક્ત વિવેચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે -

સંધારો આત્મહત્યા નથી, પણ આત્મસાધનાની એક કસોટી છે. બંનેમાં પરસ્પર કોઈ સામ્યતા નથી તેમ જ સંપૂર્ણ વિશ્વમાં કોઈ પણ ન્યાયાલય દ્વારા કોઈને મૃત્યુદંડ આપવામાં આવે તો તેને ફાંસી, ઝેર, વિજળીના કંરટના પ્રયોગથી મૃત્યુ આપવામાં આવે છે, અન્ન-પાણીનો ત્યાગ કરાવીને નહીં. મહાત્મા ગાંધી સહિત કેટલાક નેતાઓએ કેટલીવાર આમરણ અનશન કર્યું છે. આજે પણ કેટલાક નેતાઓ આવું કરે છે. તે આત્મહત્યાનો પ્રયાસ નથી માનવામાં આવતો કારણ કે અન્ન-પાણીનો ત્યાગ મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય નથી. સંધારા અને આત્મહત્યાની તુલના અજ્ઞાનતા છે, સાથે જ

અનંત તીર્થંકરોએ સ્વયં આ ગ્રહણ કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેમ જ મૃત્યુ પૂર્વે ગ્રહણ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે. મરણ પણ એક કળા છે. અનેક ધર્મોમાં જીવન જીવવાની કળા બતાવવામાં આવી છે, પરંતુ જૈનધર્મમાં જીવવાની અને મરવાની બંને કળા બતાવવામાં આવી છે. અનેક આચાર્યો, ઋષિ મુનિઓ, કૃષ્ણ મહારાજની પટ્ટરાણિઓ, શ્રેણિકની રાણીઓ તેમ જ શ્રાવકોએ આ ઉચ્ચ કોટિની સાધનાથી જીવનને સુવર્ણ સમાન નિર્મળ બનાવ્યું છે તથા સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરી છે.

આથી મેઘાવી સાધક, સકામ મરણ (જ્ઞાન મરણ), અકામ મરણ (અજ્ઞાન મરણ)ની તુલના કરી, એમાંથી વિશિષ્ટ સકામ મરણનો સ્વીકાર કરી, મૃત્યુ મહોત્સવના રૂપમાં મનાવે છે.

-----

(૪) સમય

“સમયં ગોયમ મા પમાયએ.”

હે ગૌતમ ! ધર્મ કાર્ય કરવામાં એક સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.
બીજી જગ્યાએ પણ કહ્યું છે.

સાંસ-સાંસ પર પ્રભુ ભજ, વૃથા સાંસ મત ખોયે ।
કુણ જાણે ઈણ સાંસ કા, આણા હોય ના હોય   ॥ ૧ ॥

ક્ષણ-ક્ષણ, ક્ષણ-ક્ષણ કરતા, જીવન બીતા જાય. ।
ક્ષણ-ક્ષણ કા ઉપયોગ કર, બીતા ક્ષણ ફિર ન આય.   ॥ ૨ ॥

જો - જો ક્ષણ બીત ગયા, શીશ પકડ કયો રોય ।
યહ ક્ષણ આયા સામને, ઈસે વૃથા મત ખોય   ॥ ૩ ॥

ક્ષણ નિકમો રહનો નહીં, કરનો આતમ કામ ।
ભાણનો ગુણનો શીખનો, રજાનો જ્ઞાન આરામ   ॥ ૪ ॥

અવસર વીત્યો જાત હૈ, અપને બસ કછુ હોત ।
પુણ્ય છતાં પુણ્ય હોત હૈ, દીપક - દીપક જ્યોત   ॥ ૫ ॥

રાત ગંવાઈ સોવતા, દિવસ ગવાયો ખાય ।
હીરો જેસો હર ક્ષણ હૈ, કોડી બદલે જાય.   ॥ ૬ ॥

શ્રામો સિદ્ધાણં

શ્રી સાધુમાર્ગી જૈન ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ બીકાનેર
જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ પરીક્ષા ૨૦૧૧

(પ્રશ્ન - ઉત્તર પત્ર ભાગ - ૪)

પૂર્ણાંક - ૧૦૦

સૂત્ર વિભાગ - ૩૫

- પ્રશ્ન ૧ ખાલી જગ્યા પૂરો ૩૦
- ૧) મન, વચન તેમ જ કાયાના _____ પ્રવર્તે.
- ૨) તસ્સ _____ અઈચારસ્સ.
- ૩) કંદપે _____ સંજુત્તાહિગરણે, ઉવભોગ પરિભોગાઈરિતે.
- ૪) અસણ-પાણ-ખાઈમ _____ પડિગ્ગહ કંબલ-પાય-પુંછણેણં.
- ૫) સંથારાનો _____ દુરુહી દુરુહી પૂર્વ તથા ઉત્તર.
- ૬) સંભિમં સણિણવાઈયં વિવિહા રોગાયંકા _____ ફાસાકુસન્તુ.
- ૭) ૧૦૦૮ લક્ષણ અને ૩૪ અતિશય છે? _____
- ૮) સકલ કરમ ટાલ, વશ કર લિયો કાલ મુક્તિ મેં રહ્યા _____
_____ સવૈયા છે? _____ કરી।
- ૯) સચેતના ત્યાગી, અચેતના ભોગી, લોચ કરવા, ખુલ્લા પગે ચાલાવવાળા
છે _____
- ૧૦) દેવસિય પાયચ્છિત _____ કાઉસ્સગ્ગ.
- ૧૧) શમ, સંવેગ _____ આસ્થા, સમકિતના પાંચ લક્ષણ છે.
- ૧૨) પ્રતિકમણ દેવસિક, રાત્રિક, _____
સાંવત્સરિક ઈત્યાદિ પાંચ પ્રકારના હોય છે.
- ૧૩) પ્રતિકમણના આસનમાં બંને ઘૂંટણ ઊભા રાખવા, શેનું પ્રતિક છે.
_____
- ૧૪) પ્રતિકમણના આવશ્યકોમાં પહેલો _____ બીજો
_____ છે.
- ૧૫) રાત્રિ પ્રતિકમણ સૂર્યોદયથી કેટલા સમય પહેલા કરે છે? _____ .
- પ્રશ્ન ૨ પ્રતિકમણમાં પાંચમા આવશ્યકની વિધિનું વર્ણન કરો ૫
(૫૦ શબ્દ)

ઉત્તર

_____

તત્ત્વ વિભાગ - ૨૫

પ્રશ્ન ૧ એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

૨૦

૧) કુદર્શન વર્જનનો અર્થ શું છે?

ઉત્તર

૨) સમકિતના શુદ્ધિના પ્રકાર લખો.

ઉત્તર

૩) સમકિતીના લક્ષણમાં આસ્થા એટલે શું?

ઉત્તર

૪) સમકિતના દૂષણમાં પરપાંખડી સંસ્તવ શું છે?

ઉત્તર

૫) આણગાર એટલે શું?

ઉત્તર

૬) યતના એટલે શું?

ઉત્તર

૭) સમકિતના સ્થાન કોને કહે છે?

ઉત્તર

૮) જાતિ સ્થવિર કોને કહેવાય?

ઉત્તર

૯) તીર્થંકર પ્રાપ્તિના ૨૦ બોલોમાંથી અગિયારમો બોલ લખો?

ઉત્તર

૧૦) પુણ્યવાનને પ્રાપ્ત થવાવાળી સામગ્રીમાં ચોથી કઈ છે?

ઉત્તર

પ્રશ્ન ૨ નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર ખાલી જગ્યામાં લખો?

૫

૧) સમકિતનો પહેલો બોલ? (_____)

૨) સમકિતનો બીજો બોલ? (_____)

૩) સમકિતનો ત્રીજો બોલ? (_____)

૪) સમકિતનો દસમો બોલ? (_____)

૫) તીર્થંકર પ્રાપ્તિના બોલોમાં ૧૯મો બોલ? (_____)

કથા વિભાગ - ૧૦

- પ્રશ્ન ૧ સાચું (✓) તેમ જ ખોટું (X) કરો. ૧૦
- ૧) ભગવાન ઋષભદેવનો જન્મ બીજા આરામાં થયો હતો. ( )
  - ૨) ભગવાન ઋષભદેવને જન્મથી ૫ અતિશય હતા. ( )
  - ૩) ભગવાન ઋષભદેવના ૧૦૦ સંતાનો હતા. ( )
  - ૪) ભગવાન ઋષભદેવ અવસર્પિણીકાળના પ્રથમ મહામુનિ હતા. ( )
  - ૫) ભગવાન ઋષભદેવને ૬૪ ગણધર હતા. ( )
  - ૬) અર્જુનમાળીના કુળદેવતા મુદ્ગરપાણિ યક્ષ હતા. ( )
  - ૭) સુદર્શન શ્રાવક, અર્જુનમાળીના પરમ મિત્ર હતા. ( )
  - ૮) શ્રી કૃષ્ણના ભાઈના ભાઈનું નામ ઢંઢણ હતું. ( )
  - ૯) ઢંઢણ મુનિના પૂર્વજન્મનું નામ 'પારાસર' હતું. ( )
  - ૧૦) ઢંઢણ મુનિના માથા પર ઘઘકતા અંગાર રાખ્યા હતા. ( )

કાવ્ય વિભાગ - ૧૧

- પ્રશ્ન ૧ કાવ્ય પૂર્ણ કરો. ૧૫
- ૧) દૃષ્ટવા ભવન્ત _____
_____ કારં જલ જલનિધેર સિતું ક ઈચ્છેત?
  - ૨) તુભ્યં નમસ્ત્રિભુવ - નાર્તિ - હરાયનાથ ।
_____
_____ જિન ભવોદધિ શોષણાય.
  - ૩) મૈને નહીં _____
_____ ભ્રમ સે ભવોદધિ ધાર મેં
  - ૪) અન્ય મંત્રો સે પરમ _____
_____ માન લેના તૂ મુઝે ।
  - ૫) કિસી કો મારે _____
_____
_____ જતન હજાર હૈ નહીં બચા સકેગા _____ એતબાર હૈ ।

સામાન્ય જ્ઞાન વિભાગ - ૧૫

પ્રશ્ન ૧ જોડકા જોડો જોડીને ખાલી જગ્યામાં લખો. ૧૦

- ૧) કૃષ્ણ લેશ્યા નમ્રવૃત્તિવાળો, અહંકાર, માયા સહિત _____
- ૨) નીલ લેશ્યા વદ્ય વચન બોલવાવાળો _____
- ૩) કાપોત લેશ્યા અલ્પક્રોધ, અલ્પમાન, અલ્પમાયા _____
- ૪) તેજો લેશ્યા ધર્મધ્યાન તેમ જ શુક્લધ્યાનમાં રમણ કરવાવાળો _____
- ૫) પદ્મ લેશ્યા ઈર્ષ્યાળુ - કદાગ્રહી _____
- ૬) શુક્લ લેશ્યા પાંચ આશ્રવમાં પ્રવૃત્તિ કરવાવાળો _____
- ૭) સાગારી સંથારો દુર્ગતિનું કારણ _____
- ૮) યાવત્જીવન સંથારો અલેશી _____
- ૯) આત્મહત્યા આગાર સહિત _____
- ૧૦) સિદ્ધ ભગવાન જીવન પર્યન્ત _____

પ્રશ્ન ૨ નીચેના દોહા પૂર્ણ કરો. ૫

૧) આહાર _____
_____

પારું તો આગાર.

૨) સાંસ-સાંસ પર પ્રભુ ભજ _____
_____

આણા હોય કે ના હોય.

૩) રાત ગંવાઈ સોવતા _____
_____

કોડી બદલે જાય.

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય

- ◆ સમતા સમાજની રચના
- ◆ વ્યસન મુક્ત રાષ્ટ્રનિર્માણ
- ◆ જીવદયા, સ્વધર્મી સેવા, માનવ સેવા ની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન
- ◆ જૈન સંસ્કૃતિ, ધર્મ, દર્શન તથા આચારના શાશ્વત સિદ્ધાન્તોનો લોક ભાષામાં પ્રચાર-પ્રસાર
- ◆ જન કલ્યાણકારી સહજ-સુબોધ સાહિત્યનું નિર્માણ
- ◆ સમ્યક જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર ની રક્ષા તથા વૃદ્ધિ માટે શિક્ષા-દીક્ષા ની સમુચિત વ્યવસ્થા
- ◆ સમાજ માં ધાર્મિક ચેતનાના અભ્યુત્થાન માટે આધ્યાત્મિક, નૈતિક, ચારિત્રિક તથા શૈક્ષણિક વિકાસ ના કાર્યો કરવા
- ◆ ધાર્મિક પરીક્ષા, સંસ્કાર શિબિર તથા સંસ્કાર પાઠશાલાના માધ્યમ થી સંસ્કાર જાગરણ તથા સ્વાધ્યાયી તૈયાર કરવા
- ◆ જૈન ધર્મના વિભિન્ન પાસાઓને જાણવા માટે પ્રયાસરત શોધાર્થીઓ તથા વિદ્વાનો ને ચથોચિત સહયોગ પ્રદાન કરવો
- ◆ ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક તથા નૈતિક શિક્ષા માટે પાઠ્યક્રમ નિર્ધારિત કરી સમ્યક્જ્ઞાનનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવો.

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

પ્રમુખ પ્રવૃત્તિઓ

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ

- ◆ શ્રી સમતા પ્રચાર સંઘ
- ◆ વ્યસન મુક્તિ તથા સંસ્કાર નિર્માણ
- ◆ ધર્મપાલ પ્રચાર-પ્રસાર તથા સિરીવાલ પ્રવૃત્તિ
- ◆ સમતા જનકલ્યાણ પ્રન્યાસ
- ◆ આચાર્ય શ્રી નાનેશ ધ્યાન કેન્દ્ર, ઉદયપુર

સાહિત્યિક તથા શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ

- ◆ શ્રમણોપાસક પત્રિકા (પાક્ષિક)
- ◆ સત્સાહિત્ય પ્રકાશન
- ◆ આગમ તથા તત્ત્વ પ્રકાશન
- ◆ આચાર્ય શ્રી નાનેશ સમતા પુરસ્કાર
- ◆ સ્વ. શ્રીપ્રદીપ કુમાર રામપુરિયા સ્મૃતિ સાહિત્ય પુરસ્કાર
- ◆ સ્વ. શ્રી ચમ્પાલાલ સાંડ સ્મૃતિ પ્રતિભા ઉત્ત્રચન પુરસ્કાર
- ◆ શ્રી સુરેન્દ્ર કુમાર સાંડ શિક્ષા સોસાયટી, નોખા
- ◆ પ્રાકૃત તથા જૈન વિદ્યા વિભાગ, સુખાડિયા વિ.વિ. ઉદયપુર
- ◆ આગમ, અહિંસા-સમતા તથા પ્રાકૃત સંસ્થાન, ઉદયપુર
- ◆ શ્રી પ્રેમરાજ ગણપતરાજ બોહરા ધર્મપાલ જૈન છાત્રાવાસ, રતલામ
- ◆ શ્રી ગણેશ જૈન છાત્રાવાસ, ઉદયપુર
- ◆ શ્રી ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ, બીકાનેર
- ◆ શ્રી ગણેશ જૈન જ્ઞાન ભંડાર, રતલામ
- ◆ વિદ્વત્ નિર્માણ પ્રકલ્પ, ઉદયપુર
- ◆ સમતા બુક બેંક